

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI**

**ESKİ UYGUR TÜRKÇESİNDE ÇOKLUK VE TOPLULUK ANLAMI VEREN
SÖZCÜKLER VE BU SÖZCÜKLERİN KULLANIM ÖZELLİKLERİ**

Ahmet AKBAŞ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ADANA / 2020

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI**

**ESKİ UYGUR TÜRKÇESİNDE ÇOKLUK VE TOPLULUK ANLAMINI VEREN
SÖZCÜKLER VE BU SÖZCÜKLERİN KULLANIM ÖZELLİKLERİ**

Ahmet AKBAŞ

**Danışman: Prof. Dr. Engin ÇETİN
Jüri Üyesi: Prof. Dr. A. Deniz ABİK
Jüri Üyesi: Doç. Dr. Şirvan KALSIN**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ADANA / 2020

ukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne;

Bu alışma, jürimiz tarafından Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan: Prof. Dr. Engin

ÇETİN

(Danışman)

ye: Prof. Dr. A. Deniz ABİK

ye: Doç. Dr. şirvan KALSIN

ONAY

Yukarıdaki imzaların, adı geçen ğretim elemanlarına ait olduklarını onaylıyorum.

.../.../2020

Prof. Dr. Serap ÇABUK

Enstitü Müdürü

NOT: Bu tezde kullanılan ve başka kaynaktan yapılan bildirişlerin, izelge, şekil ve fotoğrafların kaynak gösterilmeden kullanımı, 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'ndaki hükümlere tabidir.

ETİK BEYANI

Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde ve ortaya çıkan sonuçlarda herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu,

bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim. ..../..../ 2020

Ahmet AKBAŞ

ÖZET

ESKİ UYGUR TÜRKÇESİNDE ÇOKLUK VE TOPLULUK ANLAMINI VEREN SÖZCÜKLER VE BU SÖZCÜKLERİN KULLANIM ÖZELLİKLERİ

Ahmet AKBAŞ

Yüksek Lisans Tezi, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı

Danışman: Prof. Dr. Engin ÇETİN

Ocak 2020, 195 sayfa

Bu çalışmada Eski Uygur Türkçesinde çokluk ve topluluk anlamı veren sözcükler ve bu sözcüklerin kullanım özellikleri incelenmeye çalışılmıştır. İncelemede, *Altun Yaruk*, *Hsüen-Tsang Biyografisi*, ve *Huastuanıft, Manihaist Metinler*'den yararlanılmıştır. Bu eserlerde yer alan anlamca çokluk ve topluluk bildiren sözcükler üzerinde durulmuştur. Çalışmada genel olarak çokluk ve topluluk kavramlarına değinilmiş, bu kavramlarla ilgili çeşitli kaynaklardan faydalanılarak konuya aydınlık getirilmiştir. Ardından bahsi geçen eserler örnekleminde çokluk ve topluluk ifade eden sözcükler alfabetik sıraya göre verilmiş ve bu sözcükler tek tek ele alınıp incelenmiştir. Burada sözcükler metinde geçtikleri satırlar yazıçevirimi ve tercümelele ile verilmiştir, sonra bu sözcüklerin etimolojilerine değinilmiş, sözcükler üzerinde anlambilimsel bir yaklaşımla durulmuş, açıklamalar yapılmıştır.

Çalışmanın amacı, Eski Uygur Türkçesine ait eserlerde sıklıkla karşımıza çıkan anlamca çokluk ve topluluk ifade eden sözcüklerin ne sıklıkla kullanıldığını, ne şekilde karşımıza çıktığını, hangi görevlerde kullanıldığını ve hangi özelliklere sahip olduğunu, kullanım özelliklerini saptamak olmuştur.

Çalışmanın *Giriş* bölümünde ilk olarak problem, araştırmanın amacı, önemi ve sınırlılıklar belirlenmiştir. İkinci bölümde çokluk ve topluluk kavramları hakkında kuramsal bilgi ve değerlendirmelere yer verilmiş, bu kavramlarla ilgili Türkoloji alanında var olan yaklaşımlar ve tespitler aktarılmıştır. Üçüncü bölümde ise araştırmanın yöntemi ifade edilmiştir. Tezin ana bölümünü oluşturan inceleme kısmında (üçüncü ve dördüncü bölümler) çokluk ve topluluk anlamı veren sözcükler ve bu sözcüklerin kullanım özellikleri, metinde geçtikleri satırlar yazıçevirimi ve tercümelele ile verilmiş sonra bu sözcüklerin etimolojilerine değinilmiş, sözcükler üzerinde anlambilimsel bir yaklaşımla

durulmuş, açıklamalar yapılarak incelenmiştir.

Çalışmanın *Sonuç* bölümünde ise çokluk ve topluluk ifade eden sözcüklerin saptanan tüm özellikleri gösterilmiş aynı zamanda bu sözcüklerle ilgili bir takım bulgular belirtilmiş sayısal verilere ulaşılmıştır.

Anahtar kelimeler: Eski Türkçe, Eski Uygur Türkçesi, çokluk bildiren sözcükler, topluluk bildiren sözcükler

ABSTRACT

THE PLURAL AND COLLECTIVE NOUNS IN UIGHUR AND USAGE OF THESE NOUNS

Ahmet AKBAŞ

Master Thesis, Department of Turkish Language and Literature Department

Supervisor: Prof. Dr. Engin Çetin

January 2020, 195 pages

In this study the words that give the meaning of plurality and community in old Uyghur Turkish and their usage characteristics were studied. Altun Yaruk Hsüen-Tsang and Huastuanift Manihaist texts were used in their view. In these Works the words that express plurality and community in the meaning are emphasized. In the study the concepts of multiplicity and community were addressed and various sources related to these concepts were used to bring clarity to the subject. Then in the sample of the mentioned Works the words expressing multiplicity and community were given in alphabetical order and these words were examined individually. Here the lines of the words in the text are given with their translation and interpretation then the etymologies of these words are addressed the words are focused on a semantic approach explanations are made.

The aim of the study was to determine how often the words expressing plurality and community which are often seen in the works of old Uyghur Turkish are used, how they appear what tasks they are used in and what features they have their usage characteristics.

In the introduction section of the study, the problem the purpose of the research the importance and the specificities were determined. In this section the theoretical knowledge and evaluations about the concepts of multiplicity and community were given and the existing approaches and determinations related to these concepts were conveyed in the field of Turkology. In the third section the method of the search is stated. The main part of the thesis is the examination part (third and fourth sections) of the words that give the meaning of multiplicity and community and their usage characteristics, the lines in the text are given with their translation and interpretation and then the etymologies of these words are addressed the words are examined with a semantic approach and

explanations are made

In the conclusion part of the study all the characteristics of the words that Express multiplicity and community were shown and a number of findings were indicated

Keywords: Old Turkic, Old Uighur, multitude words, community words.

ÖN SÖZ

Eski Uygur Türkçesi metinleri, Orhon Türkçesi metinlerinden hem hacim açısından hem de söz varlığının çeşitliliği açısından farklı olup bize önemli veriler sunmaktadır. Metinlere baktığımızda söz varlığı açısından Uygurca metinlerde bir kısmı genellikle ikileme içinde yan yana kullanılan, bir kısmı ise tek başına kullanım alanı bulan yakın anlamlı çok sayıda sözcük vardır. Bu sözcükler, hem Manihaist hem de Budist olmak üzere çoğunluğu çeviri olan bu eserlerde sıklıkla kullanılmıştır.

Çalışmamızın konusunu oluşturan sözcük düzeyinde çokluk ve topluluk anlamı veren sözcükler Eski Uygur Türkçesi metinlerinde sıklıkla karşımıza çıkmaktadır. Bu sözcüklerin hangi görevlerde, ne sıklıkla, hangi anlamlarda ve ne tür kullanım özelliklerine sahip olduğu ayrıntılı ve bütüncül olarak incelenmiştir. Böylece bu sözcüklerin mahiyeti anlaşılıp tüm özellikleri ayrıntılarıyla ortaya konulabilmiştir.

Çalışmamızda *Altun Yaruk*, *Hsüen-Tsang*, *Huastuanift* ve *Manihaist Metinler*'den çokluk ve topluluk anlamı veren kelime düzeyindeki sözcükler tespit edilerek sözcüklerin bir derlemi yapılmıştır. Bunun yanın da sözcüklerin tüm kullanım özellikleri saptanmış ve anlambilimsel bir açıdan incelenmeye çalışılmıştır.

Elde edilen verilerden hareketle Eski Uygur Türkçesi metinlerinde sıklıkla karşımıza çıkan anlamca çokluk ve topluluk anlamı veren sözcükler, kullanıldığı görevler, ikileme oluşturup oluşturmadığı, ne sıklıkta ve hangi anlamlarda kullanıldığı anlambilimsel açıdan bakılarak çeşitli yönleriyle incelenmiştir.

Yüksek lisans tezi olarak sunulan bu çalışmanın hazırlanışı süresince benden teşvik ve yardımlarını esirgemeyen, karşılaştığım problemler karşısında benimle birlikte düşünen, bilgisini ve zamanını cömertçe istifademe sunan tez danışmanım, saygı değer hocam Prof. Dr. Engin Çetin'e teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca çalışma süresince kıymetli katkılarını esirgemeyen değerli hocam Prof. Dr. A. Deniz Abik'e teşekkür ederim.

Ahmet AKBAŞ
ADANA / 2020

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET	iv
ABSTRACT	vi
ÖN SÖZ	viii
KISALTMALAR	xv
TABLolar LİSTESİ	xvi
EKLER LİSTESİ	xvii

BÖLÜM I

GİRİŞ

1.1 Araştırmanın Konusu.....	1
1.2. Araştırmanın Amacı.....	1
1.3. Araştırmanın Önemi	2
1.4. Araştırmada İzlenen Yol.....	2
1.5. Kaynaklarda Çokluk ve Topluluk Kavramları.....	3

BÖLÜM II

İNCELEME

ESKİ UYGUR TÜRKÇESİNDE ÇOKLUK VE TOPLULUK ANLAMINI VEREN SÖZLER

2.1. alku	10
2.1.1. Çekim Ekli Kullanım:.....	14
2.1.1.1. Alkuta/Alkuda	14
2.1.1.2. Alkudın.....	14
2.1.1.3. Alkuka	15
2.1.1.4. Alkunı.....	16
2.1.1.5. Alkunuğ.....	17
2.1.2. Sözcüğün Türü.....	17
2.1.2.1. Sıfat Görevinde Kullanımı	17
2.1.3. Sözcüğün Birliktelik Kullanımı:.....	19
2.1.3.1. alku barça	19
2.1.3.2. alku kamag	21
2.1.3.3. alku kamagun	23
2.1.3.4. alkunı barça	23

2.1.3.5. alkuka barçaka.....	25
2.2. alkugun	25
2.2.1. Sözcüğün Türü.....	26
2.2.1.1. Zarf Görevinde Kullanım	26
2.2.2. Sözcüğün Birliktelik Kullanımı:.....	26
2.2.2.1. alkugun barça	26
2.3. barça	27
2.3.1. Çekim Ekli Kullanım.....	32
2.3.1.1. barçata	32
2.3.1.2. barçanıñ	35
2.3.1.3. barçasın	36
2.3.2. Sözcüğün Türü.....	37
2.3.2.1. Sıfat Görevinde Kullanımı	37
2.3.2.2. Zarf Görevinde Kullanımı:.....	38
2.3.3. Birliktelik Kullanımı.....	39
2.3.3.1. barça kalısız.....	39
2.3.3.2. barça kamagun	40
2.3.3.3. barça kop	40
2.3.3.4. barça tükel	40
2.3.3.5. barça tükellig.....	41
2.3.3.6. barçaka tüzüke.....	41
2.3.3.7. barça yumgı	42
2.4. erte	42
2.4.1. Sözcüğün Türü.....	43
2.4.1.1. Sıfat Görevinde Kullanım	43
2.4.1.2. Zarf Görevinde Kullanım	43
2.4.2. Birliktelik Kullanımı.....	43
2.4.2.1. erte ked	43
2.5. ertinü	44
2.5.1. Sözcüğün Türü.....	47
2.5.1.1. Zarf Görevinde Kullanım	47
2.5.2. Birliktelik Kullanımı.....	48
2.5.2.1. ertinü üküş	48
2.6. kamag.....	49
2.6.1. Çekim Ekli Kullanım.....	55
2.6.1.1. kamagka	55
2.6.1.2. kamagta	56

2.6.1.3. kamagdın	57
2.6.1.4. kamagıg	57
2.6.2. Yapım Ekli Kullanımı	58
2.6.2.1. kamaglıg	58
2.6.2.2. kamaglıgsız	58
2.6.3. Sözcüğün Türü.....	59
2.6.3.1. Sıfat Görevinde Kullanım	59
2.6.4. Birliktelik Kullanımı:	60
2.6.4.1. kamag barça	60
2.6.4.2. kamagtın barça	61
2.7. kamagun.....	61
2.7.1. Çekim Ekli Kullanımı.....	64
2.7.1.2. kamagunı	64
2.7.2. Sözcüğün Türü.....	64
2.7.2.1. Zarf Görevinde Kullanım:.....	64
2.7.3. Birliktelik Kullanımı.....	66
2.7.3.1. kamagun barça	66
2.7.3.2. kamagun yumgı	68
2.8. kalısız.....	68
2.8.1. Sözcüğün Türü.....	70
2.8.1.1. Zarf Görevinde Kullanım	70
2.8.2. Birliktelik Kullanımı:	72
2.8.2.1. kalısız barça.....	72
2.8.2.2. kalısız kamag.....	72
2.8.2.3. kalısız tükel	73
2.9. ked.....	73
2.9.1. Çekim ekli kullanımı	74
2.9.1.1. kedte	74
2.9.1.2. Zarf Görevinde Kullanım:.....	75
2.9.2. Birliktelik Kullanımı.....	76
2.9.2.1. Ked tükel	76
2.10. kop	76
2.10.1. Çekim Ekli Kullanım.....	78
2.10.1.1. kopda	78
2.10.1.2. kopdın/tn	80
2.10.1.3. kopı.....	80
2.10.2. Sözcüğün Türü.....	80

2.10.2.1. Sıfat Görevinde Kullanım	80
2.10.3. Birliktelik Kullanımı.....	81
2.10.3.1. kop kamag	81
2.11. telim	82
2.11.1. Sözcüğün Türü.....	84
2.11.1.2. Zarf Görevinde Kullanım.....	84
2.11.2. Birliktelik Kullanımı.....	85
2.11.2.1. telim üküş	85
2.12. tolp	85
2.12.1. Çekim Ekli Kullanımı.....	89
2.12.1.1. tolp ta	89
2.12.2. Sözcüğün Türü	89
2.12.2.1. Sıfat Görevinde Kullanım:	89
2.12.3. Birliktelik Kullanımı	91
2.12.3.1. tolp kamag	91
2.13. tolu	93
2.13.1. Yapım Ekli Kullanımı	94
2.13.1.1. tolulu	94
2.13.2. Sözcüğün Türü.....	94
2.13.2.1. Zarf Görevinde Kullanımı	94
2.13.3. Birliktelik Kullanımı.....	96
2.13.3.1. tolu tükel	96
2.13.3.1.1. İkilemenin Türü	98
2.13.1.1.2. Sıfat Görevinde Kullanımı.....	98
2.13.1.1.3. Zarf Görevinde Kullanımı:	98
2.14. tükel	99
2.14.1. Sözcüğün Türü	102
2.14.1.1. Sıfat Görevinde Kullanım.....	102
2.14.1.2. Zarf Görevinde Kullanım	104
2.14.2. Birliktelik Kullanımı	105
2.14.2.1. tükel tolu.....	105
2.14.2.2. tükel yumgı.....	106
2.15. tükellig	106
2.15.1. Çekim Ekli Kullanım	109
2.15.1.1. tükelligsiz	109
2.15.2. Sözcüğün Türü	109

2.15.2.1. Sıfat Görevinde Kullanım	109
2.15.2.2. Zarf Görevinde Kullanım	110
2.16. tüketi	111
2.16.1. Sözcüğün Türü	112
2.16.1.1. Zarf Görevinde Kullanımı	112
2.17. tümen	113
2.18. tüzü	113
2.18.1. Çekim Ekli Kullanım	114
2.18.1.1. tüzüke	114
2.18.1.2. tüzünü	115
2.18.2. Birliktelik Kullanımı	115
2.18.2.1. tüzü tükel	115
2.18.2.2. tüzü tüketi	116
2.19. ülgüsüz	116
2.19.1. Sözcüğün Türü	118
2.19.1.1. Sıfat Görevinde Kullanım	118
2.19.2. Birliktelik Kullanımı	120
2.19.2.1. ülgüsüz kolusuz	120
2.19.2.2. ülgüsüz sansız	121
2.19.2.3. ülgüsüz tenlençsiz	124
2.19.2.4. ülgüsüz üküş	124
2.20. ülgülençsiz	125
2.20.1. Sözcüğün Türü	126
2.20.1.1. Sıfat Görevinde Kullanımı	126
2.20.1.2. Sözcüğün Zarf Görevinde Kullanımı	126
2.20.2. Birliktelik Kullanımı	127
2.20.2.1. ülgülençsiz tenlençsiz	127
2.20.2.2. ülgülençsiz üküş	127
2.21. üküş	128
2.21.1. Çekim Ekli Kullanım	132
2.21.1.1. üküşte	132
2.21.1.2. üküşi	132
2.21.1.3. üküşin	132
2.21.1.4. üküşiçe	134
2.21.1.5. üküşrek	133
2.21.1.6. üküşüg	133
2.21.2. Sözcüğün Türü	133

2.21.2.1. Sıfat Görevinde Kullanım.....	133
2.21.2.2. Zarf Görevinde Kullanım	135
2.21.3. Birliktelik Kullanımı	136
2.21.3.1. üküş telim	136
2.21.3.1.1.1. Sıfat Görevinde Kullanımı.....	139
2.21.3.1.1.2. Zarf Görevinde Kullanımı.....	140
2.21.3.2. üküşi barça.....	141
2.21.3.3. üküşte üküş	141
2.22. yumgı	141
2.22.1. Birliktelik Kullanımı	143
2.22.1.2. yumgı barça	143
2.22.2.2. yumgı barçanı	143
2.23. Müstakil Biçimleri Bulunmayan Ancak ikileme Oluşturan Çokluk ve Topluluk Anlamı Veren Sözler.....	143
2.23.1. erüş üküş.....	143
2.23.2. köp kalın.....	144
2.23.3. sansız sakışsız.....	145
2.23.4. sansız üküş.....	148
2.23.5. tenlençsiz telim.....	148

BÖLÜM III

SONUÇ

150

KAYNAKÇA	175
EKLER	179
ÖZGEÇMİŞ	195

KISALTMALAR

- AO:** Altın Ordu Sahasına Ait Yarlık ve Bitikleri
AY: Altun Yaruk
BM: Kitâbu Bulgatü'l-Müştak Fî Lügati't-Türk Ve'l-Kıfçak
BV: Baytaratu'l-Vâzih
CC: Codex Cumanicus
DM: Ed-Dürretü'l-Mudiyye Fî'l-Lügati't-Türkiyye
ETS: Eski Türk Şiiri
GT: Gülistan Tercümesi (Kitâb Gülistân Bi't-Türkî)
HKT: Old Turkish and Persian Inter-Linear Qur'an Translations II: Aysu Ata
HN (2): Muhabbet-Nâme
HŞ: Hüsrev-i Şirin
HT: Hsüen-Tsang
Huast: Huastuanift
İH: El-İdrâk Haşiyesi
İM: İrşâdü'l-Mülük Ve's-Selâtîn
İML: İbni- Mühennâ Lûgati
İN: Kitâb Fî İlmi'n-Nüşşab
KE: Kısasü'l Enbiyâ
KF: Kitâb Fi'l-Fıkh
KFT: Kitâb Fi'l-Fıkh Bi'l-Lisâni't-Türkî
Kİ: Kitâbü'l-İdrâk Li-Lisâni'l-Etrak
KK: El-Kavanînu'l- Külliyye Li-Zabti'l-Lügati't-Türkiyye
ME: Mukaddimetü'l- Edeb
MG: Münyetü'l-Güzat
MM: Mu'inü'l Mürîd
MN (1): Mi'râc-Nâme
MS: Kitâb-ı Mukaddime-i Ebu'l-Leysi's-Semerkindî
NF: Nehcü'l Ferâdis
RH: Kitâb Fî Rıyâzâtı'l-Hayl
TA: Kitâb-ı Mecmû-ı Tercümân-ı Türkî ve Acemî ve Mugalî
TZ: Et-Tuhfetü'z-Zekiyye Fi'l-Lügati't-Türkiyye

TABLolar LİSTESİ

	Sayfa
Tablo 1. Eski Uygur Türkçesinde Çokluk ve Topluluk Anlamı Veren Sözcükler ve Kullanım Özellikleri	155
Tablo 2. Çokluk ve Topluluk Anlamı Veren Sözcüklerin Metinlere Göre Sıklığı ve Toplam Kullanım Alanı	158
Tablo 3. Çokluk ve Topluluk Anlamı Veren Sözcüklerin Tarihi Türk Dillerindeki Durumu	162
Tablo 4. Çokluk ve Topluluk Anlamı Veren Sözcüklerin Günümüz Türk Dillerindeki Durumu	166

EKLER LİSTESİ**Sayfa**

- Ek 1.** Uygur Türkçesi metinlerinde incelenen çokluk ve topluluk anlamı veren sözcüklerin hangi kitapta veya bölümde kaç kez kullanıldığına dair veriler 179
- Ek 2.** Uygur Türkçesi metinlerinde incelenen çokluk ve topluluk anlamı veren sözcüklerin eserlere göre toplam verisi..... 188
- Ek 3.** Uygur Türkçesinde Çokluk ve Topluluk Anlamı Veren Sözcüklerin Tarihi Türk Dillerinde Kullanım Alanı Bulduğu Yerler ve Şekilleri 192

BÖLÜM I

GİRİŞ

1.1 Araştırmanın Konusu

Eski Uygur Türkçesi metinlerinin temelini çeviri metinler oluşturmaktadır. Metinlerin çevirileri yapılırken çeviricilerin anlatımı güçlendirmek, anlatımı zenginleştirmek, metinlerin daha iyi anlaşılması sağlamak gibi nedenlerle müdahaleleri olmuş aynı zamanda benzer nitelikte eser veren yazarlar da bu yolu takip etmiştir. Bu dönem metinlerine bakıldığında metinlerin içinde çok fazla sayıda çokluk ve topluluk anlamı veren sözcüğe rastlanmaktadır. Çoğunluğu çeviri olan bu metinlerde bu kadar fazla miktarda çokluk ve topluluk ifade eden sözcüklerin varlığı bu çalışmanın temel sorunlarından birini oluşturmaktadır. Aynı zamanda çokluk ve topluluk anlamı veren sözcüklerin bazen aynı anlamda bazen birbirlerinin yerine bazen de birbirinden tamamen farklı özellikte kullanıldıkları görülmektedir. Sözcüklerin geçtiği metinlerin bağlamlarına bakıldığında da bir kısım benzer ve hatta aynı bağlamlarda kullanıldıkları da görülebilmektedir. Yüksek lisans tezi olarak böyle bir çalışma yapmak istememizin temel sebebi, Eski Uygur Türkçesi eserlerinde diğer dönemlere oranla bu kadar çok fazla şekilde çokluk ve topluluk anlamı veren sözcüklerin varlığının muhtemel nedenleri, kullanım alanı, özellikleri üzerinde durmaktır.

1.2. Araştırmanın Amacı

Eski Uygurlardan günümüze birçok eser kalmıştır. Metinlerin büyük çoğunluğunu ise çeviri eserler oluşturur, bu çevirilerin de içerisinde bilindiği üzere Çince'den yapılan çeviriler önemli bir yer kaplar. Eserlerin büyük çoğunluğunu dini içerikli metinler oluşturmakla beraber din dışı metinlere de rastlanmıştır. Eserler geliştikleri çevrenin ve çevirmenlerinin de müdahaleleri ile şekillenmişlerdir. Bu dönemde ilk kez ortaya çıkan ve daha sonraki dönem/sahalarda görülmeyen birçok dil özelliği, anlatım kalıbı vardır. Çalışmamızdaki amaç Eski Uygur Türkçesinde çok sık kullanım alanı bulan çokluk ve topluluk anlamı veren sözcükler tespit etmek ve bu sözcüklerin kullanım özelliklerini belirlemek, Çokluk ve topluluk anlamı veren sözcüklerin söz dizimi içerisinde hangi öge olarak, ne sıklıkta kullanıldığını saptamak ve bu sözcüklerin hangi anlamlarda kullanıldığını ortaya koymak, Çokluk ve topluluk anlamı veren sözcüklerin birliktelik

kullanımı özelliğine sahip olup olmadığına, ikileme oluşturup oluşturmadığına bakmak yine bu sözcüklerin de anlatıma hangi işlevleri kattığını belirlemek, çokluk ve topluluk anlamı veren sözcüklerin Eski Uygur Türkçesinde neden çok sayıda bulunduğunu incelemektir. Bu sözcüklerin Eski Uygur Türkçesinden sonraki dönem/sahalarda varlığını, kullanım özelliklerini sorgulamak, sözcüklerin çokluk ve topluluk anlamı vermesine rağmen üzerlerine çokluk eki veya herhangi bir ek alıp almadığını saptamak ve işlevlerinin değişip değişmediğini anlamak amaçları güdülmüştür. Bu amaçlar doğrultusunda çalışmada, Eski Uygur Türkçesindeki çokluk ve topluluk anlamı veren sözcüklerin, yapısal ve anlamsal boyutları ile ele alınarak genel yapısı ve özelliği ortaya konmaya çalışılmıştır. Bu amaçlar doğrultusunda aşağıda inceleme bölümünde liste hâlinde sunulan metinler incelenmiştir.

1.3. Araştırmanın Önemi

Çalışmamız, Eski Uygur Türkçesinde çokluk ve topluluk anlamı veren sözcüklerin kullanım özelliklerini, çok sayıda bulunmasının sebepleri, sözcükler arasındaki anlam farkları ve benzerlikleri, yakın anlamlı birçok sözcüğün bulunması, bunların yapısal ve anlamsal farklarını ortaya koyan çalışmaların azlığı, daha önce bu konuyla ilgili bağımsız bir tez çalışmasının bulunmaması dolayısıyla önem taşımaktadır. Eski Uygur Türkçesinde çok sayıda görülen, çokluk ve topluluk anlamı veren sözcüklerin genel özelliğini ortaya koymayı amaçlayan çalışmamız, Türk Dili araştırmalarında yapılacak bu anlamdaki diğer çalışmalara kaynaklık etme noktasında da katkı sağlayabilecektir.

1.4. Araştırmada İzlenen Yol

Araştırmamıza konu olan ve araştırmamızın temelini oluşturan metinlerden *Altun Yaruk*'ta 1741, *Hsüen-Tsang*'da 470, *Huastuanift*'te 14, *Manihaist Şiirler*'de 19 olmak üzere çokluk, topluluk anlamı veren 2444 sözcük tespit edilmiştir. Çalışmanın amacına uygun olarak bu sözcükleri kullanım özellikleri, anlatıma kattığı işlev, kullanıldıkları yerler ve ne sıklıkta kullanıldıkları yönünden incelenmiştir. Çalışmada yer alan sözcükler alfabetik sıraya göre konumlanmış olup önce bu sözcükler etimolojik açıdan değerlendirilmiştir. Ardından her sözcükle ilgili her eserden varsa en az on örnek cümle, on örnekten az bulunan durumlarda ise ne kadar örneği varsa onun ortaya koyulması yoluna gidilmiştir. Sonra bu cümlelerde yer alan sözcükleri kullanım özellikleri bakımından incelenip gruplandırılmıştır. Söz konusu olan sözcükleri isim, sıfat, zarf,

zamir olmaları bakımından ayrı ayrı başlıklar altında örnek cümlelerle gösterilmiştir. Daha sonra bu sözcüklerin ikileme oluşturup oluşturmadığına, bakılmış bunlarla ilgili de örnek cümleler tespit edilerek birliktelik kullanımı başlığı altında ayrıca ele alınıp incelenenmiştir.

Örnek cümlelerin Türkiye Türkçesine aktarımında ise *Süü Ülüş*, AY Birinci kitap ve AY ikinci kitapta bulunan örneklerin çevirisi bize ait olup, diğer kitaplardaki çeviriler için ise Mehmet Ölmez, Altun Yaruk III. Kitap (1991), Hacer Tokyürek, Altun Yaruk Sudur IV. Tegzinç (2015), Erdem Uçar, Altun Yaruk Sudur V. Kitap (2009), Özlem Ayazlı, Altun Yaruk Sudur VI. Kitap, Engin Çetin, Altun Yaruk Yedinci Kitap (2012), Engin Çetin, Altun Yaruk Sekizinci Kitap (2017), Erdem Uçar, Altun Yaruk Sudur IX. Tegzinç (2013) ve Zemire Gulcalı, Altun Yaruk Sudur X. Kitap çalışmalarından faydalanılmıştır. Tuguşeva, Hsüen-Tsang V. Bölüm, M. Ölmez, Hsüen-Tsang VI. Bölüm, K. Röhrborn, Hsüen-Tsang VII. Bölüm, K. Röhrborn, Hsüen-Tsang VIII. Bölüm, H. Aydemir, Hsüen-Tsang IX. Bölüm ve S. Tezcan, Hsüen-Tsang X. Bölüm çalışmalarından faydalanılmış bu çalışmalar arasından IX. ve VI. bölümlerin çevirisi bize ait olmayıp diğer bölümlerin aktarımları bize aittir.

Bunlar dışında, Reşid Rahmeti Arat, Eski Türk Şiiri (1991), Betül Özbay, Huastuanift (2014), Zemire Gulcalı, Aç Bars Çatığı (2015), eserlerinden aktarımlarıyla birlikte faydalanılmıştır.

Çalışmanın son bölümü olan *Sonuç* bölümünde ise incelenen sözcüklerin, köken bilgisi tespitleri ile yer aldıkları cümlelerdeki kullanım özellikleri Eski Uygur Türkçesi eserleri temelinde tespit edilmiş ve elde edilen bulgular sıralanmıştır.

1.5. Kaynaklarda Çokluk ve Topluluk Kavramları

Çokluk ve topluluk kavramları ile ilgili birçok çalışma yapılmıştır. Ancak yapılan bu çalışmaların büyük çoğunluğu çokluk eki üzerine gerçekleşmiş kelime düzeyindeki çokluklar için daha az bilgiler verilmiştir. Çokluk kavramı, birden fazla olma durumu, aynı cinsten ve türden olan varlıkların çok olması gibi bir anlamı ifade etmektedir. Bu tanımla beraber dilbilgisi kitaplarında da çokluk ifadesinin tanımlanmıştır. Araştırmacıların tanımlarında genel olarak aynı türden varlıklar anlatılmak istendiğinde, çokluk teriminin kullanıldığı dille görülmektedir. Yapılan çalışmalarda çokluk ekinin yanında sözcük düzeyinde yapılan çokluklara da değinilmiştir. Araştırmacılar çalışmalarında genel olarak bu yapıya sayı kategorisi içerisinde değinmişlerdir. Topluluk

kavramı ile ilgili de çalışmalarda bilgilerine rastladığımız araştırmacılar genel olarak topluluk eki ile ilgili bilgiler sunmakta ve topluluk yapısı için görünüm olarak tekil ancak anlamsal olarak birden fazla varlığı ifade eden yapı şeklinde tarif etmişlerdir.

Şinasi Tekin, Eski Türkçede çokluk yapısını açıklarken Köktürklerin dilinde çokluk bildiren müstakil bir ekin olmadığını ve daha çok topluluk ifade eden ve kökenleri belli olmayan +lAr, +t, +An ve +gUn eklerinin kullanıldığını ifade etmiştir. Tekin'e göre +lAr, hâkim zümre için; +t yüksek zümre için; +An belli bir kudrete sahip kimseler için ve +gUn eki de yaşça küçük akraba için kullanılmıştır (Ş. Tekin, 1992, s. 87).

Marcel Erdal sayı kategorisinin ikili bir kategori olduğunu belirtmiştir. Çoğul varlıkların genel olarak +lAr eki ile işaretlendiğini ve çokluğun genellikle bu şekilde gösterildiğini belirterek bu ekin yokluğu ise varlığın tekil olduğu anlamına gelmeyeceğini açıklamıştır. Çalışmasında yazıtlardaki çokluğun sadece insanlarla ve bazen de kendisinden sonraki cümleye bağlı olarak ortaya çıktığını örnekleriyle göstermiştir. Ayrıca Erdal, Orhon ve Uygur yazıtlarında +lAr ekinin yanında son ekler olan +(U)t, +(A)n ve +s eklerinin kullanıldığını belirtmiş Eski Türkçede yer alan çokluk ekleri hakkında da çalışmasında geniş bilgilere yer vermiştir. Erdal, bundan başka sayı sıfatlarından sonra gelen +lAr ekinden de bahsetmiş, sayı kelimesi ve çokluk eki olmayan bazı ifadelerin de çoğul anlamı taşıyabileceğini açıklamıştır. Çokluğun saygı bildirmesi işlevinin, zamir ve fiil alanlarıyla ilgili olduğunu da belirterek durumu örneklerle açıklamıştır (Erdal, 2004, s. 158-159).

Annemarie Von Gabain çokluğun, belirli ekler, bazı son çekim edatları ya da belirli vasıflarla ifade edilebileceğini söylemiştir. Gabain çokluk ekinin tek tek bireylerin değil, iş ve hareketlerin de çokluğu söz konusu olduğunda kullanıldığını söylemiştir. Sayı sıfatı ile çokluk ekinin de bir arada kullanılabileceğini söyleyen Gabain, çokluk eklerinin isimden yapılmış yeni isimler oluşturduğunu, hal ekleri ve son çekim edatlarının bu çokluk eklerinden sonra geldiğini ifade etmiştir. (Gabain, 2007, s. 62). Gabain, bir isim soylu sözcüğün, özel bir ek ya da bununla ilgili bir vasıflık almadığı halde teklik olduğu kadar çokluk da ifade edebildiğini dile getirmiştir. Ancak çok eskiden beri, çokluk gösteren vasıflıkların, son çekim edatları ve eklerin de olduğuna değinilmiş, +lar ekinin çokluğun en yaygın şekli olduğunu vurgulamıştır (Gabain, 2007, s. 101).

Kemal Eraslan, isimlerin çokluk şekillerinin nesnenin birden fazla olduğunu gösterdiğini söylemiştir. Çokluk eki almayan bazı isimlerin de nesnenin birden fazla olduğunu işaret edebileceğini söyleyen Eraslan, bu isimlerin gramer ulamı bakımından teklik, anlam bakımından ise çokluk bildirdiğini açıklamıştır. Eraslan'a göre çokluk eki,

tek tek nesnelere yahut hareketlerin çokluğu söz konusu olduğu zaman çokluk ifade etmektedir. Belirli çokluk ise, sayı sıfatlarıyla sıfat tamlaması şeklinde kurulan çokluk olarak açıklanmıştır (Eraslan, 2012, s. 125, 126).

Talat Tekin “Orhon Türkçesi Grameri” adlı çalışmasında Orhon Türkçesinde adların genellikle sayı için çekimlenmediğini söylemiştir. Yalın halde olan bir ismin hem tekil hem de çoğul görevinde olabileceğini açıklamış, Orhon Türkçesinde belirli adlara eklenerek topluluk adları türeten eklerin de olduğunu ifade etmiştir. Çalışmasında Orhon Türkçesindeki çokluk ve topluluk eklerinin (+IAr), (+gUn), (+An), (+t) ve (+s) olduğunu belirtmiştir. (+IAr) eki için Orhon Türkçesinde daha çok sınırlı sayıda kişi ve akrabalık adlarına bir de bağ sözcüğüne eklendiğini, bunlara ek olarak bir de “tan” sözcüğüne ilave edildiğini ifade etmiştir. +(gUn) ekinin topluluk adlarında görüldüğünü de belirterek (+s) ekinden bahsetmiş (+s) eki için ise in(i)s+i “erkek kardeşleri” örneğini vermiştir (T. Tekin, 2016, s. 96-97).

Türkiye Türkçesi gramer kitaplarına baktığımızda çokluk teriminin yanında çoğul teriminin de kullanıldığını görmekteyiz. Gramer terimleri ile ilgili eser hazırlayan araştırmacılardan Vecihe Hatiboğlu ve Mehmet Hengirmen’in çoğul terimini tercih ettiğini görmekteyiz bunun yanında Zeynep Korkmaz ve Emine Gürsoy Naskali ise çokluk terimini kullanmayı tercih etmişlerdir. Türk dili grameri üzerine çalışmalar yapan dilbilimcilerin de bir kısmı çoğul terimini tercih ederken bir kısmı da çokluk terimini tercih etmişlerdir. Ahmet Cevat Emre, Tahir Nejat Gencan, Fuat Bozkurt, Haydar Ediskun, Vecihe Hatiboğlu, Ferhat Zeynalov gibi dilbilimciler çoğul terimini, Gürer Gülsevin, Talat Tekin, Muharrem Ergin, Rıdvan Öztürk Çengiz Hüseyinzade, Tuncer Gülensoy, Ahmet Buran ve Zeynep Korkmaz gibi dilbilimciler de çokluk terimini kullanmışlardır. Çokluk ve çoğul terimlerinin arasında anlam farklılığı olmayıp sadece terim farklılığı olduğunu görmekteyiz. Gramer kitaplarında çokluk/çoğul için ortak tanım olarak *sayıca birden çok olanı göstermek için kullanılan gramer terimidir* açıklamasına yer verilmiştir.

Bunlardan farklı olarak, Tahsin Banguoğlu ise ‘tekli – çoklu’ terimlerini tercih etmiştir. Banguoğlu’nun tekli ve çoklu terimleri de teklik – çokluk veya tekil - çoğul terimleriyle yine aynı anlam ve görevde kullanılmaktadır. Banguoğlu “Adlarda Sayı” adını verdiği bölümde bu yapıyı incelemiş ve çokluk ifadesinin, aynı cinsten olan varlıklar anlatılmak istendiğinde bu adların sonuna bir –ler eki getirilmek suretiyle oluşan yapı şeklinde açıklamıştır. Banguoğlu, çokluğun abartmada, topluluk anlamında kullanılan millet, cemaat, boy, aile adlarını ifade etmede, bir

kimse ya da bir yerin benzerleriyle birlikte anlatılmak istenildiğinde kullanıldığını da dile getirmiştir (Banguoğlu, 1979, s. 80-81).

Nadir İlhan, “Türk Dilinde Çokluk” adını verdiği eserinde bu konu üzerinde uzunca durmuş, çokluk terimini kullanmayı tercih etmiş, çokluk ve topluluk kavramları ile ilgili tüm genel görüşlere yer vermiştir. İlhan, çokluk için; “*Çokluk*: Varlık ve kavramların ikiden fazla olma durumudur” demiş ve Türkçe gibi tesniye kategorisi olmayan dillerde iki veya daha fazla olan nesne ve kavramlar için kullanılan bu terim için İngilizcede plural, Fransızcada pluriel, Almandada plural, Arapçada cem’ gibi terimlerin kullanıldığını belirtmiştir (İlhan, 2009, s. 15). Ayrıca İlhan aynı çalışmasında varlıkların birden fazla olma durumlarını belirten çokluk kavramı, isimlerin, zamirlerin, zarfların ve fiillerde fiilin bildirdiği işi yapan şahsın çokluğunu belirtmek için kullanılmaktadır ifadesine yer vermiştir (İlhan, 2009, s. 17).

Çokluk ve çoğul kavramları ile ilgili yapılan genel açıklamalara bakacak olursak; Çoğul terimini tercih eden Mehmet Hengirmen, çoğul kavramını “*Sayıca birden çok olan.*” şeklinde tarif etmiştir (Hengirmen, 1999, s. 103). Vecihe Hatiboğlu da Hengirmen gibi çoğul terimini kullanmakta ve “*Belirli eklerle veya sözcüklerle birden çok varlığı bildirme biçimi*” şeklinde tanımını yapmaktadır (Hatiboğlu, 1978, s. 36). Ahmet Cevat Emre de Hengirmen ve Hatipoğlu gibi çoğul terimini kullanmayı tercih etmiş ve bu terimi sayı kavramı içerisinde ele almış, özel bir tanım yapmamış yalnızca –ler eki hakkında bilgilere yer vermiştir (Emre, 1945, s. 414). M. Kaya Bilgegil, çalışmasında konuya “isimlerde Sayı” adını verdiği bölümde değinmiş ve isimlerin tek bir varlığı göstermesine tekil, birden fazla varlığı göstermesine de çoğul demiştir (Bilgegil, 1984, s. 174). Ahmet Topaloğlu “Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü” adlı çalışmasında Ahmet Cevat, Hengirmen ve Hatipoğlu’nun izlediği yolu takip etmiş ve o da çoğul terimini tercih ederek çoğul için isim ve zamirlerde birden çok varlığı, çekimli fiillerde birden çok kişiyi belirli ekler aracılığıyla gösteren biçim olarak açıklama getirmiştir (Topaloğlu, 1989, s. 51). Yine aynı çalışmasında topluluk yapısı ise, tekil olduğu halde sayısı belirsiz çokluk bildiren isim olarak açıklanmıştır (Topaloğlu, 1989, s. 144). Yukarıda da çalışmasına atıfta bulunduğumuz Mehmet Hengirmen, “Türkçe Temel Dilbilgisi” adlı çalışmasında çokluk ifadesi için, aynı cinsten olan ve birden fazla bulunan varlıklara ad olan sözcükler olarak ifade etmiştir. Çokluk yerine çoğul ifadesini tercih etmiş ve bazı adların çoğul eki almadığı halde birçok bireyden oluşan

topluluğu ifade ettiğini söyleyerek bunları da topluluk adları olarak göstermiştir (Hengirmen, 1998, s. 117).

Haydar Ediskun, yapıyı çoğul olarak ifade etmiş, ismin birden çok varlığı ya da kavramı anlatan biçimi olarak açıklamıştır. Topluluk ismini ise biçimce tekil olduğu halde, bir topluluğa isim olan kelime olarak tanımlamıştır (Ediskun, 2003, s. 107-108). Buraya kadar değindiğimiz dilbilgisi çalışmalarında görüyoruz ki çokluk kavramı için araştırmacılar çoğul kavramını tercih etmiş ve genel olarak yapıyı sayı kategorisi içerisinde değerlendirmişlerdir. Bunlara ek olarak dilbilim alanında çalışma yapan araştırmacıların çalışmalarına baktığımızda onlar arasında da bir kavram tercihi yapıldığını görmekteyiz. Berke Vardar “Dilbilim ve Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü” adlı çalışmasında çoğul terimini, tekile karşıt olarak çokluğu işaret eden bir dilbilgisi ulamı olarak açıklamıştır (Vardar, 1980, s. 52). Topluluk adını ise, birçok öğeden oluşmakla birlikte bir bütünlük gösteren, birlik sunan bir topluluğa verilen tekil ad şeklinde ifade etmiştir. (Vardar, 1980, s. 144). Bundan başka “Dilbilim Sözlüğü” adlı çalışmada çoğul sözcüğü, biçimbilim içerisinde nicelik bakımından birden çok varlığı gösteren dilbilgisi ulamı olarak açıklanmıştır (İmer, Kocaman, Özsoy, 2011, s. 75). Yine aynı çalışmada topluluk adı da biçimbilim içerisinde değerlendirilerek birlik, bütünlük oluşturan bir kümeye, topluluğa verilen ad olarak açıklanmıştır (İmer, Kocaman, Özsoy, 2011, s. 242).

Buraya kadar çokluk terimi için çoğul terimini kullanan araştırmacıların görüşüne yer verdiğimizde aşağıda çokluk terimini tercih eden araştırmacıların da benzer görüşlerini aktardık.

Zeynep Korkmaz “Gramer Terimleri Sözlüğü” adlı çalışmasında çokluk ekini açıklamış, çokluk eki için isim ve zamirlerde birden çok varlıkları ifade etmek için; fiillerde ise fiilin gösterdiği oluş ve kılışı yapanın birden fazla olduğunu göstermek için kullanılan özel ekler demiştir (Korkmaz, 1992, s. 39). Yine çalışmasında topluluk için, biçimsel olarak teklik durumunda olduğu halde, topluluk kavramı taşıyan ad şeklinde tanımlama yapmıştır (Korkmaz, 1992, s. 151-152) Korkmaz “Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)” adlı kitabında ise “Adlarda Sayı, Teklik ve Çokluk” adını verdiği bölümde adlardaki sayı kavramının tekliği ya da belirli veya belirsiz çokluğu ifade ettiğini söylemiştir. Bununla birlikte ayrıca bazı dillerdeki ikili ve üçlü yapılardan bahsetmiş, cins adlarının bir kısmının da bir topluluğa ad olduğunu ifade ederek bunların teklik biçimleriyle toplu birçoğu işaretledikleri için topluluk adları olarak adlandırıldıklarını belirtmiştir (Korkmaz,

2003, s. 255-256).

Nurettin Koç “Açıklamalı Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü” adlı çalışmasında çoğul terimine değinmiş ve çoğul ekini, çoğul kavramı veren ek olarak açıklamış görevlerini sıralamıştır (Koç, 1992, s. 69-71). Çalışmanın “topluluk adı” başlıklı bölümünde ise topluluk yapısını birlik, bütünlük kavramı veren, bir topluluğa verilen tekil ad olarak dile getirmiştir (Koç, 1992, s. 261-262). Korkmaz ve Koç gibi çokluk terimini kullanmayı tercih eden Muharrem Ergin, “Türk Dil Bilgisi” adlı kitabının “Sayı ve Çokluk Eki” adını verdiği bölümde, isimlerin dillerde nesnenin sayısını; teklik, belirli çokluk ve belirsiz çokluk şeklinde ifade ettiğini belirtmiştir. Tekliğin tek bir nesneyi, belirsiz çokluğun ise birden fazla nesneyi ifade ettiğini, belirli çokluğun ise ikilik ve üçlük gösterdiğini söylemiştir. Ergin’e göre dillerde ikilik ve üçlük daha az görülmektedir ve Türkçede belirli çokluk olmadığı için belirsiz çokluğa sadece çokluk demek yeterlidir. Türkçede isim kök ve gövdeleri teklik ifade etmektedir, ismin çokluk ifadesi taşıyıp çekime girebilmesi için de çokluk eki alması gerekmektedir (Ergin, 2009, s. 127-128).

Tuncer Gülensoy da çokluk kavramını, ismin karşıladığı nesnenin sayısının birden fazla olduğunu ifade etmek için teklik şekline çokluk eki getirilerek oluşturulan yapı olarak açıklamaktadır (Gülensoy, 1995, s. 177). Doğan Aksan “Her Yönüyle Dil” adlı kitabında çokluk yapısına, adlarda sayı başlığı altında yer vermiş ve çokluk için; adın gösterdiği varlığın tek bir varlığı mı yoksa birden fazla varlığı mı karşıladığı konusunda dillerde farklılaşmaların olduğunu ifade etmiştir. Aksan, adın tek bir varlığı işaretlemesi dolayısıyla ona tekil adı verildiğini, adın birden fazla varlığı işaretlemesinin ise çoğul ya da çokluk olarak adlandırıldığını söylemiştir (Aksan, 1998, s. 94-95). Mustafa Öner, çokluk yapısını, bir ismin karşıladığı nesne sayısının birden fazla olduğunu ifade etmek için çokluk eki getirilerek oluşturulan biçim şeklinde açıklamıştır (Öner, 1998, s.105). Buraya kadar görüyoruz ki araştırmacıların terim olarak tercihleri ne olursa olsun konu ile ilgili yaptıkları açıklamalar birbirleri ile benzer nitelik taşımakta ve genel olarak konuyu sayı kategorisi içerisinde göstermektedirler.

Nurettin Demir ve Emine Yılmaz “Türk Dili El Kitabı” adlı çalışmada çokluğun, kelimelerin arasında ilişki kurmayan, yalnız eklendiği sözcüğü etkileyen yapı olarak çekim eklerinden ayrıldığı şeklinde açıklamışlardır (Demir-Yılmaz, 2009, s. 182). H. İbrahim Delice “Sözcük Türleri” adlı çalışmasında çokluk için, bir ismi sayı bakımından çokluk yapmak için kullanılan bir yapı olarak belirtmiştir.

Topluluk için ise, yapılışında çokluk anlamı bulunan varlık veya kavram topluluğu şeklinde açıklamada bulunmuştur. Ayrıca Delice çalışmada bu yapıların dilbilgisel ulam olarak çokluk yapan isimler olmadığını ifade etmiştir (Delice, 2012, s. 22-23). Kerime Üstünova, çalışmasında bugün Türkiye Türkçesinde, adlarda sayı ifade eden gramer kategorisine, teklik ve çokluk kategorisi denildiğini söyleyerek tek nesneyi ifade eden ad kökü ve gövdelerini tekil ad olarak, birden fazla nesneyi karşılayan ad kökü ve gövdelerini ise çoğul ad olarak açıklamıştır. Topluluk isimlerinin, bünyelerinde kendilerini oluşturan nesnelere birden fazla barındırmalarına rağmen çokluk eki almadıkları sürece tekil olarak ifade edileceğini belirtmiştir (Üstünova, 2012, s. 384). Yeter Torun, çalışmasında Türkçede sayı isimlerinin belirli birçoğu gösterdiğini, belirsizlik sıfatı, belirsizlik zamiri ve azlık-çokluk zarflarının belirsiz birçoğu ifade ettiğini söylemiştir. Topluluk isimlerinin de kendi içlerinde birçoğuk barındırdığını söylemekle beraber bazı fiillerin de kavramsal olarak çokluk kavramını içinde taşıdığını bildirmiştir (Torun, 2014, s. 295-296).

Güncel Türkçe sözlükte çoğul için, kelimelerin birden çok varlığı veya kişiyi bildirme biçimi, çokluk. Çokluk için, sayı veya ölçü bakımından çok olma durumu. Kesret, ekseriyet. Çokluk eki ile ilgili olarak da, getirildiği kelimenin birden çok olduğunu anlatan ek. Şeklinde tanımlanmaktadır. Topluluk için ise nitelikleri bakımından bir bütün oluşturan kimselerin hepsi, toplum, camia, cemiyet.

Genel olarak söyleyebiliriz ki çokluk kavramı, dillerde sayı kavramı içerisinde değerlendirilmektedir. Çokluk kavramı ad soylu kelimeler ve fiillerle ilgilidir. Adlarda, ad soylu kelimelerde yansıtılan kavramın; fiillerde ise iş, oluş veya hareketi gerçekleştiren/gerçekleştirecek varlığın birden fazla olduğunu gösterir. Çokluk ve topluluk kavramlarıyla ilgili kaynaklarda çok fazla tanımlamalarla karşılaşılma beraber genel olarak yapılan tanımlamalar birbirine paraleldir.

BÖLÜM II

İNCELEME

2. Eski Uygur Türkçesinde Çokluk ve Topluluk Anlamı Veren Sözcükler

2.1. alku[284] (AY: 244, HT: 6, ETŞ: 3)“hepsi, bütün, hep, herkes, her nevi, çeşitli.”

Sözcük yapıca *alk-* fiiline *-u* zarf-fiil eki getirilmesiyle oluşmuştur. Orhon yazıtlarında rastlanmayan sözcük İrk Bitig de dâhil olmak üzere Uygurca metinlerde sıklıkla kullanılmıştır. Bunların büyük çoğunluğunda sözcüğün sıfat görevinde olduğu görülür. Bununla birlikte belirtme durumu, yönelme durumu ekini alarak isim görevinde kullanıldığı durumlar da söz konusudur. Sözcük ilginç bir şekilde Karahanlı Türkçesi metinleri ile sonraki dönem ve sahalarda da tespit edilmemiştir. Sözcüğün, aşağıdaki örneklerde görüldüğü gibi, belirli isimlerle birliktelik kullanımı özelliği kazandığı görülür: *alku barça*, *alku tnl(i)g*, *alku tnl(i)glar*, *alku tnl(i)glarıg*, *alku burkanlar*, *alku burkanlarıg vb.* (Çetin, 2017, s. 2)

Clauson sözcüğü zarf olarak tanımlamıştır. İsim ve sıfat yapısında kullanıldığını söyleyerek sözcüğün, herkes, her şey anlamlarına geldiğini belirtmiştir (Clauson, 1972, s. 137). Hüseyin Namık Orkun, sözcüğü, hep, herkes şeklinde (Orkun, 2011, s. 759). Kemal Eraslan, ise sözcüğün *alk-* fiiline *-u* zarf-fiil eki getirilmesiyle oluştuğunu ifade etmiştir (Eraslan, 2012, s. 207). Ahmet Caferoğlu, sözcüğün hep, bütün, hepsi anlamlarına geldiğini ifade etmiştir (Caferoğlu, 2015: s. 10-12).

1) **alku** biş a[junlarını]η umuğı.

aryayışa töz n[om ...] çi ...

ayançañ köñülin yüküngü.

ayaglıg atlıg kañım mani burka[nım] (ETŞ 7/1)

***Bütün** beş alemin ümidi,*

Aryayışa kök

Hurmetkâr gönül ile önünde eğilirim,

Herkesin saydığı, sanlı babam, benim mani burkanım. (Arat ETŞ. s. 37)

2) **alku** ayıg kılınçlarımız.

... ..

... kılınç tüşin okıttıñız.

... ..

(ETŞ 7/5)

Bütün günahlarımızı

... ..

Bütün amellerin karşılığını öğrettiniz.

... .. (Arat ETŞ. s. 37)

3) adınçığ ıduk kañımız

agınçsız köñül ...

[**al**]ku tınlıg oğlanınıñ.

alp erti sansartın ...

(ETŞ 7/10)

Seçkin, aziz babamız,

Sarsılmaz gönül ile,

Bütün bu insan-oğlunun

Samsâra'dan (kurtulması) güç idi. (Arat ETŞ. s. 39)

4) kamag burhanlar kértütün kelmişler **alku** nom tözinli nirvan tözin öñi atırmamakka tegmiş erürler (AYZieme I. 1345)

*“Bütün budalar gerçekten gelmişler, **hepsi** öğretilerin temel esaslarını ayırmışlardır.”*

5) takı yme tözünler oğlıya **alku** burkanlar özke adınaguka asıg tusu kılzarlar (AYKaya II. 49/8)

*“Ve yine asiller oğluna **bütün** budalar özüne başka faydalar kılzarlar.”*

6) **alku** ugrın bilirler **alku** ugrın körürler... alku kamag tınlıglar oğlanlarınıñ kılmiş (AYKaya 133/6, 7)

*“Sebeplerin **hepsini** bilirler, **hepsini** görürler... bütün hepsini canlı oğullarına*

kılmış.”

- 7) hanıg eli uluşı bodumı karası birle **alku** üdde koluta kop törlüg adasınta tudasınta küyü küzetü tegingey biz (AYAyazlı 645)
“hükümdarı, memleketi, halkı ile her zaman her türlü tehlikede koruyup gözeteceğiz.” (AYAyazlı s. 189)
- 8) kanturur siz küsüşlerin :: hormuzta ulatı t(e)ñriler :: tapıg udug kılurlar :: kamagun birkerü ögerler :: umug inag tutmaktın : **alku** edremlerig b(e)lgürtmek üze : sakınguluksuz sözlegülüksüz yme erür siz :: **alku** üdlerig uzatı :: ağır ayag kılur m(e)n svaha (AYÇetin VII. 902, 904)
“Hormuzta ve diğer bütün Tanrılar saygı gösterirler, hep birlikte överler (ve) size sığınmak isterler. Bütün erdemlerinizi belirtmek hafızalara ve sözlere sığmaz. (Bu yüzden) tüm zamanlarda size büyük saygı duyuyorum” (AYÇetin VII. s. 188)
- 9) anın **alku** t(e)ñriler .. yumgın arka kuvragın .. küyü küzetü tutarlar montag yanlıg el hanıg .. (AYÇetin, VIII. 1547)
“(böylelikle) o nedenle bütün tanrılar hep birden, topluluk halinde koruyup kollarlar böyle hükümdarı.” (AYÇetin, VIII. s. 377)
- 10) ol köñülinte tutgalı ,, burhanlar yorığı teriñ nomug ,, inçe k(a)ltı çın kærtü ,, altun öñlüg y(a)ruklug ,, **alku** nomlar arasına ,, eligi hanı yég no[mug ,,] (AYUçar IX. 96)
“O, buddhaların uygulamalarının derin dharmasını, yani hakiki, altın rengi parlaklığında, bütün sūtraların şâhı ve en üstünü [olan] sūtrayı (Altun Yaruk’u) aklında muhâfaza edebilmiştir.” (AYUçar IX. s. 52)
- 11) takı ne ayıtmış k(e)rgek , kim amtı bo üdde koluta **alku** nizvanılarig yıldı yukı birle kalısız tarkarıp keterip , üstün t(e)ñriniñ altın yalañuknıñ bahşısı bolup tükel bilge biligke tegip , inçip neçökin (AYGulcalı X. 539)
“Şöyle dursun, ki bu zamanda bütün ızdırapları kalıntılarıyla birlikte tamamıyla giderip, yukarıdaki tanrı(lar)ın alttaki insan(lar)ın hocası olup tam bilgelige ulaşmama rağmen,” (AYGulcalı X. s. 222)

12) sizlerde neñ **alku** birgü yok öniñ öz yaragınızlarça barıñlar yalnız kim ol sizlerni?
(HTTuguşeva V.10) V25.

13) kılur **alku** edlerde, anın örü baksar kök teñrig kudu baksar yağız yerig sıg biliglig
bilgisizler yme alkugun bilirler anıñ körkin belgüsin, karañku tözin ukmış yaruk
tözin ötgürmiş tözünler bilgeler tüpgerü bilirler, anıñ sanın sakışın. (HTÖlmez.
VI. 1503)

*“Bu sebeple sıradan bilgisiz insanlar bile yukarı baksa mavi göğü, aşağı baksa
yağız yeri ve onun güzelliğinin belirtisini tümüyle bilirler; karanlığın özünü
anlamış ışığın aslını özümsemiş soylular bilgeler onun sayısını hesabını tamamen
bilirler.”* (HTÖlmez. VI. s. 111)

14) karalı yaruklı tözler ornanmış erür, teñrili yerlide, kayu alp bilgülüki erser **alku**
olar bodsuz belgüsüz bolurlar. (HTÖlmez VI. 1518)

*“Karanlık ve aydınlık esaslar gök ve yerleşmiştir. Bilinmesi nasıl zor ise bütün
onlar boysuz belirtisiz olurlar.”* (HTÖlmez. VI. s. 111)

15) bilmiş biligi uzunı üze **alku** san sakış edremiğ tüpgermiş tetir. (HTRöhrborn. VIII.
1033)

“Sahip olduğu bilgilerle erdemlerin tüm sayılarının aslını araştır dedi.”

(ETŞ: 7/1,20,40; ST: 616,634; AY I: 22,29,77,86,89,441,1164,1346,1365; AY II:
39/12, 43/22, 47/17,22, 48/23, 49/6,8, 54/11,16,20, 59/5,8,10,12,14, 61/4,18,
67/14, 69/11,14, 70/15,22, 71/7,9,13, 72/22, 74/7, 77/18, 78/19,21,23, 79/13,
87/10, 88/7, 90/22, 97/8,11, 99/12, 101/1,3, 103/4, 104/16, 105/18, 110/14,
113/15, 114/4, 115/18, 116/19, 121/5; AY III: 131/7, 133/6,7, 138/17, 139/7,
144/2,20, 145/14, 146/3,7, 147/17, 149/8, 156/19, 160/7, 165/5,7, 166/13 178/1,7,
180/2, 182/2, 185/20; AY IV: 43, 54, 59, 72, 84, 97, 143, 215, 321, 323, 394, 417,
434, 436, 452, 531, 543, 561, 564, 565, 572, 586, 768, 779, 782, 784, 796, 918,
932, 935, 937, 946, 951, 955, 1117, 1127, 1129, 1387, 1401, 1482, 1598, 1921,
1925, 1929, 1941, 1947, 1951, 2008, 2013, 2019, 2024, 2036, 2048, 2052, 2065,
2071, 2076, 2081, 2102, 2106, 2117, 2153, 2207, 2479, 2503, 2506, 2508, 2543,
2646, 2709, 2711, 2752, 2865, 2884, 2961, 3275, 3279, 3324, 3388, 3403, 3414,
3435, 3492; AY V: 0040, 0042, 0294, 0494, 0526, 0538, 0554, 0567, 0591,0675,
0833, 0997, 1012, 1024, 1032, 1051, 1418; AY VI: 1186, 1153, 1207, 0906, 0977,

0645, 1085; AY VII: 147, 387, 770, 877, 902, 822, 787, 216, 240, 544, 616; AY VIII: 1093, 1264, 54, 56, 1053, 962, 963, 964, 965, 977, 59, 1547, 308, 1183, 588, 175, 117, 210, 1563; AY IX: 38, 96, 221, 292, 296, 475, 69; AY X: 539, 1088, 1131, 1141, 1242, 1365, 1391, 1415, 1570, 1603, 986, 987; HT: 25/10, 10/25; HT VI: 1503, 1518; HT VII: 33, 858; HT VIII: 1033).

2.1.1. Çekim Ekli Kullanım:

2.1.1.1. Alkuta/Alkuda: [5] (AY: 4, Ht: 1)

Sözcük *alku* sözcüğünün üzerine bulunma hal eki almasıyla oluşmuş “herkeste, herkesten, hepsinde, hepsinden” anlamlarında kullanılmaktadır. Sözcüğe Altun Yaruk’ta 4, Hsüen-Tsang’da 1 kez raslanmıştır.

- 1) süzük alku arjiler iligiye etözünüz y(a)rukı koptın sıñar y(a)rutur şobag altun öñi teg: alku ünler arasın̄ta **alkuta** yig baştınkı (AYUçar V: 0043)
*“Ey en yüce, tertemiz, bütün azizlerin (Skr. rsi) hükümdarı! Bedeninizin parlaklığı her tarafı saf altın rengi gibi aydınlatır. Bütün sesler arasında, **hepsi içinde en iyi**, yüce Brahman (Skr. Mahābrahman) sesli sesiniz vardır”.*
- 2) uguş yértinçütin ünüp **alkuta** başdınkı yég bolup ...(AYAyazlı 572)
*“nesil yeryüzünden çıkıp **herkesten** daha üstün olup ...”* (AYAyazlı s. 185)
- 3) terin kuvragñıñ kamag edgülerinte **alkuta** utmış yégedmiş ezrua (AYAyazlı 785)
*“Topluluğunun bütün iyiliklerinin **hepsini** yenmiş, alt etmiş (olacak)”*
- 4) barçanı bilmegim üze kamagta ked tükkel boşgutum üze **alkuta** bilgemen (HTTuguşeva V: 25) V10.
*“**Hepsini** bilmedim bu sebeple hepsini tam ve eksiksiz olarak öğrendim hepsinden bilgiliyim.”*

2.1.1.2. Alkudm: [3] (AY: 3)

Sözcük *alku* sözcüğünün üzerine çıkma hal eki almasıyla oluşmuş, “herkesten, hepsinden” anlamlarına gelmektedir. Sözcüğe Altun Yaruk’ta 3 kez raslanmıştır.

- 1) ol yme bodisatavlar mahasatavlar kuvragı kıldı ulug luu beyleri teg ertinü ulug çoğlug yalınlig **alkudın** sıñar çavıkmış atlıg küülüg alkuka bilsikmiş belgülig bilgin (AYZieme I, 70).

“O yine bodisatvalar mahasatvalar topluluğu oldu, yüce ejderha beyleri gibi pek çok yüce çoklu azlı hepsinden taraf ünlü ad yapmış şöretli hepsine bilinmiş belli bir bilgin.”

- 2) kutlug ülüglüg edgülig küü atıñız **alkudın** sıñar kötrülmiş erür (AYKaya II. 111/3).

“Kutlu büyük iyi şöretli adınız hepsinden ayrı yükselmiştir.”

- 3) kaltı önre ertmiş üdki **alkudın** yigedmiş iduk burkanlar teg (AYKaya II. 115/13)

“Şöyleki öne geçmiş zamanların hepsinden üstün olan budalar gibi gönderilmiş.”

2.1.1.3. Alkuka: [3] (AY: 3)

Sözcük *alku* sözcüğünün üzerine yönelme hal eki almasıyla oluşmuş, “herkese, hepsine” anlamlarına gelmektedir. Sözcüğe Altun Yaruk’ta 3 kez raslanmıştır.

- 1) ol yme bodisatavlar mahasatavlar kuvragı kıldı ulug luu beyleri teg ertinü ulug çoğlug yalınlig alkudınsıñar çavıkmış atlıg küülüg **alkuka** bilsikmiş belgülig bilgin (AYZieme I, 71)

“O yine bodisatvalar mahasatvalar topluluğu oldu, yüce ejderha beyleri gibi pek çok yüce çoklu azlı hepsinden taraf ünlü ad yapmış şöretli hepsine bilinmiş belli bir bilgin.”

- 2) inçe k(a)ltı satıgsız : ulug erdini monçuk teg : anın amtı öger m(e)n :: **alkuka** yèg ağrukug : alku tınl(1)glar küsüşin :: kanturgalı udaçığ :: kértü edgülig edremin :: ertinü kutlug erür siz :: inçe k(a)ltı arıg turug : linhua çeçek turur teg (AYÇetin VII. 876)

“Öyle ki, paha biçilmez bir mücevher gibisiniz. Bu yüzden ben şimdi sizi, herkesten üstün olanı övüyorum. Siz varlıkların kalplerindeki arzularını yerine getirmeye muktedirsiniz. Gerçek iyilik erdeminizle çok kutlusunuz. Aynı nilüfer gibi, saf...”

- 3) bo ol buyannıñ küçinte [üz]eliksiz nom kapıgıña teriñte [teri]ñ kirip lakşanlig eğgülerke tolu [tü]kel bolup **alkuka** bir yañlıg asıg tusu kılğalı ugay s(e)n tıp y(a)rılıkadı (AYGulcalı X. 1286)

*“Bu sevabının sayesinde en üstün öğreti kapısına derince girerek, işaretli (Skr. lakşana) özelliklere bütünüyle sahip olup, **herkese** aynı şekilde fayda sağlayabileceksin.” diye buyurdu.*” (AYGulcalı X. s. 230)

2.1.1.4. Alkumı: [16] (AY: 15, HT: 1)

Sözcük *alku* sözcüğünün üzerine belirtme hal eki almasıyla oluşmuş, “herkesi, hepsini” anlamlarına gelmektedir. Sözcüğe Altun Yaruk’ta 15, Hsüen-Tsang’da 1 kez raslanmıştır.

- 1) darni tigma **alkumı** tutdaçı edremke tegip tıñurmakları üze yetinşiz tutunşuz alku nizvani kadguların üzmelep (AYZieme I. 91)
- 2) bo ok nomlug etözke tayanıp **alkumı** bilteçi ulug bilge bilig belgürer (AYKaya II. 68/18)
- 3) ... **alkumı** bilmekke adartdaçı tıdıg adalarıg tarkarıp üçünç orunka kërürler ol orunta kærtü... (AYKaya II. 87/10)
- 4) ol orunta **alkumı** belgüke atkantaçı tarkarıp altınç orunka kërürler (AYKaya II. 87/15)
- 5) asıg kılur tınlıglarka... üzerler keserler nızvani kadgulug kamag emgeklig akın...
... bilge biligsizde ulatı **alkumı** tarkarur kiterürler (AYKaya 98/9)
- 6) amtı on küçlüglerniñ üskinte kentü köñülüm üze **alkumı** ökünür men men...
kértgünmedimerser alku burkanlarıg ... (AYKaya II. 100/23)
- 7) antag sıg teriñ yörüg yok **alkumı** adırtılıg bilmeser (HTRöhrborn VIII. 706)
(AY I: 84, AY II: 68/18, 73/10,15, 98/9, 100/23, 103/3,13,18, 104/4,11, 107/7;
AY IV: 583; AY VIII: 204).

2.1.1.5. Alkunuş: [1] (ETŞ: 1)

Sözcük *alku* sözcüğünün üzerine +nuş tamlayan ekini almasıyla oluşmuş ve *barça* “*hepsi*” anlamında kullanılan sözcük ile birlikte kullanılmıştır. Sözcük bu şekliyle yalnızca ETŞ’de karşımıza çıkmakta olup “*herkesin, hepsinin, bütününiin*” anlamında kullanılmaktadır.

- 1) anuntumuz sizişe
asra köñülin yüküngeli.
alıñ amtı umug inag.

Alkunuş b[arça] yükinçin.

(ETŞ 7/2)

Alçak gönül ile tapınmak için

Sizin huzurunuzda toplandık;

Herkesin bütün bu tâzimlerini

Şimdi kabul edin, ey ümidimiz ey inancımız. (Arat. ETŞ. s. 37)

2.1.2. Sözcüğün Türü

2.1.2.1. Sıfat Görevinde Kullanımı

- 1) anta ötrü **alku** tınlıglarınñ asıglığıña burhan kutın bulayın (AYZieme 634)
- 2) onunç kamag burhanlar kærtütin kelmişler **alku** nom tözinli nirvan tözin öñi atırmamakka tegmiş erürler (AYZieme I 1346)
- 3) ançulayu ok antag tözlüg üçün **alku** burkanlarınñ etözleri bir teg öñi ermez bir tözlüg tétirler (AYKaya II. 87/18)
- 4) kaltı neçök öñre ertmiş üdteki **alku** ulug bodisatavlarınñ burkan kutıña katıglanur (AYKaya III. 138/17)

- 5) utdum m(e)n nizvanilig: **alku** utun yağılarig örü tikdim üyeliksiz (AYUçar V. 567)
*“Kleşaların **bütün** kötü düşmanlarını yendim. Üstün gerçek dharmanın büyük bayrağını yukarı diktim”.*
- 6) **alku** işküdüklerig bütürd[eçi-] ke, kamag<ka> enç menji berteçi (AYAyazlı 906)
*“**Bütün** işi-gücü tamamlayacak (kişiye) herkese huzur verecek”*
- 7) birer yme körkidip :: vasu atl(1)g kız körkin :: sünüşdeçilerig körser siz :köñülünüz uzatı erinçkeyür :: körü kolulayu sakınsar :: **alku** tınl(1)glararasınta : kopda kötrülmüş erür siz : yok artdaçı siznite (AYÇetin VII. 771)
“Kimi zaman Vasu adlı kız olarak görünürsünüz. Savaş olduğunu gördüğünüzde kalbiniz her zaman merhametle dolar. Bakılarak düşünülüğünde bütün canlılar arasında bütünüyle yüce olansınız. Sizden daha iyisi yoktur.” (AYÇetin, VII. s. 187)
- 8) alp bilgülük nomlarıg ötgürü töpülü (düz. toplu) bilip ukup **alku** nomlarıg barçanı könisinçe ukmişka (AYÇetin, VIII. 978)
*“Zor bilinecek öğretileri tamamıyla bilip anlayarak **bütün** öğretilerin tamamını olması gerektiği kadar doğru anlayıp” (AYÇetin, VIII. s. 322)*
- 9) ol köñülinte tutgalı ,, burhanlar yorığı teriñ nomug ,, inçe k(a)ltı çın kærtü ,, altun öñlög y(a)ruklug ,, **alku** nomlar arasına ,, éligi hanı yég no[mug ,,] (AYUçar. IX. 96)
*“O, buddhaların uygulamalarının derin dharmasını, yani hakiki, altın rengi parlaklığında, **bütün** sūtraların şâhı ve en üstünü [olan] sūtrayı (Altun Yaruk’u) aklında muhâfaza edebilmiştir.” (AYUçar IX. s. 52)*
- 10) ogşatı , anın amtı yükün[ür m(e)n , antag osuglug bahşıka , [**alku**] edgüleriñ ornagı , atı [kötrülmüş] kañımka , tēp [öge yükünti ;] (AYGulcalı X. 1088)
*“Bundan dolayı şimdi ben (Somaketu) öylesi ustada, **bütün** erdemlerin merkezi, adı yüceltilmiş atama (saygıyla) eğilirim.” diye medhederek eğildi.” (AYGulcalı X. s. 228)*

- 11) Sizlerde neñ **alku** birgü yok öniñ öz yaragınızlarça barıñlar yalnız kim ol sizlerni?
(HTTuguşeva V.10). V25.
- 12) Karalı yaruklı tözler ornanmış erür, teñrili yerlide, kayu alp bilgülüki erser **alku**
olar bodsuz belgüsüz bolurlar. (HTÖlmez VI. 1518)
*“Karanlık ve aydınlık esaslar gök ve yerleşmiştir. Bilinmesi nasıl zor ise **bütün**
onlar bodsuz belirtisiz olurlar”.* (HTÖlmez. VI. s. 111)
- 13) Ertükteg töz ıdok nom erser **alku** nomların teriñ tözi erür, kamag su[dur]ların izi
[oruç]ı tetir. (HTRöhrborn. VII. 33).
*“Varlığın kutsal doktrini gelince, **tüm** dharmaların efsanevi kökeni, tüm sutralar
için kılavuzdur”.*
- 14) Kimhoki sudur erser **alku** burhanlar tugguluk törügülük töz nom erür, esidip inçip
ayığlamasar, (HTRöhrborn.VII. 857).
*“Vajracchedika sutra'ya gelince, **tüm** Budaların ortaya çıkabileceği bir şarkı
metni duyarsan ve kaybetmezsen”*
- 15) Bilmiş biligi uzunı üze **alku** san sakış edremiş tüpgermiş tetir. (Ht. VIII. Röhborn
1033).
*“Sahip olduğu bilgilerle sanatın **tüm** sayılarını oyaladı.”*

2.1.3. Sözcüğün Birliktelik Kullanımı:

2.1.3.1. alku barça: [9] (AY: 7, HT: 2) “hepsi, hepsi birlikte, bütünü, bütünüyle.”

Alku “bütün, hep” sözcüğünün birliktelik hâlidir (ED 139b) Alk- “sonlanmak, sonuna gelmek, bitmek” eyleminin zarf fiil eki almış hâlidir. *Barça* ‘bütün, hepsi’ *bar* adı üzerine gelen eşitlik eki +*ça* kalıplaşmasıyla ortaya çıkmıştır. *Alku barça* şeklinde birlikte kullanılmıştır. *Altun Yaruk*’ta 7, Hsüan-Tsang’da 2 olmak üzere toplamda 9 kez kullanıldığı tespit edilmiştir. Bu kullanımların neredeyse tamamında müstakil bir biçimde yer almakla birlikte sıfat görevinde kullanıldığı da tespit edilmiştir.

- 1) bo ulug bilge biligke tayanıp on küçler tört korkınçsız bilge biligler tört tıdıgsız tılañurmaklar yüz sekiz on törlüg kamaglıksız ‘eñeyük edgüler tolp kamag tañlaguluklug nomlar ulatı sakıñuluksuz sözlegülüksüz nomlar **alku barça** belgülüg bolurlar (AYKaya II. 70/21, 22)
- 2) tılañurmak edrem küseyü .. apam birök iş yme bütürmez ök erser siz .. t(e)ñrim sizin ağızanmış .. köni kértü savıñız .. **alku barça** buzulup .. ezüg bolgay seziksiz .. kıtaçılar bar erser .. (AYÇetin VII. 188)
- “Hitabet kabiliyetinin arzusuyla böyle arz ettiğimde eğer (bu) işi tamama erdiremezseniz efendim ağzınızdan çıkmış olanların **hepsi** (bütün sözler) bozularak şüphesiz yalan olacak.”* (AYÇetin, VII. s. 176)
- 3) kimler bir ök ol ot yaş tüş yemiş ı tarıg tatıgın yiserler aşasarlar **alku barça** öñlüg kırtışlıg küçlüg küsünlüg uzun özlüg yaşlıg çoğlug yalınlig kaçıgları ton y(a)rp ıgsız kemsiz agrıgsız tik<ig>siz köñülleri y(i)ti .. kop törlüg işig küdöküg bütürgeli udaçı bolgaylar (AYÇetin VII. 717)
- “Her kim o türlü yemiş ve mahsulün tadına baksa (onların) **hepsini** canlı kanlı, güçlü kuvvetli, sağlıklı, ağrısız sızısız akılları (ve) gönülleri keskin, bilge (ve) her türlü işi bitirmeye muktedir kılacağım.”* (AYÇetin, VII. s. 186)
- 4) kimler birök ol ot yaş tüş yemiş ı tarıg tatıgın yiserler aşasarlar **alku barça** öñlüg kırtışlıg küçlüg küsünlüg uzun özlüg yaşlıg çoğlug yalınlig kaçıgları ton y(a)rp ıgsız kemsiz agrıgsız tik<ig>siz ögleri köñülleri y(i)ti .. bilge biligleri küçlüg kop törlüg işig küdöküg bütürgeli udatıçı bolgaylar .. (AYÇetin VIII. 717)
- “Her kim o türlü yemiş ve mahsulün tadına baksa (onların) **hepsini** canlı kanlı, güçlü kuvvetli, sağlıklı, ağrısız sızısız, akılları (ve) gönülleri keskin, bilge (ve) her türlü işi bitirmeye muktedir kılacağım.”* (AYÇetin, VIII. s. 295)
- 5) tarımış ı tarıg tüş yemiş .. **alku barça** uz büter .. elte uluşta kişike .. aç kız emgek bultukmaz .. kamag t(e)ñriler kuvragı üdün üdün yevilür .. tolu tükel kolususuz .. uz orduları içinde (AYÇetin VIII. 1652)
- “Ekilmiş ekin (ve) meyveler **bütünüyle** güzelce yetişir. Ülkedeki insanlar kıtlık sıkıntısına maruz kalmaz. Bütün tanrılar topluluğunun hepsi tamamıyla kendi sarayına yerleşir.”* (AYÇetin, VIII. s. 389)

- 6) t(e)rim siziñ agızanmış .. köni kærtü savıñız .. **alku barça** buzulup .. eźüg bolgay seziksiz .. (AYÇetin VIII. 188)

“Efendim ağızınızdan çıkmış olanların hepsi (bütün sözler) bozularak şüphesiz yalan olacak.” (AYÇetin, VIII. s. 240)

- 7) ülgüsüz köñülte ulatı , kamağ dyanlar kalısız , üç törlüg ulug kö[lüñü]ler , ulatı kamağ kutrulmak , **alku barça** önerler, bo nom erdini tözinte anı üçün ugrayu , keğürü nomladı bo nomug , (AYGulcalı X. 1451)

“Sınırsız gönülden başka, bütün meditasyonların hepsi, üç türlü büyük taşı ve ayrıca bütün kurtuluşların hepsi bu öğreti cevherinin özünden çıkar/doğar; tam da onun için, (Buddha) bu öğretiyi yayarak vaaz etti.” (AYGulcalı X. s. 231)

- 8) idişte suv kuda teginmeki erser **alku barça** ökünçlüğ kir tözin yugu üçün seziklig kakıglıg ügmekig tarkargu ketergü üçün kuda tegimiş ol (HTRöhrborn VIII. 627)

“Öğretmenin suya girmesi için sayaçta dökülerek, tökezlemeyle ilişkili kirlerin tüm kökleri yıkanabilir.”

2.1.3.2. alku kamağ: [14] (AY: 14) “hepsi birlikte, bütün.”

Alku “bütün, hep” sözcüğünün birliktelik hâlidir (ED 139b) *Alk-* “sonlanmak, sonuna gelmek, bitmek” eyleminin zarf fiil eki almış almasıyla oluşmuş, *Kamağ* ‘bütün, çok’ sözcüğü ile *Altun Yaruk*’ta toplamda 14 kez kullanıldığı tespit edilmiş daha çok müstakil ve sıfat görevinde kullanılmıştır.

- 1) yëtiñç kamağ burhanlar kærtütün kelmişler **alku kamağ** nomlarığ tözgerü tüpgerü çınıñça bilip (AYZieme 1317)
- 2) sekizinç kamağ burhanlar kærtütün kelmişler **alku kamağ** nomlarta tuymaksızıg öçmeksizig ertinü uz bışrunmış erürler (AYZieme 1324)
- 3) ... **alku kamağ** emgeklig ayıg kılınçlarığ ... yüz miñ törlüg yig dyan sakinçlarığ (AYKaya II. 105/3)

4) üdki ontın sıñarkı **alku kamag** burkanlarka üzeliksiz üstünki yig köni tüz tuymakıg tuymuşlarka (AYKaya III. 132/1)

5) ançulayu ok yme biz umugsuz kañım idege toyın sundarı azgançeçek terim imerigme **alku kamag** tınlıglar birle bo kamag biş ajun tınlıg oğlanların birle iş alınıp (AYKaya III. 173/7)

6) yükünürm(e)n ontın sıñarkı kamag burhanlar kutıña yükünürm(e)n alku ulug bodis(a)t(a)vlar m(a)has(a)t(a)vlar kutıña yükünürm(e)n **alku kamag** şravaklar pratyikabutlar kutıña yükünürm(e)n (AYUçar V. 296)

*“On taraftaki bütün buddhalar kutuna secde ederim. **Bütün** yüce bodhisattvalar mahāsattvalar kutuna secde ederim. Bütün śrāvaklar budhalar kutuna secde ederim. Üstadımız babamız tanrı tanrısı Śākyamunibuddha kutuna secde ederim.”*

7) yükünür m(e)n üç üdki ontın sıñar yértinçüde erigme **alku kamag** burhanlar kutıña .. (AYÇetin VIII. 527)

“üç zamanın on yöndeki dünyalarında bulunan bütün budaların kutu önünde saygıyla eğiliyorum.” (AYÇetin, VIII. s. 275)

8) **Alku kamag** t(e)ñriler birgerü .. küyü küzetü tutarlar .. (AYÇetin VIII. 1242)

*“**Bütün** tanrılar hep birlikte koruyup kollarlar.”* (AYÇetin, VIII. s. 347)

9) ol üdün t(e)ñri [hanı] hormuzta t(e)ñri iki éligin [kavşur-]up ayayu ağırlayu t(e)ñri t(e)ñ[risi]. burhanka şlok takşutın [inçe] tęp ötünti ; <bo nomlarıg tanuklap> alku burhanlar birle barça birgerü utlı sevinç törösin , bilir üçün yanturu , asıg tusu kılğalı , **alku kamag** bodis(a)t(a)vlarlarka , yértinçüte (AYGulcalı X. 1415)

*“O zaman, tanrılar kralı Indra (Soğd. ħwrmwzd’) tanrı iki elini birleştirerek saygı gösterip, tanrılar tanrısı Buddha’ya şiir okuyarak şöyle arz etti: “bütün Buddhalar netice sevincine karşılık verme kaidelerini bildikleri için hep birlikte bu öğretileri tanıtlayıp, **bütün** Bodhisattvalara faydalı olmak için yeryüzünde ortaya çıkıp bu öğretiyi vaaz ettiler.”* (AYGulcalı X. s. 231)

(ST: 609, AY I: 1318, 1325, AY III: 132/1, 133/8, 169/11, 173/6; AY VIII:

2.1.3.3. alku kamagun:[1] (AY: 1) “hepsi birlikte.”

Alk- “sonlanmak, sonuna gelmek, bitmek” eyleminin *-u* zarf fiil eki almış hâli olan *alku* sözcüğü ile *kamag* ‘bütün, hep’ sözcüğünün üzerine çokluk ekinin (+*kün*, +*kun*, +*gün*, +*gun*) gelmesiyle oluşmuştur. *Alku kamagun* şeklinde *Altun Yaruk*’ta 1 kez müstakil olarak kullanıldığı tespit edilmiştir.

- 1) kuvrag hatunlar ogullar kızlar tözünler oğlu tözünler kızı üstün teñrilig altın yalanguklug tınıglar **alku kamagun** bulıtçulayu tirilip (AYZieme I 297)

2.1.3.4. alkunı barça: [12] (AY: 11, HT: 1)

Sözcük *alku* sözcüğü ve *barça* sözcüğünün birlikte kullanılmasıyla oluşmuş ikilemedir. Sözcük bu şekliyle *Altun Yaruk*’ta 11, *Hsüan-Tsang*’da 1 kez olmak üzere toplamda 11 kez geçmiştir. Sözcük bu şekliyle, “*büsbütün, tamamen, tamamı, hepsini*” anlamlarına gelmektedir.

- 1) emgeklig tüş utlılarıg tükel birteçig ... **alkunı barça** burkanlıg kañlarımnıñ üskinte (AYKaya II. 107/22)
- 2) ulug asıg tusu kılayın tınıglarka **alkunı barça** kamag açıg emgeklerintin ozgurayın kutgarayın (AYKaya II. 115/3)
- 3) kaltı öñre ertmiş üdki alkudın yigedmiş ıduk burkanlar teg altı paramıtlarıg **alkunı barça** tüzü tükel toşgurayın bütüreyin (AYKaya II. 1115/15)
- 4) ağılıkları kıznakları barça ed tavarları üze tolsun toşsun **alkunı barça** üstünki yig edgüke menjike tegürteçi bolayın (AYKaya II. 118/15, 16)
- 5) anı **alkunı barça** biş ajun tınılg oğlanıña evire teginür men (AYKaya III. 170/22b/8/9)

- 6) kayu neçe tuyguluk bilgülük nom erser **alkumı barça** bir kşan üdte kedin tuyunup (AYKaya III. 172/21)
- 7) atı kötrülmiş ayagka tegimlig t(e)ñrim meniñ t(e)ñrike yalañukka asıglıg **alkumı barça** enç meñilig kıltaçı özen dar(a)nim teginür (AYÇetin VIII. 828)
“Adı yüce, saygıdeğer tanrım. Ben size ve insanlığa faydalı büsbütün huzur verici bana has darani söylemek isterim.” (AYÇetin, VIII. s. 306)
- 8) üstün turdaçı t(e)ñrilerig .. öñ alkınçusı orunta... ulatı kezigçe sudavaş .. arıg yerte turdaçılarıg .. ulug ezrua buryukların yme birgerü .. ançulayu ok kalısız .. ezrua kuvragı t(e)ñrilerig... ‘eñ mintin keñürü üç miñ yertinçü içinteki .. sav atl(ı)g lokağatu .. yertinçü yer sav iyesin .. yakı yme birleki .. terinin kuvragın barçanı ol kamag t(e)ñrilerig... **alkumı barça** ötünür m(e)n .. (AYÇetin VIII. 217)
“Yukarıda, şekil sınırında (dokuzuncu gök) bulunan Tanrıları ayrıca sırasıyla saflık yerinde bulunanları, Yüce Brahma'nın emri altındakilerinin tamamını aynı şekilde Brahma topluluğunun Tanrılarını ve hatta (dileğimi) genişleterek üç binlik dünyalar içindeki Sav adlı Lokadatu yeryüzünün sahibini ve ayrıca birlikte olduğu topluluğun tümünü, bütün tanrıların hepsini rica ediyorum.” (AYÇetin, VIII. s. 243)
- 9) takı yme birleki .. terinin kuvragın barçanı .. ol kamag t(e)ñrilerig .. **alkumı barça** ötünür m(e)n .. y(a)rlıkıncuçı köñül öritép .. üstürti kudı inzünler .. erinçküye y(a)rlıkap .. yumgın körüp alzunlar .. (AYÇetin VIII. 227)
“Ve ayrıca birlikte olduğu topluluğun tümünü, bütün bu tanrıların hepsini rica ediyorum. Kalplerini merhametle yüceleterek yukarıdan aşağıya insanlar (ve) hep birlikte (beni) kabul buyursunlar.” (AYÇetin, VIII. s. 244)
- 10) atı kötrülmiş ayagka tegimlig t(e)ñrim meniñ t(e)ñrike yalañukka asıglıg **alkumı barça** enç meñilig kıltaçı özen dar(a)nim teginür (AYÇetin VIII. 828)
“Adı yüce, saygıdeğer tanrım. Ben size ve insanlığa faydalı büsbütün huzur verici bana has darani söylemek isterim.” (AYÇetin, VIII. s. 306)

11) uluşka seziklig yörüglerig **alkuni barça** açok adırtlıg kılı ol pahşi samtso açarı vinay agılıkig ayayu tutmış ol titmeksizin ıdalamaksızın abidarımındaki yarok yaşok yörüglerig açok adırtlıg körür. (HTRöhrborn VIII. 692)

“Genel olarak, Tripitaka ustasının öğretmeni, reddetmeden vinaya sepetine adanmış olan doktrin doktrini açıkladı.”

2.1.3.5. alkuka barçaka: [1] (AY: 1)

1) amtı men kop ugrın **alkuka barçaka** iyin ögirür men sevinür men (AYKaya II. 123/14)

“Şimdi ben tüm zamanların **tamamina** dek sevinirim.”

2.2. alkugun: [9] (AY: 8, HT: 1) “hemen hepsi, hemen hepsi birlikte, tamamen, hemen birlikte, büsbütün, hep, bütünü ile.”

Clauson’a göre, “hemen hepsi, hemen hepsi birlikte, tamamen, hemen birlikte” anlamlarına gelen sözcük, *alku* “bütün, hep” sözcüğünün birliktelik hâlidir (ED 139b) *Alk-* “sonlanmak, sonuna gelmek, bitmek” eyleminin zarf fiil eki almış hâli olan sözcüğün üzerine çokluk ekinin (+*kün*, +*kun*, +*gün*, +*gun*) gelmesiyle oluşmuştur.

Caferoğlu *alku* sözcüğü ile aynı kökten olan, *alkugun* sözcüğü için ‘büsbütün, hep, bütünü ile’ anlamlarına geldiğini belirtmiştir (Caferoğlu, 2015: s. 12). Kemal Eraslan da “Eski Uygur Türkçesi Grameri” adlı kitabında, ‘bütün, tamamiyle, hepsi’ anlamlarına geldiğini belirtmiştir. Sözcük Altun Yaruk’ta 8, Hsüen-Tsang’da ise 1 kez kullanılmıştır.

1) tükel erti anıñ yığılmış başdınkı kuvragı bir tümen koltı bar erti **alkugun** yağıg yançmış akıgsız edgüke tegmiş (AYKaya II. 84/13)

2) çın kærtü tüzülmekke tegmekleri üze **alkugun** bir teg bilü yarlıkasunlar :: **alkugun** bir teg körü yarlıkasunlar (AYKaya III. 137/13,15)

3) orunka: kinki kinki üdlerte: bodi *köñülüg bışrunup: antag bolsunlar **alkugun**: k(a)ltı öñreki burhanlar (AYUçar V. 203)

“(Onlar) gelecek zamanlarda aydınlanma (Skr. bodhi) düşüncesini uygulayıp, **tamamıyla** tıpkı daha önceki buddhalar gibi olsunlar.”

4) avantlıklar **alkugun**: anta yumgı tugzunlar: arıg süzük (AYUçar V. 0232)
“Sebeplerin hepsi orada hep birlikte doğsunlar.”

5) yine **alkugun**: biligsiz biligtin tururlar ol kim (AYUçar V. 0527)
“Yine hepsi birlikte biligsiz bilgidendir.”

(AY II: 84/13, 120/4, 122/1; AY III: 137/13,15; AY VII: 552; AY V: 0204, 0232, 0527, 1258; AY VII: 552; AY IX: 763;

2.2.1. Sözcüğün Türü

2.2.1.1. Zarf Görevinde Kullanım

- 1) ançulayu kelmiş ayagka tegimlig köni tüzüni tuymış ulug yaraknuş ögmeki atlıg ol burkan ... .. tükel erti anıñ yığılmış başdınkı kuvragı bir tümen koltı bar erti **alkugun** yagıg yançmış akıgsız edgüke tegmiş (AYKaya II. 84/13)
- 2) çın kærtü tüzülmekke tegmekleri üze **alkugun** bir teg bilü yarlıkasunlar :: **alkugun** bir teg körü yarlıkasunlar (AYKaya III. 137/13,15)
- 3) orunka: kinki kinki üdlerte: bodi *köñülüg bışrunup: antag bolsunlar **alkugun**: k(a)ltı öñreki burhanlar (AYUçar V. 203)
“(Onlar) gelecek zamanlarda aydınlanma (Skr. bodhi) düşüncesini uygulayıp, tamamıyla tıpkı daha önceki buddhalar gibi olsunlar.”

2.2.2. Sözcüğün Birliktelik Kullanımı:

2.2.2.1. alkugun barça: [14] (AY: 3, HT: 1) “hemen hepsi, hemen hepsi birlikte, tamamen, hemen birlikte.”

‘Hemen hepsi, hemen hepsi birlikte, tamamen, hemen birlikte’ anlamlarına gelen sözcük, *alku* “bütün, hep” sözcüğünün birliktelik hâlidir (ED 139b) *Alk-* “sonlanmak, sonuna gelmek, bitmek” eyleminin zarf fiil eki almış hâli olan sözcüğün üzerine çokluk ekinin gelmesiyle oluşmuştur. (+*kün*, +*kun*, +*gün*, +*gun*). Sözcüğe, AY’de 3, HT’de ise

1 olmak üzere toplamda 4 kez raslanmıştır. *Alkugun barça* şeklinde bir kez müstakil üç kez de zarf görevinde kullanıldığı tespit edilmiştir.

- 1) ol yme kamag toyınlar **alkugun barça** arhantlar bolmış erdiler ulug yangalar iligi teg ertinü uz turulmuş yavalmış (AYZieme I 19)
- 2) alkunı açınur men ... **alkugun barça** tarıkıp (AYKaya II. 107/8)
- 3) bo y(a)rılıgım eşidip t(e)rkin tavrata **alkugun barça** k(e)ntü k(e)ntü öz öz orunlarıntın (AYUçar V. 1257, 1258)

*“Bu buyruğunu işitip **hemen birlikte** kendi öz yerlerinden ayağa kalkıp sağ taraftaki sağ omuzlarındaki giysilerini çıkartı.”*

- 4) yalañuk kuvragı, **alkugun barça** asılğay , esilmek busuş tarıkıp (AYAyazlı 1254)
*“İnsanlar topluluğu **tamamen** artacak. Azalmak sıkıntısı uzaklaşıp”*

2.3. barça: [185] (AY: 127, HT: 54, Mani: 4)“hepsi, tamamı”

Bar adı üzerine gelen eşitlik eki +*ça* kalıplaşmasıyla ortaya çıkan bu sözcük runik harfli Toyok yazıtından başlayarak sonraki dönem ve sahalarda kullanılmıştır. Sözcük günümüzde Türkmencede yaşamakla birlikte diğer birçok Türk dilinde de bar adına dayanan şekiller bu anlam için kullanılmaktadır. Sözcük, *AltunYaruk*'ta geniş bir kullanım alanı bulmuştur. *Barça* sözcüğü *Altun Yaruk*'ta ve diğer Uygurca metinlerde *alkugun barça*, *alkunı barça*, *kamagdın barça*, *kamagun barça* vb. genellikle ikinci isim olarak dikkat çeker. Bunun yanında *barça birgerü*, *barça kamag*, *barça kop*, *barça tüzü tükül*, *barça kalısız* gibi ikilemenin ilk sözcüğü olarak görüldüğü yapılar da vardır (Çetin, 2017, s. 2). Sözcük AY'de 127, HT'de 54, Maniheist şiirlerde ise 4 kez kullanılmıştır. Sözcüğün çoğunlukla müstakil bir biçimde ya da zarf görevlerinde kullanıldığı tespit edilmiştir.

- 1) ulug yarlıkançuçı köñül[ün öz]e
olarını **barça** sığurup.
[ulug] a[sı]g tusu kıl[tı]ız].
u ... .. tası kıl[ıp]

(ETŞ 7/51)

*Büyük merhametli gönlünüz ile
Onların **hepsini** ihâta edip,
Onlara büyük istifâdeler sağladınız,
... .. Yaptınız (Arat ETŞ. s. 49)*

- 2) kın ... g k[ön]gülünüz öze.
kıltnız edgü tözüke.
kılmış edgünüzünüş tüşinte.
kızıg oruntakılar **barça** öntiler

(ETŞ 7/53)

*... .. gönlünüz ile
Herkeseye iyilik ettiniz;
Yapmış olduğunuz bu iyilikler sâyesinde
Sıkıntıdağı mahlûkların **hepsi** kurtuldu (Arat ETŞ. s. 49)*

- 3) ulug yarlıkançuçı köñül [öze].
[olarını] **barça** sıgurup.
ulınçığ a[jun]larıntın kutkarıp.
oz[gurtunuz san]sartın.
(ETŞ 7/78)

*Büyük merhametli gönül ile
Onların **hepsini** ihâta ederken,
Durmadan dönen âlemlerinden kurtarıp,
Hepsini Samsâra'dan halâs ettiniz (Arat ETŞ. s. 51)*

- 4) bışrunguluk katıglanguluk yolu yme öñi ermez kamag burhanlar etözleri **barça** bir
teg erürler (AYZieme I 1169)
- 5) kim adınlar ol körklüg körüp nomlug yarlıgın eşidip altı kaçıgları **barça** bir
yintem kutrulmak tözlüg ögrünç meñi teginürler (AYKaya II. 47/6)

- 6) yene yme kavşığıya alku nomlar **barça** töz nomka tayaklıg têtir (AYKaya III. 146/3)
- 7) kim ol kamag burhanlar **barça** tınl(1)glarıg edgüüg meñilig (AYUçar V. 268)
“Ki o bütün buddhalar, **bütün** canlıları iyi (ve) mutlu kılmak için” (AYUçar V. s. 269)
- 8) yalañuklar hanı èligler begler **barça** bo nom erdinigboşgunzunlar, (AYAyazlı VI. 808)
“İnsanların hükümdarı (olan) hanlar beyler **bütün** bu öğreti mücevherini öğrensiner” (AYAyazlı s. 199)
- 9) anta ötrü tükel bilge t(e)ñri t(e)ñrısı burkan ol kamag terin kuvragıñı bo montag öñin öñin ötünmiş ötüğlerin eşidü y(a)rılıkap ötrü olarnı **barça** öge alkayu inçe tęp y(a)rılıkadı:: (AYÇetin VII. 325)
“Ondan sonra eksiksiz Bilge, Tanrı(lar) Tanrısı Buddha, bütün o cemaatin bu başka başka sunumlarını dinleyip onları **büsbütün** takdir ederek şöyle buyurdu:” (AYÇetin, VII. s. 181)
- 10) yana yme ı tarıg koluñasın esinin (düz. içinin) taşının **barça** añsız körkle sevgülük taplaguluk öñlüg yıdılg yégüke aşaguka yaraglıg kılıu tegingey men (AYÇetin VIII. 711)
“Ve yine ekinlerin içini dışını **tamamen** benzersiz güzellikte, sevimli, renkli, kokulu yemeye içmeye yaraşır kılacağım.” (AYÇetin, VIII. s. 294)
- 11) ötrü antada kën olar **barça** bir yañlıg buşı bërıp ,, buyan edgü kılınç kılmak üze k(e)ntü etözlerin ögirt{ü}türüp sevintürüp alkugun yumgın ol bayagut oğlıña barıp inçe tęp sözletiler ,, edgü edgü ulug bayagut (AYUçar IX. 763)
“Bunun üzerine, daha sonra, onların [meclistekilerin] **hepsi** aynı şekilde sadaka verip punya kazanmak suretiyle, kendi bedenlerini huzura kavuşturup hepsiberaber, toplu hâlde o şreşthînin oğlunun yanına gidip [ona] şöyle söylemişler: Bravo! Bravo! Ey yüce şreşthînin oğlu!” (AYUçar IX. s. 131)

12) menğü nirvanlıg balıkka , örüg[in] amılın ornatdaçı erür [siz , samadi] dyan içinte [, örügin amılın] bil{t}dürdeçi erür [siz , teriñte] teriñ nom tözin [, iki adaklık arasında] ayaguluk , ilinçsiz amrılmışta turyuk siz , şravak tetsiler et'özin , yme ilinçsiz kilyuk siz alku etiglig nomlarınñ , tözi **barça** yok tétir , kamag tınl(ı)g arkası, yok kurugin amrılır ,ürüg (AYGulcalı X. 1141)

*“Meditasyon (Skr. samādhi- dhyāna) içinde huzurla yerleştirensiniz; çok derin öğreti (Skr. dharma) aslını huzurla bildirensiniz; iki ayaklı(lar) arasında hürmete lâ, bağımsız(lık ve) huzur (için)de yaşayansınız; śrāvaka müritlerinin bedenini de bağımsızlığa kavuşturansınız; bütün tedarikli öğretilerin aslı **tamamen** boştur; bütün canlılar topluluğu yokluk ile huzur bulur.”* (AYGulcalı X. s. 228)

13) ulug buşı birgülüg orunka gang ögüz tagdınında yamu ögüz küntüninte iki ögüzler **barça** kidin tagdın bulundın ilgerü akar (HTTuguşeva V. 14) V30.

14) **barça** buşı birgülük orunta yıgılzun buşı alzunlar tip munçulayu yarlıg ıdmış erdi (HTTuguşeva V. 3)V32.

15) bu savıg eşidip han ertiñü yazıltı samtsoka açarika inçe tep tedi, samtso açarınıñ temin sözlemiş savı **barça** öñreki eliglerke kut kelürdeçi, ulatı kim biziñ tözümizni urugumuznı ... begig eşig küçetdeçi siz erür. (HTÖlmez VI. 1244)

“[Han] bu sözü işitip büyük bir sevinçle Tripitaka ustasına şöyle dedi: “Tripitaka ustasının biraz önce söylediği söz geçmiş hükümdarların tümüne soyluluk getirecek, dahası bizim soyumuzu sürdürtüp beyleri güçlendirecektir.” (HTÖlmez VI. s.

16) kim amtı tört taluy içre arıgı amılı tokuz ulug çeülarnıñ ençi ençgülügi, bolar **barça** tenri elig kutınıñ kutı buyanı erür samtso açari ötünmişi çın teginür. (HTÖlmez VI. 1288)

*“Şimdi dört deniz içindeki [ülkenin] dokuz büyük bölgenin dinginliği durgunluğu, bunlar **bütün** efendimiz hükümdar hazretlerinin soyluluğu iyiliğidir.”* (HTÖlmez VI. s.

17) **barça** üstünki yeg yoriguluk iç taş boşgutka tükellig közüñççi beglerde atıkmiş küg[ülmiş] erdiler, (HTRöhrborn VII. 657)

“İç ve dış öğretilerde mükemmel olan, Daniştay'ın tüm vatandaşları arasında ünlü olan, bunun için ayrıcalıklı bir şekilde yürümesi gereken.”

18) olarnı **barça** samtso açari nomlap süzüp yerçilep uduzup barçanı burhan kutıña könil örittürür erdi. (HTRöhrborn VII. 1390)

“[Sonra] Tripitaka Üstadı, hepsine vaaz vermek, onları saflaştırmak ve onlara rehberlik etmek ve hepsinin yüreklerini Bodhi'ye yönlendirmesine neden olmak için kullandı.”

19) kırk artok yıl , çingarı sak[ın]ıp kertüsinçe iki alplar[ıg] ikigünü **barça** tüketti (HTRöhrborn VIII. 91)

20) bo tıltagın kakadaş birle körüşgü üçün hanka ötünüp ,, t[og]mış b[a]l[ı]kına bardı ,, kasın kadaşın ayıtsar* **barça** alkınıp yalnız bir ekisi ök kalıp eçiu balık çou bağlıgka b(e)glenmiş erdi. (HTAydemir. IX 1163)

“Akrabalarına baktığında Herkesin öldüğünü öğrenince, onu öğrendi. Sadece 'yaşadı', daha yaşlı Kardeş ve o, şehirden Zhang ailesinden biriyle evlendi. Akrabalarına baktığında İstendi, hepsi öldü. Sadece 'yaşadı', daha yaşlı Kardeş ve o, şehirden Zhang ailesinden evlenmişti.” (AYGulcalı X. s. 228)

21) soltınkı ontınkı ötlı kaylarınta **barça** yorgeyü tizigçe kaytsı sögütler ol sögütlerde taydın üzüksüz akar suv ögenler avunyuta avıngu tilüngüte tilüngü,, (HTTezcan. X. 47)

*“Sol ve sağ yanlardaki **bütün** yollarında hep karşılıklı dizi halinde parlak (renkli) ağaçlar, o ağaçların altında kuzey yönünden kesintisiz akmakta olan çay ve derecikler (vardı)”* (HTTezcan. X. s. 54)

22) kentüke kelmiş ed tavarlarıg **barça** el uluş üçün stup Virhar etdi (HTTezcan. X. 112)

*“Kendisi için gelen eşya ve malların **hepsini** il, ulus için stupa ve manastır yapmak üzere harcadı.”* (HTTezcan. X. s. 55)

(ETŞ: 7/200,210,310; AY I: 281, 1170; AY II: 47/6, 51/9, 54/11,17, 61/19, 66/5, 67/16, 70/7, 72/22, 84/21, 88/7, 93/5, 96/22, 97/6,11, 104/22, 108/12, 113/22, 116/18, 117/20, 118/12,13,15, 120/2,22, 124/7,16; AY III: 144/20, 146/3, 153/2,

155/18, 156/16,22, 170/13, 176/2, 184/9,19; AY IV: 54, 62, 410, 670, 757, 948, 1376, 1786, 2037, 2752, 3226, 3450; AY V: 107, 0244, 0268, 0380, 0603, 0610, 0636, 0759, 0847, 0857, 0861, 0872, 0973, 0974, 1185, 1237, 1250, 1258, 1354, 1385; AY VI: 0145, 0432, 0457, 0678, 0782, 0809, 1065, 1185, 1202, 1248, 1254, 1305; AY VII: 151, 325, 552, 656, 700, 759, 821, 842, 897, 912; AY VIII: 283, 293, 711, 717, 727, 828, 954, 1311, 1322, 1357, 1379, 1417, 1429, 1448, 1458, 1465, 1592, 1652; AY IX: 135, 144, 182, 185, 453, 622, 667, 669, 760, 773, 834, 863, 910; AY X: 1142, 1199, 1386, 623, 1415; HT V: 23/11, 3/32, 14/30, 8/13, 12/13, 9/14, 21/16, 4/19, 10/35, 4/40, 24/41, 2/46, 6/46, 6/49, 21/50, 24/52, 4/58, 14/56; HT VI: 1244, 1288, 1436, 1459, 1740, 1758; HT VII: 657, 1390, 1439; HT VIII: 91, 754, 1495; HT IX: 21, 833, 876, 1184, 1163, 1744; HT X: 47, 112, 253, 371, 619, 638, 643, 10,24, 631, 281, 317).

2.3.1. Çekim Ekli Kullanım

2.3.1.1. barçata: [3] (AY:3) “hepsinden, her taraftan”

Barça sözcüğünün üzerine çıkma-bulunma hal ekini almasıyla oluşmuştur. Sözcüğün, “*hepsinden, her taraftan*” anlamlarında kullanıldığı tespit edilmiştir. Sözcük AY’de 3 kez geçmiştir.

- 1) tolþ sansarta b(e)lgülüg: **barçata** kutlug tityük siz: neçe telim bar erser: ertmiş (AYUçar V. 119)
“Bütün samsārada belirgin, **hepsinden** kutlu denilensiniz.” (AYUçar V. s. 266)
- 2) çambudivip atl(1)g uluşta ,, **barçata** yagzun yēti erdini ,, yēvig tizig egsüksüz (AYUçar IX. 178)
“Şimdi, burada, bu yerde, Jambudvīpa adlı ülkede, **her taraftan** yedi mücevher ve levazım (Skr. saṃbhāra) eksiksiz olarak yağsın!” (AYUçar IX. s. 62)
- 3) yērtinçü yēr suv erkligi ,, suçatē beg ol üdün ,, körti erdini yagmışın ,, tört divipta **barçata** ,, anı alıp tapındı ,, (AYUçar IX. 193)
“Yeryüzünün efendisi, hükümdar Sujāta, bunun üzerine, dört dvīpanın **her tarafında** mücevherâtın yağdığını görmüş.” (AYUçar IX. s. 65)

2.3.1.2. barçaka: [8] (AY: 7, HT: 1) “hepsine, her tarafa”

Barça sözcüğünün üzerine yönelme hal ekini almasıyla oluşmuştur. Sözcüğün, “*hepsine, her tarafa*” anlamlarında kullanıldığı tespit edilmiştir. Sözcük AY’de 3 kez geçmiştir.

- 1) budug kılurm(e)n: tüztükin çeçekin **barçaka**: birök meniñ agızımta :(AYUçar V. 130, 131)

“*Saygıyla överim. Tütsü ve çiçeklerle **hepsine** hizmet ederim.*” (AYUçar V. s. 266)

- 2) küyü küzetü tuşup, kamag yalañukka **barçaka** bir yañlıg ayatgay ağırğay (AYAyazlı 89)

“*Koruyup gözetip bütün insanlığa **hepsine** eşit şekildesaygı gösterecek*” (AYAyazlı s. 156)

- 3) orđoları erser, ol tütsüg **barçaka** tegip biziñçileyü ök (AYAyazlı 487)

“*Sarayları var ise o tütsü tamamen ulaşıp işte bizimki gibi*”

- 4) köni kértü savların .. kut kolar men küseyü tükellig bolayın **barçaka** amtı okıyu :: ötünür m(e)n alkunı t(e)ñri burhan têtsisi :: şravaklar kuvrağın kamagun barça t(e)rk tavrak küşüşüm éyin kelzünler tüzü tükel bütürzünler .. köñülteki tilekimin .. küseyir m(e)n kolar m(e)n .. köni kértü çın savıg .. alku ugrun küseyür m(e)n eziğsüz igidsiz kértü sözüg .. (AYÇetin VIII. 203)

“*Ne kadar iyilik dolu sözü varsa (onların) hepsiyle donanmak için **tüm** arzumla dilekte bulunuyorum. Bu nedenle ben şimdi Tanrı buda'nın müridi, onu dinleyenler topluluğunun tamamını arz ederek çağırıyorum. Arzumu yerine getirmek üzere çabucak gelsinler ve gönlümdeki (bu) dileği eksiksiz tamama erdirsinler. Tüm arzumla tüm zamanlar için diliyorum yalansız gerçek sözü.*” (AYÇetin, VIII. s. 121)

2.3.1.1. Barçanı: [17] (AY: 14, HT: 3) “hepsini, tamamını, tümünü”

Barça sözcüğünün üzerine belirtme hal ekini almasıyla oluşmuştur. Sözcüğün, “*hepsini, tamamını, tümünü*” anlamlarında kullanıldığı tespit edilmiştir. Sözcük AY’de 14, HT’de 3 kez geçmiştir.

- 1) takı kılmaz men kılmış ayıg kılınçlarımın **barçanı** ökünü bilinü kışantı ötrü teginür men (AYKaya III. 138/5)
- 2) törtünç kentü ök kılmış buyan edgü kılınçların **barçanı** üzeliksiz üstünki üstünki yig köni tüz tuymak burkan kutıña evirmek (AYKaya III. 149/14)
- 3) ülgüsüz sansız süülüg kuvragı birle **barçanı** utup yigedip kayu neçe tuyguluk bilgülük nom erser alkunı barça bir kşan üdte kedin tuyunup (AYKaya III. 172/18)
- 4) tugdukta: etözünüz y(a)rukı ontın sıñar yir suvug <**barçanı** y(a)ruttı> : öçü[rgeli](AYUçar V. 75, 76)
“Doğduğunuz ilk andan itibaren bedeninizin ışığı on taraftaki yeryüzünü <her tarafı aydınlattı>.” (AYUçar V. s. 265)
- 5) alp bilgülük nomlarıg ötgürü töpülü (düz, topulu) bilip ukup alku nomlarıg **barçanı** könisininçe ukmışka könisininçe tuymışka könisininçe körmışke (AYÇetin VIII. 977)
*“Zor bilinecek öğretileri tamamıyla bilip anlayarak bütün öğretilerin **tamamını** olması gerektiği kadar doğru anlayıp olması gerektiği kadar doğru duymam (ve) olması gerektiği kadar doğru görmem sayesinde”* (AYÇetin, VII. s. 321)
- 6) m(e)n ötrü k(e)ntü özüm térinim kuvragım birle t(e)ñridem oyun beğiz kılı ol ol orunlarda barıp ol tözünler oğlın tözünler kızın küyü küzedü teginip k(a)ltı öñre ötünü teginmiş ada tudaların **barçanı** tarkaru kiterü tegingey m(e)n .. (AYÇetin VII. 504)
*“Ben kendi cemaatim ile (ve) ilâhi müzikler çalıp o yerlere giderek o asiller oğlu (ve) asiller kızını gözetip koruyacağım (ve) daha önce söylenen **tüm** tehlikelerden kurtaracağım.”* (AYÇetin, VII. s. 183)
- 7) üstün turdaçı t(e)ñrilerig .. öñ alkınçusı orunta .. ulatı kezigçe sudavaş .. arıg yerte turdaçılarig .. ulug ezrua buryukların yme birgerü .. ançulayu ok kalısız .. ezrua kuvragı t(e)ñrilerig .. ‘ej mintin kênürü üç miñ yértinçü içinteki .. sav atl(ı)g

lokadağu .. yertinçü yer sav iyesin .. yakı yme birleki .. tèrinin kuvragın **barçanı** ol kamag t(e)nrilerig .. alkunı barça ötünür m(e)n .. (AYÇetin VIII. 217)

“Yukarıda, şekil sınırında (dokuzuncu gök) bulunan Tanrıları ayrıca sırasıyla saflık yerinde bulunanları, Yüce Brahma'nın emri altındakilerinin tamamını aynı şekilde Brahma topluluğunun Tanrılarını ve hatta (dileğimi) genişleterek üç binlik dünyalar içindeki Sav adlı Lokadatu yeryüzünün sahibini ve ayrıca birlikte olduğu topluluğun **tümünü**, bütün tanrıların hepsini rica ediyorum.” (AYÇetin, VIII. s. 243)

8) ötgürü ontın sıñarkı uluşlarıg bir yme koğmadın tüzü tüketi **barçanı** toşguru tuyu örte y(a)rılıkayurlar .. (AYÇetin VIII. 32)

“Dolayısıyla ön taraftaki (tüm) memleketleri (hiç) bir eksik bırakmadan **tamamıyla** (her yere) yetişip aydınlatarak kaplayacak şekilde buyuruyorlar.” (AYÇetin, VIII. s. 226)

9) ne yaraşı öñi öñi törlüg ot em bèrip **barçanı** bir yağlıg ènç kılıtı ,, (AYUçar IX. 744)

“Uygun olarak birbirinden farklı farklı ve çeşitli ilaçları [onlara] verip **hepsini** aynı şekilde sağlığına kavuşturmuş.” (AYUçar IX. s. 131)

10) **barçanı** utdı yiñetti tip mañirt mañratyalı yarlıkadı (HTTuguşeva V. 6)V12.

11) **barçanı** bilmegim üze kamagta ked tükel boşgutum üze alkuta bilgemen (httuguşeva v.23) v10.

12) olarnı barça samtso açari nomlap süzüp yerçilep uduzup **barçanı** burhan kutıña könil örittürür erdi. (HTRöhrborn VII. 1392)

(AY II: 68/14, 78/20, 94/1, 112/17; AY III: 138/5, 149/14, 172/19; AY IV: 101, 1161, 1335, 1340, 1377, 1602, 2683, 3277, 3280; AY V: 0076; AY VI: 0035, 0526, 1061, 1062; AY VII: 504, 781, 851; AY VIII: 146, 222, 268, 33, 978; AY IX: 744).

2.3.1.2. barçanı: [2] (AY: 2) “hepsinin, tamamının, tümünün ve eksiksiz”

Barça sözcüğünün üzerine tamlayan durum ekini almasıyla oluşmuştur. Sözcüğün,

“hepsinin, tamamının, tümünün ve eksiksiz” anlamlarında kullanıldığı tespit edilmiştir. Sözcük AY’de 2 kez geçmiştir.

- 1) etöz tıl köñül çolmakı: **barçanıñ** bir teg tarıkdı bolarnı üçün üzüksüz: sansız sakıışsız kalp üdün (AYUçar V. 578)

“Ebedî kurtuluş huzuru ile beden dil gönül sıkıntısının **hepsi** aynı şekilde dağıldı.” (AYUçar V. s. 276)

- 2) bilge bilig çog yalın, tükel bolgay **barçanıñ**, onñın sıñar erigme, közünür üdki burhanlar (AYAYazlı 1232)

“Bilgelığın yalımı **eksiksiz** olacak. On tarafa ulaşan şimdiki zamandaki budalar”

2.3.1.3. barçasın: [2] (AY: 1, HT: 1) “hepsini, tamamını, bütünü”

Barça sözcüğünün üzerine +*sın* ekini almasıyla oluşmuştur. Sözcüğün, “hepsini, tamamını, tümünü” anlamlarında kullanıldığı tespit edilmiştir. Sözcük AY’de 1, HT’de 1 kez geçmiştir.

- 1) uzk(a)ya : uluğı kiçigi tapınça : tört burnaçta tolu suvın : arıg edgü tatılgı : tütsügin çeçekin tapınsun : üd kolu éyin ançulayu ok assun tütsü(RW)g esriñü : pra küsetriler içinte : saçıp türüp yıd yıpar .. **barçasın** uz kılzunlar :: tapınzunlar burkanka (AYÇetin VII. 681)

“Büyük küçük ne varsa, dört su kabında dolu suyla, saf, iyi, güzel kokulu, mevsimine uygun çiçeklerle tapınsın, ipekli güneşlikler içinde, saçıp sürerek güzel kokuları. Bunların bütününe gereğince yerine getirsinler, tapınsınlar Buddha’ya, sonra da bana.” (AYÇetin, VII. s. 185)

- 2) bo orduda kamag tapıg üze tapıntaçı begler kaltı öngreki yangça **barçasın** uz kılıp ornatdılar (HTTezcan. X. 152)

“Bu sarayda her türlü ağırlama ile saygı gösteren görevliler eski geleneğe göre **hepsini** hazırlıklar yapıp yerleştirdiler.” (HTTezcan. X. s. 56)

2.3.2. Sözcüğün Türü

2.3.2.1. Sıfat Görevinde Kullanımı

- 1) yene yme kavşığıya alku nomlar **barça** töz nomka tayaklıg tétir(AYKaya III. 146/3)
- 2) kim ol kamag burhanlar **barça** tınl(1)glarıg edgülig meñilig (AYUçar V. 268)
*“Ki o bütün buddhalar, **bütün** canlıları iyi (ve) mutlu kılmak için”* (AYUçar V. s. 269)
- 3) yalañuklar hanı eligler begler **barça** bo nom erdinig boşgunzunlar, (AYAyazlı 808)
*“İnsanların hükümdarı (olan) hanlar beyler **bütün** bu öğreti mücevherini öğrensinler”* (AYAyazlı s. 159)
- 4) Kim amtı dört taluy içre arığı amılı tokuz ulug çeülarnıñ ençi ençgüligi, bolar **barça** teñri elig kutınıñ kutı buyanı erür samtso açari ötünmişi çın teginür. (HTÖlmez VI. 1288)
*“Şimdi dört deniz içindeki [ülkenin] dokuz büyük bölgenin dinginliği durgunluğu, bunlar **bütün** efendimiz hükümdar hazretlerinin soyluluğu iyiliğidir.”* (HTÖlmez VI. s. 107)
- 5) **barça** üstünki yeg yorıguluk iç taş boşgutka tükellig közünççi beglerde atıkmış küg[ülmiş] erdiler, (HTRöhrborn.VII. 657).
*“İç ve dış öğretilerde **mükemmel** olan, Daniştay'ın tüm vatandaşları arasında ünlü olan, bunun için ayrıcalıklı bir şekilde yürümesi gereken.”*
- 6) ne k(e)rgök otın **barça** han evintin ıddı „, han eviniñ tagdın kapıgça aytıgçılar üküş kelip „, samtso açarita sav alıp barırlar (HTAydemir. IX 876).
“Gerekli bütün ilaçları İmparatorluk Sarayı'ndan yolladı. Kuzey kapısından İmparatorluk Sarayı [günde birkaç kez] birçok haberci geldi.”
- 7) Bo **barça** burhanlarınğ bodhisatvalarınğ közünmezın küç basut berü yarlıkamakları üze anın tuyarmen bilirmen tep munçulayu belgülig sözleyür erdi,, (HTTezcan. X. 253.)

“Bu **bütün** buddhaların bodhisatvaların gözükmezsizin güç ve yardım sağlayarak hizmet etmeleri sayesinde olur, bunun için sezebilirim, anlayabilirim deyip böylesine apaçık söyler idi.” (HTTezcan. X. s. 59)

- 8) Amtı men bo nomug tükel aktarmakım erser **barça** burhanlar közünmezsin küç basut berip, (HTTezcan. X. 371).

“Şimdi benim bu sutra'yı bütününüyle çevirmiş olmam ise **bütün** buddhaların gözükmezsizin güç ve yardım sağlayıp” (HTTezcan. X. s. 61)

2.3.2.2. Zarf Görevinde Kullanımı:

- 1) meṅgü nirvanlıg balıkka , örüg[in] amılın ornatdaçı erür [siz , samadī] dyan içinte [, örügin amılın] bil{t}dürdeçi erür [siz , teriṅte] teriṅ nom tözin [, iki adaklık arasinta] ayaguluk , ilinçsiz amrılmışta turyuk siz , şravak tetsiler et'özin , yme ilinçsiz kılyuk siz alku etiglig nomlarınḡ , tözi **barça** yok tétir , kamag tınl(ı)g arkası, yok kurugin amrılır ,ürüg (AYGulcalı X. 1141)

“Meditasyon (Skr. samādhi- dhyāna) içinde huzurla yerleştirensiniz; çok derin öğreti (Skr. dharma) aslını huzurla bildirensiniz; iki ayaklı(lar) arasında hürmete lâ, bağımsız(lık ve) huzur (için)de yaşayansınız; śrāvaka müritlerinin bedenini de bağımsızlığa kavuşturansınız; bütün tedarikli öğretilerin aslı **tamamen** boştur; bütün canlılar topluluğu yokluk ile huzur bulur.” (AYGulcalı X. s. 228)

- 2) anta ötrü tükel bilge t(e)ḡri t(e)ḡrısı burkan ol kamag terin kuvragıḡ bo montag öḡin öḡin ötünmiş ötüglerin eşiḡü y(a)rılıkap ötrü olarnı **barça** öge alkayu inçe tēp y(a)rılıkadı:: (AYÇetin VII. 325)

“Ondan sonra eksiksiz Bilge, Tanrı(lar) Tanrısı Buddha, bütün o cemaatin bu başka başka sunumlarını dinleyip onları **büsbütün** takdir ederek şöyle buyurdu:” (AYÇetin, VII. s. 181)

- 3) yana yme ı tarıg koluḡasın esinin (düz. içinin) taşının **barça** aḡsız körkle sevgülük taplaguluk öḡlüg yıḡlıg yēgüke aḡaguka yaralıg kılıu tegingey men (AYÇetin VIII. 711)

“Ve yine ekinlerin içini dışını **tamamen** benzersiz güzellikte, sevimli, renkli, kokulu yemeye içmeye yaraşır kılacağım.” (AYÇetin, VIII. s. 294)

- 4) Kırk artok yıl , çingaru sak[ın]ıp kertüsinçe iki alplar[ıg] ikigünü **barça** tüketti (Ht. VIII. Röhbörn 91).

2.3.3. Birliktelik Kullanımı

2.3.3.1. barça kalısız: [8] (AY: 7, Ht:1) “eksiksiz, tamamıyla, bütünüyle.”

Barça sözcüğünün *kalısız* sözcüğü ile birlikte kullanılmasıyla oluşmuştur. Sözcük, “*eksiksiz, tamamıyla, bütünüyle*” anlamlarına gelip zarf görevinde kullanılmaktadır. Sözcük AY’de 7, HT’de 1 kez kullanılmıştır.

- 1) bu üç törlüg etözlerinte kamağ burkanların etözleri köni tüz tuymak burkan kutı atlıg ıduk bilge biligleri **barça kalısız** tüzü tükel tutulurlar (AYKaya II. 38/19)
- 2) olar **barça kalısız** tarıksun kitsünler bo kamağ bolmıklıg taluy ögüz içinte çommış batmış tınlıglarıg ölmeklig toorta tutulup ertinü bek bolmışlarıg kut bolur men bilge biliglig yėti kılınç üze ol toorların bıçayın kiseyin tolp emgeklerintin ozgurayın terk üdün tuyenmiş (AYKaya II. 122/22)
- 3) ol ok nomlug et’özümde yene alku nomlar **barça kalısız** tutulurlar ... alku nomlarta yene nomlug et’özüm tutulmaz (AYKaya III. 165/6)
- 4) ög kañlarım idege toyın sundarı terim azgançeçek terim tolp nom uguşıntakı tınlıglar birle isig özümün berü umug inag tutup :: ol kamağ burkanlar üskinte bo kamağ ağır ayıg kılınçlarımın anı **barça kalısız** ökünür men (AYKaya III. 137/22)
- 5) olar **barça kalısız** yumgı arısun alkınsun dışıt kşantı bulsunlar (AYKaya III. 138/11)
- 6) meniñ ağızımta .. sav söz taşgaru üntükde .. savım eyin yörügi .. bützün **barça kalısız** (AYÇetin VIII. 179)
 “Ağızımdan söz dışarı çıktığında bu sözlerden doğan derin anlam **bütünüyle eksiksiz tamamlansın.**” (AYÇetin, VIII. s. 239)

- 7) boguzdaki monçuk toğırdaki erdini bularnı **barça kalısız** buşı birdi barça tavar kalmadıñ alkinu tükedükde siñlintin eski yogun böz ton kolup alıp kedip (HTTuguşeva V.10) V35.

2.3.3.2. barça kamagun “*hep birlikte*”

Barça sözcüğünün kamag’dan gelişen kamagun sözcüğü ile birlikte kullanılmasıyla oluşmuştur. Sözcük, “*hep birlikte*” anlamlarına gelip zarf görevinde kullanılmaktadır. Sözcük sözcük ETŞ’de 1 kez ve zarf görevinde kullanılmıştır.

- 1) olar **bar[ça]kamagun.**

ol körkünüzni körmek[işte].

[odun] sansar emgekintin.

ozgalı köñül turgurtı.

(ETŞ 7/82)

Onlar hep birlikte

Sizin o cemâlinizi görünce,

Ağır Samsara eziyetinden

Gönüllerinde kurtulmak arzusu belirdi. (Arat ETŞ. s. 53)

2.3.3.3. barça kop: [1] (AY: 1) “*hepsi, tamamı, tümü*”

Barça sözcüğünün *kop* sözcüğü ile birlikte kullanılmasıyla oluşmuştur. Sözcük, “*hepsi, tamamı, bütünü*” anlamlarına gelip zarf görevinde kullanılmaktadır. Sözcük AY’de 1 kez geçip zarf kullanılmıştır.

- 1) takı yme alku edgü nomlarığ üzüksüz bulayın tolp yırtinçüdeki neçe kamag tınlıg oğlanları **barça kop** emgeklerintin ozup alkubarça inçkü menjig bulmakları bolsun neçe altı kaçıp bölükiñe erser ... (AYKaya II. 116/15)

2.3.3.4. barça tükel: [3] (HT: 3) “*bütün, tam*”

Barça sözcüğünün tükel sözcüğü ile birlikte kullanılmasıyla oluşmuştur. Sözcük, “*bütün, tam*” anlamlarına gelip zarf görevinde kullanılmaktadır. Sözcük HT’de 3 kez kullanılmıştır.

- 1) elig bitig hua uruğı birle suvta kaltı adının **barça tükel** boltı (HTTuguşeva V. 16) V45.
- 2) kası bar neñ umadılar ikigü üze **barça tükel** edgölüg bolgalı inçe k(a)ltı han güen (HTAydemir. IX. . 802)
- 3) virhar etgeli başlap, üçünç yıl yay altınç yay kop etigi yaratıya birle **barça tükel** boldı,, (HTTezcan. X. 42)
*“Manastır yapmak üzere işe başlanılıp, üçüncü yıl, yazın, altıncı ayda **bütün** süslemeleri bezekleri ile hepsi tamamlandı.”*

2.3.3.5. barça tükellig: [1] (AY: 1) “bütünüyle, tamamıyla”

Barça sözcüğünün *tükellig* sözcüğü ile birlikte kullanılmasıyla oluşmuştur. Sözcük, “tamamıyla, bütünüyle” anlamlarına gelip zarf görevinde kullanılmaktadır. Sözcük AY’de 1 kez kullanılmıştır.

- 1) bo sudur nom erdinig alıp teginip okısarlar adınlarka yme okıtsarlar nomlasarlar ... könisinçe körkıtsarler monıñ buyanlıg ögmeki ... üküş telim ülgüsüz sansız bolur şarıputruya üç ... . kayu ... tınlıglar erser ... olar **barça tükellig** kişi etözın bulup (AYKaya II. 80/13)

2.3.3.6. barçaka tüzüke: [1] (AY: 1)

Barçaka sözcüğü *barça* sözcüğü ile aynı kökten olup üzerine +KA hal durum eki almasıyla meydana gelmiştir. *Tüzüke* sözcüğü ise yine aynı şekilde *tüzü* sözcüğü ile aynı kökten olup üzerine +KA hal eki almasıyla meydana gelmiştir. AY’de 1 örnekte karşımıza çıkmakta ve burada *barçaka tüzüke* şeklinde bir ikileme oluşturmuş olup “*hepsine tamamına*” anlamlarına gelmektedir. Sözcük zarf görevinde kullanılmıştır.

- 1) ergülük turguluk yer orunları erser olarka **barçaka tüzüke** tegip;”(AYUçar V. 521)

“*Oturulacak yerleri varsa onların **hepsine** ulaşıp,*” (AYUçar V. s.

2.3.3.7. barça yumgı: [2] (AY: 1, HT: 1) “hepsi, tamamı”

Barça sözcüğünün *yumgı* sözcüğü ile birlikte kullanılmasıyla oluşmuştur. *Barça* sözcüğü *hepsi*, *yumgı* sözcüğü ise *toplulu*, *tam* anlamlarına gelmektedir. Sözcük, birlikte kullanıldığında “*eksiksiz, tamamıyla, bütünüyle*” anlamlarına gelip zarf görevinde kullanılmaktadır. Sözcük AY’de 1, HT’de 1 kez kullanılmıştır.

- 1) yine akru akru yakın barıp üskiğe sıkı teğdükte neñ ürkmedi belinlemedi „
teğreki kişi **barça yumgı** körtler (HTAydemir. IX. 1386)

2.4. erte: [6] (AY: 3, HT: 3) “pek, çok.”

Pek, *çok* anlamlarına gelen sözcük, AY’de 3, HT’de 3 kez geçip zarf ve sıfat görevlerinde kullanılmıştır. Ayrıca sözcük AY’de bir örnekte “*ked*” sözcüğü ile birlikte ikileme oluşturup zarf görevinde kullanılmıştır. *Ked* sözcüğü için, Clauson, sözcüğün Soğdca bir sözcükle alakalı olduğunu, sözcüğün çok ve aşırı anlamlarına geldiğini söylemiştir. (Clauson, 1972: 700).

- 1) dem yiği sedreksiz: karlıg tag teg tişiniz ol: tüp tüz yıldırga **erte** yürün
yaltrıklıg: (AYUçar V. 52)
“*Dümdüz, sık karlı dağ gibidir dişiniz, dümdüz, pırıl pırıl, pek beyaz, parıltılıdır.*” (AYUçar V. s. 265)
- 2) emgenmekler sek(i)zinç altı [kırk ..] içinde .. **erte** yavlak ağırı yme artamaz
takı ağırıarak ıçgınmaktın el orunun .. monuğ ugrayı tıtağı ezüğüçü yoğaççı kişi
erür .. (AYÇetin VIII. 1580)
“*Sıkıntılar çok kötü (ve) ağırı dahi hükümdarlık tahtını kaybetmekten daha
ağır değildir. Bunun nedeni tamamen yalancı (ve) müften kişi(ler)dir.*”
(AYÇetin, VIII. s. 381)
- 3) samtso açarika inçe t[ep] etgeli ugramış stup iş[i] **erte** ulug turur (HTRöhrborn
VII. 1630)

- 4) ançulayu yme t(e)ñri eligim(i)z kutı alıpırkanmakıg alıp bilge biligig tutup elin uluşın **erte** ençik türü y(a)rılıkamış ol bilge biliglig bögüsü esr[in] gü asıgılg erür ,, turulmuş teriñ (HTAydemir. IX 360)

“Aynı şekilde bizim majesteleri de var. ilahi İmparatorun çabaları [kendi başına]; o [ancak] bilgeliğe sahip Yardım] ve [böylece] ülkesini ve krallığını çok huzurlu bir hale getirdi.”

- 5) berü teriñ bilge biliglig* savlarıg edgüti yada y(a)rılıkamakı üze **erte** y(a)rılıkamış oltañlançıg çın yinçü teg,, (HTAydemir. IX 462)

“[Majesteleri] onun derin bilgelik sözlerini onun tarafından mükemmel, harika, gerçek bir inci gibi çokça aydınlatmış”

2.4.1. Sözcüğün Türü

2.4.1.1. Sıfat Görevinde Kullanım

- 1) emgenmekler sek(i)zinç altı [kırk ..] içinde .. **erte** yavlak ağırı yme artamaz takı ağırırak içgınmaktın el orunun .. monuñ ugrayu tıtağı ezügçi yoñağçı kişi erür .. (AYÇetin VIII. 1580)

“Sıkıntılar çok kötü (ve) ağırı dahi hükümdarlık tahtını kaybetmekten daha ağır değildir. Bunun nedeni tamamen yalancı (ve) müften kişi(ler)dir.”
(AYÇetin, VIII. s. 381)

2.4.1.2. Zarf Görevinde Kullanım

- 1) dem yigi sedreksiz: karlıg tag teg tişiniz ol: tüp tüz yıltırğa **erte** yürün yaltrıklıg: kkirsiz mün-(AYUçar V. 52)

“Dümdüz, sık karlı dağ gibidir dişiniz, dümdüz, pırıl pırıl, pek beyaz, parıltılıdır.”
(AYUçar V. s. 265)

2.4.2. Birliktelik Kullanımı

2.4.2.1. erte ked: [1] (AY: 1) “çokça, pek çok”

- 1) ol beg balık begi bolup **erte ked** ölütcü boltı (AY, ST, s. 55)

“O bey şehir beyi olup çokça (pek çok kez) katil oldu.”

2.5. ertiñü: [111] (AY: 55, HT: 66) “pek, çok.”

Clauson sözcüğü sınıflandırma sıfatı olarak kabul etmiş, sözcüğün anlamını *aşırı, çok fazla* şeklinde tarif etmiştir (Clauson, 1972: s. 212). Murat Elmalı, sözcüğün *pek, çok fazla, son derece, fevkalade* anlamlarında kullanıldığını söylemiştir (Elmalı, 2016: s. 369). Kemal Eraslan da kelimenin *ert-i-n-gü* biçimiyle oluştuğunu belirtmiştir (Eraslan, 2012: s. 237). Sözcük, AY’de 55, HT’de 66 olmak üzere toplamda 111 kez geçmiş olup zarf görevinde kullanılmıştır. Ayrıca sözcük, üküş sözcüğü ile birlikte “*ertiñü üküş*” şeklinde ikileme oluşturup bu şekliyle AY’de 3, HT’de 3 olmak üzere toplamda 6 kez geçmiş ve zarf görevinde kullanılmıştır.

- 1) ikinti kamag burhanlar kærtütin kelmişler tınlıglar töziniñ yokınlı idiglig nomlar töziniñ yokınlı **ertiñü** uz töşgerü tüpgerü adırtlıg bilmiş erürler (AYZieme I 1282)
- 2) teñri teñrиси burkanka inçe tęp ötüntiler **ertiñü** tañlañçıg muñadıñçıg tétir teñrim bo nom erdininiñ tütrüm teñriñ yörügi (AYKaya II. 89/2)
- 3) anta ötrü ol tözünler oğlı tözünler kızı **ertiñü** ulug bedük buyanlıg yükmekig buyanlıg tirginig tüzü tüketi kılmış kazganmış bolurlar (AYKaya III. 155/10)
- 4) bodi tigma {tuyunmak} yorık erser **ertiñü** alp yorıguluk yorık tétir (AYUçar V. 824)

“Ey tanrı kızı! Bu bodhi denilen değişim ise, değişilmesi **çok** zor değişimdir.” (AYUçar V. s. 282)

- 5) inçe k(a)ltı satıgsız : ulug erdini monçuk teg : anınamtı öger m(e)n :: alkukayég ağrukug : alku tınl(ı)glar küsüşin :: kanturgalı udaçıg :: kærtü eğgülüg eğremin:: **ertiñü** kutlug erür siz :: inçe k(a)ltı arıg turug : linhua çeçek turur teg (AYÇetin VII. 877)

“Öyle ki, paha biçilmez bir mücevher gibisiniz. Bu yüzden ben şimdi sizi, herkesten üstün olanı övüyorum. Siz varlıkların kalplerindeki arzularını yerine getirmeye muktedirsiniz. Gerçek iyilik erdeminizle **çok** kutlusunuz. Aynı nilüfer

gibi, saf...” (AYÇetin, VII. s. 188)

- 6) tapıg udug kılguca ötüg ötünüp tınl(ı)glarka edgölüg bo nom erdinig keñürü yağguluk ulug buyan alguluk **ertiñü** k(e)rgeklük ötüg ötündünj tęp y(a)rlıkadı .. (AYÇetin VIII. 446)

“Arz ederek canlılara iyilik veren bu öğreti mücevherini genişçe yaymak, çok sevap kazanmak için çok gerekli istekte bulundun. Diye buyurdu.” (AYÇetin, VIII. s. 266)

- 7) edgü edgü kut t(e)ñri hatunıya özke adınaguka ekiğin ulug asıg tusu kıltaçı bo nom erdinig keñürü yağılguluk **ertiñü** k(e)rgeklük ötüg ötüntünj tęp y(a)rlıkadı .. (AYÇetin VIII. 663)

“İyi, iyi (seni kutlarım) ey kutlu tanrıça! İkinci kez, kendine ve başkasına, büyük fayda sağlayacak, bu öğreti mücevherinin genişçe yayılmasını sağlayacak çok gerekli arzda bulundun.’ Diye buyurdu.” (AYÇetin, VIII. s. 289)

- 8) ötrü ol ugrta bo çambudvip yértinçü yer suv bay barımlıg bodun kara kök (düz. Köp) kalın **ertiñü** ögrünçlüg sevinçli bolgaylar .. (AYÇetin VIII. 731)

“Sonra o zamanda Çambudvip yeryüzünde her yer bereketli, halk çokça sevinçli olacak.” (AYÇetin, VIII. s. 296)

- 9) bir ugrta ol divaindiraprabè atl(ı)g èlig begniñ èlinte uluşınta ig kegen bolup bodunı karası kuduru emgenti ,, anı körüp ol èlig beg **ertiñü** busandı kagrultı (AYUçar IX. 466)

“Bir vakit, o deva–indra–prabha adlı hükümdarın ülkesinde hastalık başgösterdi ve [hükümdarın] halkı epey sıkıntı gördü. O hükümdar onları görüp çok ızdırap çekti.”

- 10) bu katı yarlıgıg eşidip kumari ilig **ertiñü** belinlep savin yañıltı. (HTTuguşeva V 16)V3.

- 11) han samtso açarınıñ bo ötügin eşidip [**ertiñü**] yazıltı (HTRöhrborn VII. 934)

“İmparator bu girişi Tripitaka ustasından duyduğunda çok rahatlamıştı.

12) [t]ütsüglüg tutup, burhanlarıg nomug bursañ kuvragıg körüp **ertingü** ögirdü sevinti kaydaki körünççiler sanı bir kolti tümen kişiler erdi. (HTRöhrborn VII. 1172)
“Ellerde tutulan tütsü ve Buda [figürleri], sutralar ve manastır topluluğu göz önünde bulunduruldu.”

13) biltürmiş kertü töz kertü kurug **ertingü** ırak yadıltı buluş yıyak taşının taşınta (HTRöhrborn VIII. 956)

14) anı yine bir tamız suv üze toşgurgalı bolmaz „, buşı berü y(a)rılıkamakı **ertingü** ediz tersgülüg tag teg tetir (HTAydemir. IX 533)

15) han kut ornanmış kapıglıg kaydaki ulug lauta olurup körünçlep **ertingü** yazıldı (HTAydemir. IX 602)

16) han samtso açarı öngre terken tegin erken **ertingü** ayarur ayırlayur erdi (HTTezcan. X. 100)

“İmparator Tripitaka üstada eskiden (kendisi) veliaht iken son derece saygı gösterir hürmet ederdi.” (HTTezcan. X. s. 55)

17) tavgaç elinte taypazaki nom **ertingü** ayırlıg erdi. (HTTezcan. X.125)

“Çin ülkesinde Mahaprajnaparamitra sutra son derece makbul idi.” (HTTezcan. X. s. 56)

(ST: 305,405,442,455; AY I: 21,34,70,121,1155,1157; AY II: 123/3, 89/2, 95/1, 104/19, 111/12, 112/10, 117/18, 119/17; AY III: 132/5, 141/4, 155/10, 188/7,17, 191/14, 199/3; AY IV: 270, 908, 2223, 2818, 2825, 2964, 3271, 3316; AY V: 0824, 0832, 0109, 0848, 0849, 0639, 0651; AY VI: 0326, 1260, 1115, 0296; AY VII: 517, 879; AY VIII: 446, 663, 731; AY IX: 466, 731; AY X: 565, 583, 634, 653, 748, 1044, 1, 061 1073; HT V: 3/2, 5/3, 16/3, 9/4, 20/4, 4/10, 17/24, 9/30, 18/37, 6/47, 4/59, 16/46, 2/72, 18/72, 21/83; HT VI: 1241, 1317, 1353, 1495, 1766; HT VII: 934, 1773, 1312, 751, 1254, 1592, 2076, 2147; HT VIII: 151, 163, 956, 1153, 1853; HT IX: 158, 212, 533, 602, 631, 1011, 1143, 1313, 1326, 1357, 1606, 1387, 1391, 2063, 2067; HT X: 100, 125, 208, 464, 519, 663, 799, 827, 843,

996, 1090, 1143).

2.5.1. Sözcüğün Türü

2.5.1.1. Zarf Görevinde Kullanım

- 1) bodi tigma {tuyunmak} yorik erser **ertinü** alp yoriguluk yorik têtir (AYUçar V. 823, 824)
*“Ey tanrı kızı! Bu bodhi denilen değişim ise, değişilmesi **çok** zor değişimdir.”*
 (AYUçar V. s. 282)
- 2) inçe k(a)ltı satıgsız : ulug erdini monçuk teg : anın amtı öger m(e)n :: alkuka yêg adrukug : alku tınl(1)glar küşüşin :: kanturgalı udaçığ :: kértü edğülüg edremi :: **ertinü** kutlug erür siz :: inçe k(a)ltı arıg turug : linhua çeçek turur teg (AYÇetin VII. 877)
*“Öyle ki, paha biçilmez bir mücevher gibisiniz. Bu yüzden ben şimdi sizi, herkesten üstün olanı övüyorum. Siz varlıkların kalplerindeki arzularını yerine getirmeye muktedirsiniz. Gerçek iyilik erdeminizle **çok** kutlusunuz. Aynı nilüfer gibi, saf...”* (AYÇetin, VII. s. 311)
- 3) tapıg udug kılguca ötüg ötünüp tınl(1)glarka edğülüg bo nom erdinig keñürü yağguluk ulug buyan alguluk **ertinü** k(e)rgeklik ötüg ötündüñ têp y(a)rılıkadı .. (AYÇetin VIII. 446)
*“Arz ederek canlılara iyilik veren bu öğreti mücevherini genişçe yaymak, çok sevap kazanmak için **çok** gerekli istekte bulundun. Diye buyurdu.”* (AYÇetin, VIII. s. 266)
- 4) ötrü ol ugrta bo çambudvip yértinçü yer suv bay barımlıg bodun kara kök (düz. Köp) kalın **ertinü** ögrünçlüg sevinçlig bolgaylar. (AYÇetin VIII. 731)
*“Sonra o zamanda Çambudvip yeryüzünde her yer bereketli, halk **çokça** sevinçli olacak.”* (AYÇetin, VIII. s. 296)
- 5) bir ugrta ol divaindiraprabê atl(1)g êlig begniñ êlinte uluşinta ig kegen bolup bodunı karası kuduru emgenti ,, anı körüp ol êlig beg **ertinü** busandı kagrultı (AYUçar IX. 466)

“Bir vakit, o deva–indra–prabha adlı hükümdarın ülkesinde hastalık başgösterdi ve [hükümdarın] halkı epey sıkıntı gördü. O hükümdar onları görüp **çok** ızdırap çekti.” (AYUçar IX. s. 497)

- 6) han samtso açarı öngre terken tegin erken **ertingü** ayarur ayırlayur erdi (HTTezcan. X. 100)

“İmparator Tripitaka üstada eskiden (kendisi) veliaht iken **son derece** saygı gösterir hürmet ederdi.” (HTTezcan. X. s. 55)

- 7) tavgaç elinte tay pazaki nom **ertingü** ayırlıg erdi. (HTTezcan. X. 125)

“Çin ülkesinde Mahaprajnaparamitra sutra **son derece** makbul idi.” (HTTezcan. X. s. 56)

- 8) bu katı yarlıgıg eşidip kumari ilig **ertinü** belinlep savin yañıltı. (HTTuguşeva V 16)V3.

- 9) han samtso açarınıñ bo ötügin eşidip [**ertinü**] yazıltı (HTRöhrborn VII. 934)

“İmparator bu girişi Tripitaka ustasından duyduğunda **çok** rahatlamıştı.

- 10) biltürmiş kertü töz kertü kurug **ertinü** irak yadıltı bulıñ yınak taşının taşında (HTRöhrborn VIII. 956)

2.5.2. Birliktelik Kullanımı

2.5.2.1. ertinü üküş: [6] (AY: 3, HT: 3) “pek çok”

- 1) ol yalañuknuñ ayıg kılınç **ertinü üküş** ulug yasuklug erür (AY, ST, 257)
- 2) bimta çintan üza basmış turur teñri burhan ol idizi yigirmi çig körü kaniçsız körkle edrem körgitmeki **ertinü üküş** (HTTuguşeva V. 21) v83.
- 3) **Ertinü üküş** t(er)kki(y)e t[avrak] samtso açaridın kelmiş bitigke üküş öñdün [biz]ni ögmiş külemiş, teñles[er] biz öz etözümüzni, (HTRöhrborn VII. 262)

- 4) [tokuzunçtokuz y(e)g(i)rmi] [a]da tuda tulvı savlar **ertüjü üküş** erdi ,, samtso açarı küniñe busanur erdi (HTAydemir IX. 1001)

2.6. kamag: [397] (AY: 289, HT: 99, Huast: 6, ETŞ: 3) “bütün, hep”

Orta Farsça *hm* 'g sözünden geldiği düşünülen (ED 627a) sözcük ilk olarak Orhon yazıtlarında *kara kamag bodun* yapısında karşımıza çıkar. Sonraki dönem ve sahalarda da kendine kullanım alanı bulan sözcük Uygur Türkçesi metinlerinde en sık kullanılan sözcüklerdendir. Sözcük ayrıca *kamagun*, *kamagu* sözcüklerine kaynaklık ettiği gibi, *kamagi*, *kamagda* vb. durum ekleriyle de kullanılmıştır. Sözcük AY'de *kamag tnl(ı)g*, *kamag burhanlar kamag tört maharançlar*, *kamag tözünler* birliktelik kullanımlarıyla dikkat çeker. Sözcük, bazı Mani metinlerinde *kamig*; Karahanlı Türkçesi metinlerinde *kamug* şeklinde görülmüştür.

Sözcük hem Budist hem de Maniheist metinlerde sıfat görevinde kullanılmıştır (Çetin, 2017, s. 4).

Clauson kelimenin “*hep, bütün*” anlamına geldiğini söylemiştir (Clauson, 1972: 627). Hatice Şirin bunun yanında “*kamagi*” sözcüğünün olduğunu ve anlamının da “*hepsi*” olduğunu dile getirmiştir (Şirin, 2016: 731). Betül Özbay, *kamag* sözcüğünün “*tamamı, hepsi, bütün, bütünüyle*” anlamlarına geldiğini belirtmiştir (Özbay, 2014: 149). Murat Elmalı, bu sözcüğün yanında “*kamagu, kamugu*” sözcüklerinin de “*Dasakarmapathāvadānamālā*” adlı metinde ifade edilen anlamlarda kullanıldığını göstermiştir (Elmalı, 2016: 381). Kemal Eraslan ise kelimenin Orta Farsça *hamāg* sözcüğü ile ilişkilendirmiştir (Eraslan, 2012: 206), (Akt. O. Nizam, 2017: s. 193).

Sözcük, AY'de 289, HT'de 99, Huast'da 6, ETŞ'de 3 olmak üzere toplamda 397 kez geçmiş ve sıfat görevinde kullanılmıştır. Ayrıca sözcüğün, “*kamagda, kamagdın, kamagka, kamagıg, kamaglıg, kamaglıgsız*” şekillerinde üzerine hal ekleri alarak da kullanıldığı tespit edilmiştir. Sözcük, *barça* sözcüğü ile birlikte “*kamag barça*” şeklinde bir ikileme oluşturup HT'de bir örnekte karşımıza çıkar ve bu örnekte zarf görevinde kullanılmıştır.

- 1) töşi ol **kamag** tümen yılan (tiyür)

yineri ol yingen yılan (tiyür)

erñeki ol **kamag** ... (tiyür)

... ..

[eksik] (ETŞ 5/ 25)

*Göğsünün **her tarafı** yılan dolu derler,
Yineri ol yingen yılan derler
Parmaklarının **her biri** ... derler,
... .. (Arat ETŞ. s. 25)*

[eksik]

- 2) kaça[n] [1]duk kaşımız
kalıktın kodı intişiz.
kamag tınlıg oğuşı nınb...
k... ..
(ETŞ 7/19)

*Fakat siz aziz babamız,
Gökten aşığı inince,
Bütün bu mahlûklar zümresini
... .. (Arat ETŞ. s. 41)*

- 3) **kamag** tınlıg oğuşı.
kararıg nızvanı[ları öze].
kal tilve teg ettik[er].
kas içinte törümiş.
[eksik]
(ETŞ 7/59)

***Bütün** canlı varlıklar,
Karanlık iptilâlar dolayısı ile,
Kabuk içinde dünyaya gelmiş gibi,
Akılsız ve şuûrsuz bir hâlde idiler. (Arat ETŞ. s. 51)*

- 4) hormuzta t(e)şri beş t(e)şri birle **kam(a)g** t(e)şriler sözınlüg(ü)n yekke sünüşgeli
k[e]lti, inti, anıg kılınçl(ı)g ş(i)mnulugun beş türlüg yeklerlügün sünüşdi, (Huast.
Özby. 2)
“Hormuzta tanrı, beş tanrı ile birlikte **bütün** tanrılar sözleşerek şeytanlarla

savaşmak için geldiler, indiler (ve) günahkâr Şimnu ile beraber beş farklı türde şeytanla (daha) savaştilar.” (Huast. Özbay. s. 92)

- 5) yme **kam(a)g** yeklerul[u]glar todunçsuz uvutsuz suk yek [birle] yüz artokı kırk tümen yek[niñ yavlak] biligiña katılıp ögsüz köñülsüz boltı, (Huast. Özbay 10)
“Dahası en büyük şeytanın utanmaz, ahlaksız ihtirasları, yüz kırk tümen şeytanın kötülüğü ile karışıp düşüncesiz oldu.” (Huast. Özbay. s. 92)

- 6) antadata berü t(e)rim yek kılınçına anıg kılınç(1)g ş(I)mnu ögümüzni sakınçım(1)znı azgurdukın a[r]kun biligsiz ögsüz boltukumuz üçün **kam(a)g** y(a)ruk üzütleriñ tö[zıña] [yıl]tıziñ[a], arıg y(a)ruk ezrua t(e)[ñ]rike[nâçe y] azıntım(1)z yañılt(1)m(1)z erser, (Huast. Özbay. 21)
*“O zamandan beri tanrım, şeytanca davranışlarla günahkâr Şimnu aklımızı başımızdan aldıktan (sonra) düşüncesiz, akılsız hale geldiğimiz için **bütün** aydınlık ruhların aslına (ve) temiz, aydınlık Ezrua tanrıya karşı ne kadar günah işleyip hata yaptıysak;”* (Huast. Özbay. s. 92)

- 7) ikinti [ym]e kün ay t(e)ñr[ike] iki y(a)ruk ordo içre olorugma t(e)ñri[lerke, **kam(a)g** burhanlarn(1)g, [arıg nomnuñ] y(a)ruknuñ, tözi yiltızı ternegüsi t(e)ñri yerıñerü barsar öñü kapıgı kün ay t(e)ñri ol. (Huast. Özbay. 41)
*“İkinci olarak Güneş (ve) Ay tanrılara, iki aydınlık saray içinde oturan tanrılara; **bütün** peygamberlerin, temiz öğretinin, iyi amelli ruhların, (yeryüzündeki) aydınlığın kaynağı, toplandığı yer olan gökyüzüne doğru vardığında ilk kapısı Güneş ve Ay tanrıdır.”* (Huast. Özbay. s. 92)

- 8) **k(a)m(a)g** yer üzekin(I)ñ kutı kıvı öñi meñ(I)zi özi üzeti küçi y(a)rukı tözi yiltızı beş t(e)ñri ol. (Huast. Özbay. 83)
*“**Bütün** yeryüzünüñ saadeti, sevinci, rengi, görünüşü, ruhu, gücü, aydınlığı, esası beş tanrıdır.”* (Huast. Özbay. s. 92)

- 9) tokuzunç on ç(a)hşap(a)t tutdukumuzda b(e)rü üç agzın üç köñlün üç elgin bir **k(a)m(a)g** özin tüketi tutmak k(e)rgek erti. (Huast. Özbay. 232)
“Dokuzuncu olarak da on emri kabul ettiğimizden beri üç ağız, üç düşünce, üç el

ve **bütün** bir benliğin tamamıyla birlikte (bu on emre) uymak gerekliydi.” (Huast. Özbay. s. 94)

- 10) ol on t p t ser inçe kilti enilki **kamag** burhanlar k rt tin kelmişler (AYZieme 1275)
- 11) ol **kamag** tirin kuvrag arasinta akaŐagarbı kök kalık ağılıkı atlığ bir bodisatavlar bar erti (AYKaya II. 36/11)
- 12) ol **kamag** b g  biliglig burkanlar ulug yarlıkançuçı k nj l  rit  yarlıkap (AYKaya III. 159/18)
- 13) yükünürm(e)n ontın sııarkı kamag burhanlar kutııa yükünürm(e)n **alku** ulug bodis(a)t(a)vlar m(a)has(a)t(a)vlar kutııa yükünürm(e)n alku kamag Şravaklar pratyikabutlar kutııa yükünürm(e)n (AYUçar V. 293)
- “On taraftaki bütün buddhalar kutuna secde ederim. **Bütün** y ice bodhisattvalar mah sattvalar kutuna secde ederim. Bütün Őr vaklar budhalar kutuna secde ederim. Üstadımız babamız tanrı tanrısı Ő kyamunibuddha kutuna secde ederim.” (AYUçar V. s. 270)
- 14) terin kuvragınığ **kamag** edg lerintealkutautmıŐ y gedmiŐ ezrua (AYAyazlı 784)
- “Topluluğunun **bütün** iyiliklerinin hepsiniyenmiş, alt etmiş (olacak)” (AYAyazlı s. 197)
- 15) bultukmaz nomta toğmakı yme bultukmaz : nomda   meki inçip antag erip **kamag** bodis(a)t(a)vlarka ulug asığ tusu kılur  c n anın antag t tir (AYçetin VII. 49)
- “Bulunamaz öğretiden ortaya  ıkmiŐ olması düşünülemez. (Bir)  ğretide yok olması (da)  yledir (düşünülemez) **Bütün** Bodisattva'lara yarar sağladığı için böyledir.” (AYçetin, VIII. s. 177)
- 16) körüp bir  k  li[g]ler ..  l içinteki bodunun .. sımta[p] etser olarınığ .. m n kağaglar kılmiŐın astrayastiriş atl(ı)g oruntakı **kamag** t(e)đriler kuvragı .. kamagunun  bir yağlığ .. (AYçetin VIII. 1530)

“Eğer hükümdarlar ülkesindeki halkın kabahat işlediğini görüp de engellemezse astrayastiriş adlı tanrı yerindeki **bütün** tanrılar topluluğunun hep birden gönülleri kavrulur, (onlar) kederlenirler.” (AYÇetin, VIII. s. 375)

17) alku tınl(ı)g uguşinta ,, sevmeyeçi idi yok ,, **kamag** t(e)nriler kuvragında ,, yme ançulayu ok erürler (AYUçar IX. 222)

“Bütün canlılar ülkesinde [onu] sevmeyenin asla olamayacağı, bütün tanrılar topluluğunda (Skr. deva–saṃgha) da aynı şekilde olan [bir bedendir].” (AYUçar IX. s. 67)

18) ülgüsüz köñülte ulatı, **kamag** dyanlar kalısız , üç törlüg ulug kö[lüñü]ler , ulatı kamag kutrulmak , alku barça önerler, bo nom erdini tözinte anı için ugrayu , keñürü nomladı bo nomug , (AYGulcalı X. 1451)

“Sınırsız gönülden başka, **bütün** meditasyonların hepsi, üç türlü büyük taşı ve ayrıca bütün kurtuluşların hepsi bu öğreti cevherinin özünden çıkar/doğar; tam da onun için, (Buddha) bu öğretiyi yayarak vaaz etti.” (AYGulcalı X. s. 231)

19) anı körüp ölgey yitkey tip korkup **kamag** kara bodun ikileyü yana yula tütsük yağış iltüü keldiler (HTTuguşeva V. 6)V69.

20) alplığı tıdıgsız yorıdı **kamag** il uluşlarığ öziñe kaglıg kıldı (HTTuguşeva V. 23)V69.

21) samtso açarı kikiñ berdi yağurı yog şastr agtardım **kamag** yüz kuin tep han sözledi. (HTÖlmez VI. 1315)

“Tripitaka ustası: “[bu] yakınlarda yoga sastrayı çevirdim, **toplam** yüz bölüm” diye karşılık verdi.” (HTÖlmez. VI. s. 107)

22) suylo atlıg beg başın **kamag** ögeler yomkı turıp hanka inçe tep ötündiler. (HTÖlmez VI. 1397)

“Sui-liang adlı bey başta olmak üzere **bütün** danışmanlar topluca huzura gelip hana [görüşlerini] bildirdiler.” (HTÖlmez. VI. s. 109)

- 23) **kamag** altı yüz yeti altmış bölök tartıp ulug taloynuñ nomlug akının, yudı nizvanılıg emgeklerig inçip üzüksüz ulattı, (HTRöhrborn VII. 175)
“Buda'nın önemli sözleri, yüce denizlerin dharması akışını getirirken bölümleri bir bütün olarak öğretiyordu.”
- 24) begler, toyınlar egiller **kamag** bodun bokun eliglerin suna adakların büditi, kanıtı tepdiler, (HTRöhrborn VII. 278)
*“Keşişler ve insanlar ve **bütün** halklar ellerini uzatarak ve baştan çıkarıcı tezahüratlar yaparak oynadılar.”*
- 25) bo **kamag** üstündin berüki ötügler ertmişte ken samtso açarı bir erser kiçigindin berü bilig boşgut üze üvelmiş üçün (HTAydemir IX. 845)
- 26) **kamag** tınl(1)glarka umug ımag tutguluk keçig köprüg erür, üç y]ertinçüdekilerke ayaguluk ağırlaguluk tetir (HTAydemir IX. 1034)
- 27) bo orduda **kamag** tapıg üze tapınacağı begler kaltı öngreki yangça barçasın uz kılıp ornatdılar (HTTezcan. X. 151)
*“Bu sarayda **her türlü** ağırlama ile saygı gösteren görevliler eski geleneğe göre hepsini hazırlıklar yapıp yerleştirdiler.”* (HTTezcan. X. s. 56)
- 28) taypazakining enetkekçesi **kamag** iki tümen grant erdi (HTTezcan. X. 160)
*“Mahaprajnaparamitra sutra'nın Hintçesi **bütünüyle** yirmi bin mısra idi.”*
 (HTTezcan. X. s. 56)
 (ETŞ: 5/25, 7/75, 7/235; ST: 76,517; AY I: 18, 108, 1169, 1186, 1212, 1259, 1261, 1269, 1275, 1287, 1291, 1297, 1303, 1310, 1317, 1324, 1330, 1345, 1353, 1359, 1363, 1364, 1370, 1572, 1569, 1600; AY II: 36/11, 38/9,16, 42/16, 44/7, 50/20, 57/11, 58/5, 59/14, 68/12, 88/15, 98/7, 101/5,10,19, 102/2,6,17,22, 104/8,15, 115/3, 116/6,17, 118/20, 122/23; AY III: 131/5, 132/2,19, 133/1, 137/7,19,21, 149/11, 150/8, 151/11, 152/2, 153/21, 154/1,14,19, 155/3,4,6, 159/6,12,18, 162/3, 164/2,23, 166/15, 170/12,22, 171/22, 173/7, 174/20, 178/21, 179/12, 180/14, 181/13, 182/15, 183/2, 188/16, 193/3, 194/2,22, 197/7, 198/10,23; AY IV: 100, 948, 1025, 1043, 1046, 1047, 1320, 1397, 1537, 1541, 1549, 1560, 1564, 1570, 1646, 1649, 1652, 1655, 1666, 1811, 2038, 2059, 2220, 2238, 2350, 2370, 2476,

2624, 2791, 3342, 3449; AY V: 0035, 0105, 0107, 0111, 0143, 0267, 0293, 0296, 0362, 0371, 0378, 0552, 0613, 0626, 0759, 0764, 0770, 0923, 0935, 1112, 1119, 1180, 1182, 1252, 1255, 1285, 1287, 1297, 1337, 1346, 1361, 1384, 1430, 0242, 0530, 0941; AY VI: 0018, 0037, 0074, 0088, 0091, 0167, 0480, 0532, 0535, 0569, 0719, 0748, 0823, 1055, 1112, 1173, 1183, 1193, 1245, 1277, 1301 0159, 0784, 0493, 0704, 0763, 1227 0202; AY VII: 49, 190, 327, 305, 291, 784, 550, 157, 322, 712, 153, 520, 590, 711, 134; AY VIII: 223, 249, 252, 353, 386, 426, 527, 552, 743, 755, 968, 996, 1101, 1189, 1196, 1231, 1242, 1260, 1281, 1288, 1352, 1363, 1411, 1435, 1492, 1530, 1554, 1561, 1602, 1629, 1655, 1696; AY IX: 14, 18, 107, 109, 127, 142, 176, 196, 223, 442, 457, 458, 468, 472, 565, 636, 695, 698, 730, 788, 816; AY X: 700, 716, 778, 848, 895, 949, 965, 993, 1006, 1094, 1130, 1143, 1161, 1169, 1269, 1293, 1303, 1305, 1323, 1366, 1418, 1449, 1451, 1480, 1499, 1507, 1536, 1547).

2.6.1. Çekim Ekli Kullanım

2.6.1.1. kamagka

- 1) közünmez üzütlüg **kamagka** üküş törlüg asıg tusu kıltacı erür (AYUçar V: 1131)
“Görünmez gitmiş (ölü) olanların **hepsine** çok çeşitli fayda vericidir.”
- 2) kiñürü nomlatıp **kamagka** asıg tusu kılturmuş k(e)rgek ötrü anta biz kamagun bo nom erdini ugurınta (AYUçar V: 1399)
“ince aslını genişçe vaaz edip **her yerde** yayarak fayda sağlamak gerek. Daha sonra, orada biz hepimiz bu dharma hazinesi sayesinde.”
- 3) öge ötünü teginürler :: küşüşüm ol bilge biliglig : sav erkliği t(e)ñriye : sogançığ tatıglıg savıñıznı : buşı bəriñ **kamagka** :tép tédi :: (AYÇetin VII. 556)
“Bütün Tanrılar topluluğu, hepsi toplanıp gelir, hepsi bir gönülle, (sizi) övüp dururlar. Ey hikmet sahibi, söz ustası Tanrıça, (sizden) isteğim şudur ki, tatlı (ve) güzel sözlerinizi, bağışlar mısınız bizlere?”
- 4) ayag kılzunlar : ürüg amıl tikisiz : katıgtı sözlezünbo d(a)r(a)nıg : burkan körki üskinte :t(e)ñriler luular üğinte : öz et’öznüñ barınça : tapıg udugkılzunlar : alku tınl(ı)g oğlanı :imerigme **kamagka** : turgurzunlar edgü ögli : y(a)rlıkançuçı

könjülyetinq tört y(è)g(i)rmiolarka : t(e)ñri t(e)ñrisi burkan lakşanın (AYÇetin VII. 616/617)

*“Dingin ve sessiz iyice söylesin bu dharaniyi, Buddharesmi (ya da heykeli) karşısında. Tanrılar (ve) ejderhalar zamanında, Kendi bedeninin (tüm) varlığıyla, hizmet edip tapınsınlar. Bütün insanlar, **hepsine** iyi düşünceli, merhametli bir gönül beslesinler.”*

- 5) anta] tüketip bursanlarka <,,> inçip ötrü ayıtdı ,, ol kuvragta barçaka ,, bar mu munta ked nomçı,, ratnaraşi atl(1)g açari ,, edgü edremke tükellig ,, asıg kıldaçı **kamagka** (AYRöhrborn. IX. 73).

*“Orada, Buddhasaṅgha’ya hürmet gösterip daha sonra o topluluktaki **herkese** doğru şöyle bir soru yöneltmiş: (0074–0077) Mükemmel faziletlere hâiz, herkese faydası dokunacak, işinde pek mâhir dharma üstadı Ratnarâşi adlı âcârya var mıdır?”*

2.6.1.2. kamagta: [23] (AY: 16, HT: 7)

- 1) kamag t(e)ñri kızları : üdün üdün yığılurlar :: inçe k(a)ltı taluy ögüz : çızıgıña ü[ner t]eg261 :: alku luular arasinta : yekler kuvraginta yme ançulayu ok :: **kamagta** başdın bolmışıg :: yavalturgalı uyur siz (AYÇetin VII. 789)

“Bütün Tanrıçalar büyük denizlerin yükselmesi gibi toplanırlar. Ejderha Tanrılarında ve şeytanlar topluluğundan da aynı şekilde herkesten üstün olduğunuz için onları etkilemeyi başarmışsınız.” (AYÇetin 2012: 278)”

- 2) têtik tileñü kılmakın yagız yèrniñ yüüzinte : **kamagta** yètinç sekiz y(è)g(i)rmi başdın kılur siz (AYÇetin VII. 813)

“Duyan(lar)ın, (öğretinin gereklerini) yerine getirenlerin zeki olmasını sağlamakla bütün yer yüzünde (onları) en üstün kılanırsınız. On göğün dünyalarında her yanı büyük bir kandil gibi aydınlatırsınız.” (AYÇetin, VII. s. 187)

- 3) ög analar arasinta :: **kamagta** yèg adruk s(e)n : üç yèrtinçü içinte : alkunuñ ayagın alır siz (AYÇetin VII. 865)

“Tüm analar içinde en iyisisin. Üç dünyanın hepsini size saygı duyar.” (AYÇetin, VII. s. 188)

- 4) k(a)ltı yene yeti erdini ,, buşı bërmiş buyan küçinte ,, bultum muntag **kamagta** ,, (AYUçar IX. 217)

“Bu nedenle, yedi mücevherât ile sadaka (Skr. dāna) vermem sâyesinde, pek mükemmel vajra bedenini buldum.” (AYUçar IX. s. 67)

- 5) bodis(a)t(a)v teginig élig beg , körgeli bolmak umınçın , törttin yınaktın telmire , bakar erdi **kamagta** , körti anda bir kişig , öziñe ugrap kelmişin , saçı başı yadılıp , et’öziñe kan yukup , tolp et’özi bir yañlıg , tozka tuprakka kömülüp , açığ ünin sıgıtau , ötrü yakın kelmişin , körüp ötrü élig beg , (AYGulcalı X. 741)

“Hükümdar Bodhisattva prensi görebilme isteğiyle dört tarafın tamamına umutla bakıyordu. Orada bir kişinin kendine doğru geldiğini, saçı başı dağılıp vücuduna kan bulaştığını, bütün bedeni aynı şekilde toz toprağa gömüldüğünü (ve) acıklı sesiyle ağlayarak yaklaştığını gördü.” (AYGulcalı X. s. 224)

(AY II: 50/17; AY III: 178/8; AY IV: 1065, 1067, 1837, 3343; AY V: 0355, 0480, 0561, 0563, 0564, 0566, 1420; AY VI: 1178; AY VII: 657, 789, 813, 865; AY VIII: 1412, 1438; AY IX: 217; AY X: 1063, 1064, 738).

2.6.1.3. kamagdın: [1] (AY: 1)

- 1) kumut çeçek öñiñe ogşatı tüzdem yigi körkle yürüñ tişleriñiz ol , yüz miñ kün t(e)ñri y(a)rukı teg kopdın sıñar **kamagdın** tegirmileyü y(a)ruk[unuz] yme k(a)ltı süzök arıg [y(a)rumış teg] çambunat altun[ka ogşatı] et’özünüz [ol, üç törlüg] (AYGulcalı X. 1227)

“Dümdüz, bitişik (ve) seyrek olmayan, beyaz dişleriniz kumuda (beyaz lotus) çiçeğinin rengine benzer; her tarafı tamamıyla çevreleyen parıltınız yüz bin güneş tanrısının ışığı gibidir; ve yine vücudunuz tepki şeffaf (biçimde) parlayan jambūnada altınına benzer.” (AYGulcalı X. s. 229).

2.6.1.4. kamagıg: [2] (AY: 1, HT: 1)

- 6) yetinç yeti tarkardaçı üdsüz ölüm adasın kiterip öz yaş uzun kıldaçı küyü küzetü tutup ençgü meñi bërdeçi **kamagıg** korkınçsız kıtaçı atl(ı)g d(a)r(a)nıg öñünü teginelim tęp ötrü inçe tęp ötünü tegindiler (AYÇetin VII. 283)

“Sizin huzurunuzda her tür korkuları ve tehlikeleri yok edecek, zamansız ölüm

tehlikesini gidererek (canlıların) yaşlarını uzatacak, gözetip koruyarak huzur (ve) mutluluk verecek (olan) herkesi korkusuz kılıcı adlı dharaniyi arz edelim.”
(AYÇetin, VII. s. 180)

2.6.2. Yapım Ekli Kullanımı

2.6.2.1. kamaglıg: [4] (AY: 5, HT: 3)

- 1) ol ok buyan küçinte on törlüg küç tört törlüg ürüg uzatı ornanmış ög turuglar ulug edgü ögli könjül ulug yarlıkançuçı könjülte ulatı sansız sakıışsız **kamaglıg** nomlarıg tanuklagalı boltum neçede birök men nırvanka kirü yarlıkasar (AYKaya III. 164/11)
- 2) yeg adruk üçün ayaguluk tüşi üze üç buşı bolup **kamaglıg** bu yanı üze yine yalnız bir tetir, (HTRöhrborn VII. 1554)
“Mükemmelliği için yetiştirilecek olan meyvesine göre, üç pasa ayrılır, ancak niş sineğine göre sadece bir tanesidir.”
- 3) **kamaglıg** tetir bilü tegindimiz bodhisatvalar nom eşidip etözlerin titmişin idalamışın, (HTRöhrborn VII. 1564)
“genel olarak, Dharma'nın bedenlerini teslim ettiğini duyduklarında Bodhisattvas'ı deneyimledik.”
- 4) amtı **kamaglıg** beleg ötügüm bir soñ yürün böz kurug bolmazun tep ötünü tegindim (HTRöhrborn VII. 1869)
“Şimdi boş kalmamak için bir çift pamuk parçasını ortak bir hediye olarak saygılarımla sunarım.”

2.6.2.2. kamaglıgsız: [2] (AY: 2)

- 1) yine işlemiş işi ködügi tükel közünmez üçün anın ürlüksüz meñü téptétir ikinti tüş etözleri erser süüdin berü ulagı sapıgı üzülmez kesilmez üçün alku burkanların **kamaglıgsız** edgüleri barça anta tutulmaz üçün tınlıg uguşı neteg alkınmaz erser ol etöznüñ işi ködügi yme anı teg ök alkınmaz üçün anın ürlüksüz meñü téptétir (AYKaya II. 61/14)

- 2) bo ulug bilge biligke tayanıp on küçler tört korkınçsız bilge biligler tört tıdıgsız tılanurmaklar yüz sekiz on törlüg **kamaglıksız** ‘eñeyük edgüler tolpkamag tañlagululuklug nomlar ulatı sakıñuluksuz sözlegülüksüz nomlar alkubarça belgülig bolurlar (AYKaya II. 69/21)

2.6.3. Sözcüğün Türü

2.6.3.1. Sıfat Görevinde Kullanım

- 1) terin kuvragıñın **kamag** edgülerintealkutautmış yègedmiş ezrua (AYAyazlı 784)
“topluluğunun bütün iyiliklerinin hepsiniyenmiş, alt etmiş (olacak)” (AYAyazlı s. 197)
- 2) bultukmaz nomta togmakı yme bultukmaz : nomda öçmeki inçip antag erip **kamag** bodis(a)t(a)vlarka ulug asıg tusu kılur üçün anın antag tétir (AYÇetin VII. 49)
“Bulunamaz öğretiden ortaya çıkmış olması düşünülemez. (Bir) öğretide yok olması (da) öyledir (düşünülemez)Bütün Bodisattva'lara yarar sağladığı için böyledir.” (AYÇetin, VII. s. 177)
- 3) körüp bir ök eli[g]ler .. el içinteki bodunun .. sımta[p] etser olarnıñ .. mün kağaglar kılınıñın astrayastiriş atl(1)g oruntakı **kamag** t(e)ñriler kuvragı .. kamagunıñ bir yañlıg .. (AYÇetin VIII. 1530)
“Eğer hükümdarlar ülkesindeki halkın kabahat işlediğini görüp de engellemezse astrayastiriş adlı tanrı yerindeki bütün tanrılar topluluğunun hep birden gönülleri kavrulur, (onlar) kederlenirler.” (AYÇetin, VIII. s. 375)
- 4) alku tınl(1)g uguşinta ,, sevmedeçi idi yok ,, **kamag** t(e)ñriler kuvragında ,, yme ançulayu ok erürler (AYUçar IX. 222)
“Bütün canlılar ülkesinde [onu] sevmeyenin asla olamayacağı, bütün tanrılar topluluğunda (Skr. deva–saṃgha) da aynı şekilde olan [bir bedendir].” (AYUçar IX. s. 67)

- 5) ülgüsüz köñülte ulatı , **kamag** dyanlar kalısız , üç törlüg ulug kö[lüñü]ler , ulatı kamag kutrulmak , alku barça üneler, bo nom erdini tözinte anı üçün ugrayu , keñürü nomladı bo nomug , (AYGulcalı X. 1451)
*“Sınırsız gönülden başka, **bütün** meditasyonların hepsi, üç türlü büyük taşıt ve ayrıca bütün kurtuluşların hepsi bu öğretiyi cevherinin özünden çıkar/doğar; tam da onun için, (Buddha) bu öğretiyi yayarak vaaz etti.”* (AYGulcalı X. s. 231)
- 6) alplığı tıdıgsız yorıdı **kamag** il uluşlarıg öziñe kalgıg kılıtı (HTTuguşeva V. 23) V69.
- 7) suyo atlıg beg başın **kamag** ögeler yomkı turıp hanka inçe tep ötündiler. (HTÖlmez VI. 1397)
*“Sui-liang adlı bey başta olmak üzere **bütün** danışmanlar topluca huzura gelip hana [görüşlerini] bildirdiler.”* (HTÖlmez. VI. s. 109)
- 8) begler, toyınlar egiller **kamag** bodun bokun eliglerin suna adakların büditi, kanıtı tepdiler, (HTRöhrborn VII. 278)
*“Keşişler ve insanlar ve **bütün** insanlar ellerini uzatarak ve baştan çıkarıcı tezahüratlar yaparak oynadılar.”*
- 9) bo **kamag** üstündin berüki ötügler ertmişte ken samtso açarı bir erser kiçigindin berü bilig boşgut üze üvelmiş üçün (HTAydemir IX. 845)
- 10) **kamag** tınl(1)glarka umug ımag tutguluk keçig köprüg erür , üç y]ertinçüdekilerke ayaguluk ağırlaguluk tetir (HTAydemir IX. 1034).

2.6.4. Birliktelik Kullanımı:

2.6.4.1. kamag barça: [1] (HT: 1) “hep birden”

Kamag barça ikilemesi, *kamag* sözcüğünün *barça* sözcüğü ile birlikte kullanımıyla meydana gelmiş olup zarf görevinde kullanılmıştır. Sözcüğe tek örnekte, HT’de raslanmıştır.

- 1) eşideçi kördeçi kişiler **kamag barça** tizlerin çöküp ayaların kavşurup samtso açarıka yükünü ögirmek kılıp sevinç ötüntiler (HTTezcan. X. 606)
“İşiten ve gören kişiler hep birden dizleri üzerine çöküp, ayalarını kavuşturup Tripitaka Üstat önünde secde ederek kıvanıp sevinçlerini arz ettiler.” (HTTezcan. X. s. 67)

2.6.4.2. kamagtın barça: [2] (AY: 1, HT: 1) “her yandan, har taraftan, herkesten”

Kamag sözcüğünün üzerine çıkma durum eki (+*DIn*) almasıyla ve barça sözcüğü ile birlikte kullanımıyla meydana gelmiş bir ikileme olup sözcüğe AY’de 1 HT’de 1 olmak üzere toplamda 2 kez raslanmıştır. Sözcüğün bu örneklerde zarf görevinde kullanıldığı tespit edilmiştir.

- 1) öglenu tınlanu tegindiler, telmirerler körürler, törttin yınaktın tüzüte, inçe k(a)ltı yalın oot, **kamagtın barça** kavzamış teg, ançak(1)ya turtukta, yine töpön tüşerler, açığ ünin yıglaşur, et’özleri titreyü, eliglerin kötürüp, yalvaru teginürler keyirkençig , öge takşuru teginürler , inilerinin edgüsin (AYGulcalı X. 812)
“Dört bir tarafın hepsine bakınıyorlar, tepki ateş her yanını sarmışçasına; birazcık durduktan sonra yine düşüyorlar; vücutları titreyerek acı sesleriyle ağlaşıyorlar; ellerini kaldırıp hazin bir şekilde yalvarıyorlar; küçük kardeşlerinin iyiliğini överek şiir söylüyorlar.” (AYGulcalı X. s. 225)
- 2) körser m(e)n **kamagdın barça** enç edgü erür (HTAydemir IX. 914)
“Eğer ben [görüyorum ki (?)] çok daha sağlıklı herkesten daha iyidir.”

2.7. kamagun: [35] (AY: 26, HT: 8, Mani: 1) “hep, hepsi, hep birlikte.”

- 1) teñriler yekler **kamagun** öz öz urungutları kuvragları birle **kamagun** kelip ol kişig kuyü küzedü tutgay (AYZieme 405, 408)
- 2) alku tınlıg oğlanların kop emgeklerintin ozguru kutgaru yarlıkap **kamagun** bir teg inçkülüg meñilig kılı yarlıkasunlar (AYKaya III. 160/17b/7/10)

- 3) ağırlaslar biz **kamagun** ol ilig hanıg alku iligler hanlar arasınıt ağırağırlı ayaglıg: adın yat iliglerke hanlarka öggülük alkaguluk kamagta yig kılğay biz t(e)ñrim tēp ötündiler (AYUçar V. 1417)
*“(Onlara) hürmet etse biz **hepimiz** o hükümdarı bütün hükümdarlar arasında hürmete layık diğēr yabancı hükümdarlarca övülecek her yerde en üstün yapacağız, tanrım diye arz ettiler.”* (AYUçar V. s. 292)
- 4) ol èligler hanlarıg biz **kamagun** küyü küzetü tutup, ulug törlüg asıgka edgüke tegürgelir üçün , (AYAyazlı 614)
*“O hükümdarları biz **bütünüyle** koruyup gözetip büyük, türlü faydaya, iyiliğē ulaştırmak için”* (AYAyazlı s. 187)
- 5) ananta sizler **kamagun** inçe bilinler .. inçip munta alku ada tudalarıg tarkardaçı .. yaşın tüşmekin tıddaçı çintamani atl(1)g dar(a)nı nom barerür (AYÇetin VII. 146)
*“Ey Anant, sizler, **hepiniz** şöyle biliniz. Öyleki, bütün tehlikeleri yok eden, şimşek düşmesini engelleyen çintamani adlı dharaniöğretisi vardır.”* (AYÇetin, VII. s. 179)
- 6) edgüli ayıglı tüş utlıg .. anın bulur bolğalı .. yalañurka èlig han .. kamag t(e)ñriler birgerü .. küyü küzetü yme tutarlar .. alku üdde **kamagun** .. (AYÇetin VIII. 1563)
*“İyi (ve) kötü karşılığı insanlara hükümdar bütün tanrılar **hep birden** yine (onu) koruyup kollarlar, her zaman, **hep birden**.”* (AYÇetin, VIII. s. 379)
- 7) astrayastiriş atl(1)g oruntakı .. üküş t(e)ñriler kuvragı .. **kamagun** bir yanlıg kakıg köñül turgururlar .. (AYÇetin VIII. 1312)
*“Astrayastiriş tanrı yerindeki tanrılar topluluğū **hep birden** bir tür kızdın bir gönül beslerler.”* (AYÇetin, VIII. s. 354)
- 8) bodis(a)t(a)v tegin tapıgçıları barça birgerü yığılıp , sıgtaşdılar **kamagun** , busuşka batıp köñülleri , sogık suvların bükürüp , öglentürdiler olarnı èliglerin kötürüp , ulug ünin ulışdılar (AYGulcalı X. 623)
*“Bodhisattva prens(in) hizmetçileri hepsibirlikte toplam gönülleri hüzüne dolup **toplucu** feryat ettiler. (Hizmetçileri, han ve kraliçeye) soğuk su serpererek onları ayıltılar; ellerini kaldırıp yüksek sesle uludılar.”* (AYGulcalı X. s. 223)

- 9) yinçge kızlar kuvragı , körüp hatunnıñ ançulayu , yerte tüşüp kamılıp , ögsirep tınsırap yatmışın , ötrü **kamagun** bir yañlıg , ulug ünin sıgtaştılar , kal boltılar *busuşka , yitdürtümüz teginig tıp , (AYGulcalı X. 681)*
“Saray kızları kraliçenin bu şekilde yere düşüp kendinden geçere yattığını görünce, hepsi aynı şekilde yüksek sesle feryat ettiler, ‘prensi kaybetmişiz’ diye kedere (batıp) çılgına döndüler.” (AYGulcalı X. s. 223)
- 10) irakdaki yakındaki kişiler tözü yığıltılar **kamagun** yüküntiler (HTTuguşeva V. 17) V60.
- 11) yana kentüleriñ arasında yigin üstünkisin talulap **kamagun** taplaşıp han kıltılar (HTTuguşeva V. 24) V65.
- 12) arslan etinlig yapırgakdaki üzıklar **kamagun** kelti kat ordolugda, saçılıp munta noş tatıg tüzünü ölitip yaşartdı. (HTRöhrborn VII. 554)
“Aslan sesiyle yaprakların hepsi bir araya geldi, yazı panosu tahta özüyle buraya geldi ve herşeye sahip oldu.”
- 13) bodhisatvalar teginser tutsalar **kamagun** agtınurlar evriliñsiz oronka, altı paramitleriñ (HTRöhrborn VII. 574)
“Bodhisatvalar bu Dharma’yı aldığında ve korurken, hepsi geri dönüşün olmadığı yere yükselir.”
- 14) turguluk bolgay mu tep sökiler **kamagun** keñşeşip inçe tep temişler ol (HTRöhrborn VIII. 1371)
“Eskilerin hepsi birlikte tartıştı ve şunları söyledi:”
- 15) üçünç ay kı beçin künke kamag begler han yaratmış süög samtso açarı öskinte okıp **kamagun** közünçlüg yaylıkka barıp (HTRöhrborn VIII. 2066)
“Üçüncü ayda, geng ve maymunun gününde, tüm çukurlar, Tripitaka ustasının huzurunda imparatorun yarattığı önsözü okudu. hepsi devlet partisine gitti.”
(ST: 106; AY I: 405,408,440; AY III: 160/10; AY IV: 3438, 3469, 3476; AY V: 0462, 1374, 1401, 1417; AY VI: 0992, 1191, 0408, 0452, 0614, 0637; AY VII: 146, 900; AY VIII: 1332, 1193, 1276, 1356, 1378, 1404, 1563, 1622; AY IX: 134,

189; AY X: 624, 681, 691, 850, 978, 844, 1328, 1399).

2.7.1. Çekim Ekli Kullanımı

2.7.1.2. kamagunı

- 1) tınl(ı)glarka yarası töz yörügke eldi **kamagunı** kezip üdçe kelip munta kamagka ayaguluk kıltı bo nomlarıg (HTRöhrborn VIII. 2096)
- 2) bo dört orunta altı yegirmi kuvragıg nomlayu yarlıkamış erdi **Kamagunı** kavşursar bir kuvrag bolur (HTTezcan. X. 224)
*“Bu dört yerde on altı cemaate vaız olarak buyurmuş idi. **Hepsi** bir araya getirilirse bir cemaat olur.”*

2.7.2. Sözcüğün Türü

2.7.2.1. Zarf Görevinde Kullanım:

- 1) ol êligler hanlarıg biz **kamagun** küyü küzetü tutup, ulug törlüg asıgka edgüke tegürgelir üçün , (AYAyazlı, 614)
*“O hükümdarları biz **bütünüyle** koruyup gözetip büyük, türlü faydaya, iyiliğe ulaştırmak için”* (AYAyazlı s. 187)
- 2) edgüli ayıglı tüş utlıg .. anın bulur bolgalı .. yalañurka êlig han .. kamag t(e)ñriler birgerü .. küyü küzetü yme tutarlar .. alku üdde **kamagun** .. (AYÇetin VIII. 1563)
*“İyi (ve) kötü karşılığı insanlara hükümdar bütün tanrılar **hep birden** yine (onu) koruyup kollarlar, her zaman, **hep birden.**”* (AYÇetin, VIII. s. 379)
- 3) astrayastiriş atl(ı)g oruntakı .. üküş t(e)ñriler kuvragı .. **kamagun** bir yanlıg kakıg köñül turgururlar .. (AYÇetin VIII. 1312)
*“Astrayastiriş tanrı yerindeki tanrılar topluluğu **hep birden** bir tür kızdın bir gönül beslerler.”* (AYÇetin, VIII. s. 354)
- 4) bodis(a)t(a)v tegin tapıgçıları barça birgerü yığılıp , sıgtaşdılar **kamagun** , busuşka batıp köñülleri , sogık suvların bükürüp , öglentürdiler olarnı êliglerin kötürüp , ulug ünin ulışdılar (AYGulcalı X. 623)

“Bodhisattva prens(in) hizmetçileri hepsibirlikte toplanıp gönülleri hüzüne dolup topluca feryat ettiler. (Hizmetçileri, han ve kraliçeye) soğuk su serpererek onları ayıltılar; ellerini kaldırıp yüksek sesle uludılar.” (AYGulcalı X. s. 223)

- 5) ağırlaslar biz **kamagun** ol ilig hanıg alku iligler hanlar arasınla ağırağırlı ayaglıg: adın yat iliglerke hanlarka öggülük alkaguluk kamagta yig kılğay biz t(e)ñrim tep ötündiler (AYUçar V. 1417)

*“(Onlara) hürmet etse biz **hepimiz** o hükümdarı bütün hükümdarlar arasında hürmete layık diğler yabancı hükümdarlarca övülecek her yerde en üstün yapacağız, tanrım diye arz ettiler.”* (AYUçar V. s. 292)

- 6) arslan etinlig yapırgakdaki üziklar **kamagun** kelti kat ordolugda, saçılıp munta noş tatıg tüzünü ölitip yaşardı. (HTRöhrborn VII. 554)

*“Aslan sesiyle yaprakların **hepsi** bir araya geldi, yazı panosu tahta özüyle buraya geldi ve herşeye sahip oldu.”*

- 7) bodhisatvalar teginser tutsalar **kamagun** agtınurlar evrilineşiz oronka, altı paramitlarını (HTRöhrborn VII. 574)

*“Bodhisatvalar bu Dharma’yı aldığında ve korurken, **hepsi** geri dönüşün olmadığı yere yükselir.”*

- 8) turguluk bolğay mu tep sökiler **kamagun** keñşeşip inçe tep temişler ol (HTRöhrborn VIII. 1371)

*“Eskilerin **hepsi birlikte** tartıştı ve şunları söyledi:”*

- 9) üçünç ay kı beçin künke kamag begler han yaratmış süög samtso açari öskinte okıp **kamagun** közüñlüg yaylıkka barıp (HTRöhrborn VIII. 2066)

*“Üçüncü ayda, geng ve maymunun gününde, tüm çukurlar, Tripitaka ustasının huzurunda imparatorun yarattığı önsözünü okudu **hepsi** devlet huzuruna vararak...”*

2.7.3. Birliktelik Kullanımı

2.7.3.1. kamagun barça: [35] (AY: 29, HT: 6) “hepsi birlikte”

- 1) üdteki yüz miñ ajunların **kamagun barça** köntülüp oñarılıp atayurlar arjılar iligin eşidgeli bolurlar (AYKaya II. 9819)
- 2) ötrü ol üdün teñri kanı hormuzta teñri kamag teñriler kuvragı birle gañ ögüz katunı ulatı alku ulug tirin kuvragı birle tükel bilge biliglig teñri teñrиси burkannıñ ol yaruklug yalınçıña tartılıp **kamagun barça** teñri teñrиси burkan tapa keltiler (AYKaya III. 131/8)
- 3) kamag kuvrag eşidip: munçulayu y(a)rlıg y(a)rlıkamışın: **kamagun barça** öritdiler: burhan (AYUçar V. 244)
*“Bütün topluluk bu şekilde vaaz ettiğini işitip **hepsi birlikte** buddha kutu (Skr. bodhi) en üstün duyguları uyandırdılar.”* (AYUçar V. s. 269)
- 4) sansız sakışsız tınl(1)g oğlanları **kamagun barça** bir yañlıg altun öñlüg kırtışlıg otuz iki lakşanlıg ertinü körklüg meñizlig bolzunlar: eñ mintin (AYUçar V. 845)
*“Sayısız canlıların **bütün hepsi** aynı şekilde, altın renkli, otuz iki alâmetli (Skr. Mahāpurusalaksana), pek güzel görünümlü olsun.”* (AYUçar V. s. 282)
- 5) alkış birtim seçe öñi: kamag kuvrag eşidip: munçulayu y(a)rlıg y(a)rlıkamışın: **kamagun barça** öritdiler : burhan (AYUçar V. 243)
*“**Bütün** topluluk bu şekilde vaaz ettiğini işitip **hepsi birlikte** buddha kutu (Skr. bodhi) en üstün duyguları uyandırdılar.”* (AYUçar V. s. 269)
- 6) kutı buyanı azumış egsümiş sansız sakışsız tınl(1)g oğlanları **kamagun barça** bir yañlıg altun öñlüg (AYUçar V. 847)
*“Kötü zamandaki (Skt. kali) sevabı (Skr. punya) azalmış, sayısız canlıların **bütün hepsi** aynı şekilde,”* (AYUçar V. s. 282)
- 7) köni kærtü savların .. kut kolur men küseyü tükellig bolayın barçaka amtı okıyu :: ötüñür m(e)n alkunı t(e)ñri burhan tetsisi :: şravaklar kuvragın **kamagunbarça** t(e)rk tavrak küsüşüm eyin kelzünler tüzü tükel bütürzünler .. köñülteki tilekimin

.. küseyir m(e)n kolur m(e)n .. köni kærtü çın savıg .. alku ugrun küseyür m(e)n ezügsüz igidsiz kærtü sözüg .. (AYÇetin VIII. 207)

*“Ne kadar iyilik dolu sözü varsa (onların) hepsiyle donanmak için tüm arzumla dilekte bulunuyorum. Bu nedenle ben şimdi Tanrı buda'nın müridi, onu dinleyenler topluluğunun **tamamını** arz ederek çağırıyorum. Arzumu yerine getirmek üzere çabucak gelsinler ve gönlümdeki (bu) dileği eksiksiz tamama erdirsinler. Tüm arzumla tüm zamanlar için diliyorum yalansız gerçek sözü.”* (AYÇetin, VIII. s. 242)

- 8) astrayastiriş atl(1)g oruntakı .. üküş t(e)ñriler kuvragı .. **kamagun barça** bir yañlıg kakıg köñül turgururlar .. (AYÇetin VIII. 1310)

“Astrayastiriş tanrı yerindeki tanrılar topluluğu hep birden bir tür kızdın bir gönül beslerler.” (AYÇetin, VIII. s. 354)

- 9) süñüş [tö]tüş kılurlar .. üküş tev [kü]r armakın .. ötrü bolur ig [ke]gen üküş emgek törçiyür .. t(e)ñriler erkliği ol élig .. küzetmeser ömeser .. adın yme t(e)ñriler .. **kamagun barça** kemişürler titerler .. (AYÇetin VIII. 1378-1379)

*“Hile (ve) sahtekârlıkla insanlar kavga dövüş ederler. Sonra hastalıklar görülür, çokça sıkıntı belirir. Tanruların muktediri o ülkeyi korumazsa, düşünmezse başka bütün tanrılar (o ülkeyi) **hep birden** bırakırlar, terk ederler.”* (AYÇetin, VIII. s. 360)

- 10) antada ken ulatı .. basakı yakın köñülin .. tevlüg kürlüg kılıkın .. **kamagun barça** yorıyur .. (AYÇetin VIII. 1417)

*“Ondan sonra alt basamaktaki (onlara) yakın bürokratlar tarafından **tamamen** sahte düşüncelerle hilekâr tavırlarla hareket ederler.”* (AYÇetin, VIII. s. 364)

- 11) ken wen tuu vañ atlıg hanlar kezip talulap **kamagun barça** mantılar edgüsiñe. (HTÖlmez VI. 1726)

“Ken wen tuu vañ adlı hanlar gezip, seçip hepsi birlikte [Öğretinin] iyiliğine inandılar.”

- 12) neçe nom bilmiş yörüg ukmış bilgiler bar erser ap toyın ap tırtı braman **kamagun barça** kanyakubçi balıkta yıylzunlar mxaçınadis uluşdın kalmış nomçı bakşı

samtso açariniñ yaratmış şastrig körzünler tip munçulayu yarlık itdı (HTTuguşeva V. 15/16) V12.

13) arada yine bödiyü teginip **kamagun barça** bo nomlarıg köñülte kılıp (HTRöhrborn VIII. 2136)

14) amtı yügerüki bursañ kuvrag bulitçulayu yığılmış ol **kamagun barça** erürler (HTRöhrborn VIII. 618)

15) s[e]k[i]zin[ç] ül[ü]ş b[e]ş [elig] arada yine bödiyü teginip **kamagun barça** bo nomlarıg köñülte kılıp (HTRöhrborn VIII. 2135)

(AY II: 98/19, 118/23, 122/14; AY III: 131/8, 182/7, 193/14, 197/8; AY V: 0244, 0847, 1185; AY VIII: 206, 1311, 1417).

2.7.3.2. kamagun yumğı: [1] (AY: 1)“toplu olarak, topluluğuyla”

1) erigme, közünür üdki burhanlar **kamagun yumğı** küzetür, (AYAyazlı 1234)

“Ulaşan şimdiki zamandaki budalar **topluluğuyla** (öğretiyi) gözetir.

2.8. kalısız: [27] (AY: 26 , HT: 1)“eksiksiz, tam olarak, kalıntısız.”

Clauson sözcüğün manasının *kalansız* olduğunu belirtmiştir (Clauson, 1972: s. 624). Kemal Eraslan sözcüğü *kalı+sız* şeklinde açıklayıp *eksiksiz, tamamıyla* anlamlarına geldiğini göstermiştir (Eraslan, 2012: s. 230) Ahmet Caferoğlu, sözcüğün *eksiksiz, tam olarak, kalıntısız* anlamlarında kullanıldığını söylemiştir (Caferoğlu, 2015: s. 163). Talat Tekin, sözcüğün *eksiksiz, pek çok* anlamına geldiğini söylemiştir (Tekin, 2016: s. 134). Murat Elmalı da *tamamen, büsbütün, bütün, hep* anlamlarına geldiğini ifade etmiştir (Elmalı, 2016: s. 380). Sözcük, AY’de 26, HT’de 1 olmak üzere toplamda 27 kez geçmektedir. Sözcük tespit edilen örneklerde zarf görevinde kullanılmıştır. Sözcük *kalısız kamag, kalısız barça, kalısız tükel* şeklinde ikilemeler de oluşturmuş ve yine bu ikilemerde de zarf görevinde kullanılmıştır..

1) nomı yarlığı bultukmaz üçün burkanlar erser tükellig biligke tükellig alku nızvanılarıg yėti ikinti sekiz ... yokı birle **kalısız** birtem tarkarmış (AYKaya II. 49/1)

2) anı için nom kértününj kértüsü kértüde bilge biligde burkanlarınj alku nomi **kalısız** tutulur (AYKaya II. 49/6)

3) yalaşuz nomlug etözke tayanıp ... **kalısız** nırvanıg yarlıkayurlar ne için tęp tésér ... alku adın nomlar barça eñ tępinte alkınmıklıglar için anın ince yarlıkayurlar (AYKaya II. 54/15)

4) yavışgu alkınçsız bo edlerig **kalısız**: bıçıp kesip barça alsar birgerü yine uşatıp: yinçege uvşak kog kılsar orun sayu öñi öñi: ügüp ursar *ülgüsin <bilgeli boltukmaz> : eñ mintin toşgursar: kök kalık uguşın **kalısız** azu yme takı adın : (AYUçar V. 602, 606)

*“Bu şeyleri **tamamıyla** kesip hepsi alınsa, birlikte yine ufalanıp ince toz haline getirilse, yer sayısınca farklı farklı bir araya getirilse, hatta (sayısı) gökyüzü sahasını doldursa (bile), (yine de o bilginin) ölçüsü <idrak edilemezdi>.”* (AYUçar V. s. 277)

5) sever amrak at adgır .. yüğrük yañada ulatı .. ançulayu ok yme kamagun .. saçılurlar **kalısız** .. orun orun sayu öñi öñi .. (AYÇetin VIII. 1404)

*“Çok sevdiği atları, çevik, güçlü filleri ve başka benzerleri de hep birden dağılırlar **eksiksiz** her biri bir başka yere.”* (AYÇetin, VIII. s. 363)

6) üstün turdaçı t(e)ñrilerig .. öñ alkınçusı orunta .. ulatı kezigçe sudavaş .. arıg yerte turdaçılarig .. ulug ezrua buryukların yme birgerü .. ançulayu ok **kalısız** .. ezrua kuvragı t(e)ñrilerig .. ‘eñ mintin keñürü üç miñ yértinçü içinteki .. sav atl(ı)g lokağatu .. yértinçü yer sav iyesin .. yakı yme birleki .. terinin kuvragın barçanı ol kamag t(e)ñrilerig .. alkunı barça ötünür m(e)n .. (AYÇetin VIII. 217)

*“Yukarıda, şekil sınırında (dokuzuncu gök) bulunan Tanrıları ayrıca sırasıyla saflık yerinde bulunanları, Yüce Brahma'nın emri altındakilerinin **tamamını** aynı şekilde Brahma topluluğunun Tanrılarını ve hatta (dileğimi) genişleterek üç binlik dünyalar içindeki Sav adlı Lokadatu yeryüzünün sahibini ve ayrıca birlikte olduğu topluluğun tümünü, bütün tanrıların hepsini rica ediyorum.”* (AYÇetin, VIII. s. 243)

- 7) yme kutlug öndün ulug tavgaç elinte taişen savşenalku şastirlarıgkamag nomlarıg [kalsız] ötgürmiş bodis(a)t(a)v gitso samtso atl(1)g açarı enetkek tilintin tavgaç tilinçe ev[irmiş] (AYGulcalı X. 1572)

“Ayrıca kutlu doğudan büyük Çin ülkesinde büyük taşıt (ve) küçük taşıt (Mahāyāna ve Hīnayāna), bütün Budizm risalelerini (Skr. śāstra), bütün öğretileri **eksiksiz** kavrayan Bodhisattva Yijing Xuanzang adlı hoca Hint (Soğd. 'yntk'k) dilinden Çinceye çevirmiş;” (AYGulcalı X. s. 232)

- 8) ülgüsüz könjülte ulatı , kamag dyanlar **kalsız** , üç törlüg ulug kö[lünü]ler , ulatı kamag kutrulmak , alku barça üneler, bo nom erdini tözinte anı üçün ugrayu , keşürü nomladı bo nomug , [kayu] oronta bar erser , bo nom (AYGulcalı X. 1450)

“Sınırsız gönülden başka, bütün meditasyonların **hepsi**, üç türlü büyük taşıt ve ayrıca bütün kurtuluşların hepsi bu öğreti cevherinin özünden çıkar/doğar; tam da onun için, (Buddha) bu öğretiyi yayarak vaaz etti.” (AYGulcalı X. s. 231)

- 9) ol stup bütmişde han şazın kuvragıg ... işi **kalsız** samtso açarı ... singa (HTTezcan. X.A10)

“O stupa (türbe) bittiğinde imparator din ve cemaati ... .. **büsbütün** Tripitaka üstat”

(AY II: 49/1,6, 54/15; AY IV: 1399, 1669, 1672, 1676, 1692, 1717, 1768, 1797, 1809, 1830, 1885, 1896, 1906, 2705, 3493; AY V: 0106, 0551, 0602, 0607; AY VI: 1207; AY VIII: 1405, 217; AY IX: 53; AY X: 540, 1056, 1401, 1450, 1572).

2.8.1. Sözcüğün Türü

2.8.1.1. Zarf Görevinde Kullanım

- 1) nomi yarlığı bultukmaz üçün burkanlar erser tükellig biligke tükellig alku mızvanıların yėti ikinti sekiz ... yokı birle **kalsız** birtem tarkarmış (AYKaya II. 48/23)

- 2) sever amrak at adgır .. yüğrük yañada ulatı .. ançulayu ok yme kamagun .. saçılurlar **kalsız** .. orun orun sayu öñi öñi .. (AYÇetin VIII. 1404)

“Çok sevdiği atları, çevik, güçlü filleri ve başka benzerleri de hep birden dağılırlar **eksiksiz** her biri bir başka yere.” (AYÇetin, VIII. s. 363)

- 3) ol stup bütmişde han şazın kuvragı ... işi **kalısız** samtso açarı ... singa (HTTezcan. X. A10)
*“O stupa (türbe) bittiğinde imparator din ve cemaati ... .. **büsbütün** Tripitaka üstat”*
- 4) yme kutlug öndün ulug tavgaç elinte taişen savşenalku şastirlarıgkamag nomlarıg [**kalısız**] ötgürmiş bodis(a)t(a)v gitso samtso atl(1)g açarı enetkek tilintin tavgaç tilinçe ev[irmiş] (AYGulcalı X. 1572)
*“Ayrıca kutlu doğudan büyük Çin ülkesinde büyük taşıt (ve) küçük taşıt (Mahāyāna ve Hīnayāna), bütün Budizm risalelerini (Skr. śāstra), bütün öğretileri **eksiksiz** kavrayan Bodhisattva Yijing Xuanzang adlı hoca Hint (Soğd. 'yntk'k) dilinden Çinceye çevirmiş;”* (AYGulcalı X. s. 232)
- 5) yavışgu alkınçsız bo edlerig **kalısız**: bıçıp kesip barça alsar birgerü yine uşatıp: yinçge uvşak kog kılsar orun sayu öñi öñi: ügüp ursar *ülgüsin <bilgili boltukmaz> : eñ mintin toşgursar: kök kalık uguşın **kalısız** azu yme takı adın : (AYUçar V. 602, 606)
*“Bu şeyleri **tamamıyla** kesip hepsi alınsa, birlikte yine ufalanıp ince toz haline getirilse, yer sayısınca farklı farklı bir araya getirilse, hatta (sayısı) gökyüzü sahasını doldursa (bile), (yine de o bilginin) ölçüsü <idrak edilemezdi>.”* (AYUçar V. s. 277)
- 6) ülgüsüz köñülte ulatı , kamag dyanlar **kalısız** , üç törlüg ulug kö[lüñü]ler , ulatı kamag kutrulmak , alku barça üneler, bo nom erdini tözinte anı üçün ugrayu , keñürü nomladı bo nomug , [kayu] oronta bar erser , bo nom (AYGulcalı X. 1450)
*“Sınırsız gönülden başka, bütün meditasyonların **hepsi**, üç türlü büyük taşıt ve ayrıca bütün kurtuluşların hepsi bu öğretiyi cevherinin özünden çıkar/doğar; tam da onun için, (Buddha) bu öğretiyi yayarak vaaz etti.”* (AYGulcalı X. s. 1450)
- 7) üstün turdaçı t(e)ñrilerig .. öñ alkınçsı orunta .. ulatı kezigçe sudavaş .. arıg yerte turdaçılarig .. ulug ezrua buryukların yme birgerü .. ançulayu ok **kalısız** .. ezrua kuvragı t(e)ñrilerig .. ‘eñ mintin keñürü üç miñ yértinçü içinteki .. sav atl(1)g lokağatu .. yértinçü yer sav iyesin .. yakı yme birleki .. terinin kuvragın barçanı ol kamag t(e)ñrilerig .. alkunı barça ötüñür m(e)n .. (AYÇetin VIII. 217)

“Yukarıda, şekil sınırında (dokuzuncu gök) bulunan Tanrıları ayrıca sırasıyla saflık yerinde bulunanları, Yüce Brahma'nın emri altındakilerinin **tamamını** aynı şekilde Brahma topluluğunun Tanrılarını ve hatta (dileğimi) genişleterek üç binlik dünyalar içindeki Sav adlı Lokadatu yeryüzünün sahibini ve ayrıca birlikte olduğu topluluğun tümünü, bütün tanrıların hepsini rica ediyorum.” (AYÇetin, VIII. s. 243)

2.8.2. Birliktelik Kullanımı:

2.8.2.1. kalısız barça: [4] (AY: 3, HT: 1) “eksiksiz tümü, eksiksiz hepsi”

- 1) toorlug bediziñiz: tüzkerinçsiz erür t(e)ñrim: tüzüde yadılıp toşgurur: tolp kamag yir suvug: tıdıgsız barıp y(a)rutur: ontın sıñar uluşlarığ: **kalısız barça** tarkarur: kamag karañgu kararığ (AYUçar V. 106)
*“Işık ağı ile kaplı süsünüz kıyaslanmaz tanrım. Her yere yayılıp doldurur bütün yeryüzünü, engelsiz gidip aydınlatır on taraftaki ülkeleri. **Eksiksiz hepsini**, bütün kara karanlığı uzaklaştırır.”* (AYUçar V. s. 266)
- 2) inçip yene tınl(ı)glar anı adıra bilmetin balmakların beklelmeklerin **kalısız barça** bilip ukup tugmak ölmek-(AYUçar V. 635)
*“Ve yine canlıların onu tefrik edemedi (ona) bağlanmalarını (Skt. samyoga) **eksiksiz hepsi** anladılar.”* (AYUçar V. s. 277)
- 3) ağılıkdakı ordutakı neçe ed tavar erdi erser **kalısızbarça** alkıntı (HTTuguşeva V. 24) V34.

2.8.2.2. kalısız kamag: [1] (AY: 1) “eksiksiz bütünü”

- 1) tüşü erür m(e)n üzmiş m(e)n **kalısız kamag** kadgu nizvanig uzatı yügerü turgurup: köni bilge biligig: biltim alku kurug tıp: biş yapığlıg ev barkıg: titrü ukup bütürtüm: kértü orunug tuymakıg ulug açtım meñülüg : (AYUçar V. 551)
*“Ben **tamamen bütün** kleşaları bıraktım. Şimdi devamlı gerçek bilgiyi yükselttim, herşeyi boş diye bildim, beş yapılı (Skr. pañca-skandha) evi (insan bedenini) iyice anlayıp gerçek yeri ve duymayı (Skr. bodhi) tamamladım.”* (AYUçar V. s. 276)

2.8.2.3. kalısız tükel: [1] (HT: 1) “eksiksiz hepsi, eksiksiz bütünü”

- 1) iş başçılar **kalısız tükel** berzün antakı işi küdügi neçede ertser ,, ançada kelzün tep y(a)rılıkadı (HTAydemir IX. 1718)

2.9. ked: [16] (AY: 12, HT: 4) “pek, tüm.”

Clauson, *ked* sözcüğünün Soğda bir sözcükle ilgili olduğunu düşünüp sözcüğün *çok* ve *aşırı* anlamlarına geldiğini belirtmiştir (Clauson, 1972: s. 700). Sözcük AY’de 12, HT’de 4 olmak üzere toplamda 16 kez geçmiş, çoğunlukla zarf görevinde kullanılmıştır. Sözcüğün *kedte*, *kedniş* şeklinde örneklerine de raslanmıştır. Ayrıca sözcük HT’de bir örnekte *tükel* sözcüğü ile birlikte kullanılarak *ked tükel* şeklinde bir ikileme oluşturmuş ve zarf görevinde kullanılmıştır.

- 1) tıdıgsız **ked** tılaņu :: t(e)rkın kirip ornanıņ .. ağızım için tilimte .. tetik y(a)rık bolaym .. (AYÇetin VIII. 166)

“**Tüm** arzımla diliyorum ki (ey) tanrıça siz gelerek beni engelsiz hitabete ulaştırın. Ağzımın içine, dilime girerek hemen oraya yerleşin.” (AYÇetin, VIII. s. 238)

- 2) [anta] tüketep bursanlarka <,,> inçip ötrü ayıtdı ,, ol kuvragta barçaka ,, bar mu munta **ked** nomçı ,, ratnaraşi atl(1)g açarı ,, edgü edremke tükellig ,, asıg kıldaçı kamagka , ötrü anta ol üdün ,, ratnaraşi atl(1)g **ked** nomçı ,, erür erti bir evte ,, ağır akruş erigin ,, (AYUçar IX. 74)

“*Orada, Buddhasaṅgha’ya hürmet gösterip daha sonra o topluluktaki herkese doğru şöyle bir soru yöneltmiş: Mükemmel faziletlere hâiz, herkese faydası dokunacak, işinde pek mâhir dharma üstadı Ratnarāşi adlı ācārya var mıdır? Bu arada Ratnarāşi adlı, işinde pek mâhir dharma üstadı [da] bir evde yaşarmış.*” (AYUçar IX. s. 74)

- 3) m(e)n erser otaçı m(e)n ,, m(e)n erser otaçı m(e)n ,, otug emig yme **ked** ötgürü bilir m(e)n ,, ukar m(e)n ,, öñetdürgeli tēp tēti ,,, (AYUçar IX. 728)

“*Ben [artık] hekimim! Ben [artık] hekimim! İlaçları da pek iyi bilirim, [hastaları] iyileştirmekten anlarım, diye söyledi.*” (AYUçar IX. s. 128)

- 4) neteg tözlüg ertügin ,, munçulayu adırtlıg ,, bilmişte kên otaçı ,, ol ok üdlerniñ yonınça ,, otın bėrip emlezün ,, aşın içgün ot em in ,, şaşurmatın üdinçe ,, muntag atı kükülür ,, **ked** otaçı erür tıp ,, sekiz törlüg edremig ,, bilmiş k(e)rgek otaçı kamag ot em uzanmakı üze ,, birgerü tutulmuş biligig ,, bolarnı birök ötgür {me} ser ,, y(a)ruk yaşuk toopulu ,, ötrü uyur emlegeli ,, iğın kemlerin tınl(ı)glarnıñ ,, olar yene bo tėtir (AYUçar IX. 634)

“Hekim, bu şekilde, ayrıntılarıyla [tedavi yöntemlerini] anladıktan hemen sonra, mevsimlerin uygunluğunu dikkate alarak ilaçları hazırlayıp yiyecek, içecek ve ilacı zamanına göre hatasız olarak tedavide uygulasin, böylece adı da ‘usta hekim’ olarak ünlenecektir. Sekiz türlü [tedavi] sanatını hekimin bilmesi lâzımdır. [Aynı şekilde] bütün ilaçların uzmanlığı ile bilgisini de birlikte [hekimin] kavramış olması gerekir. Bunları, [hekim] eğer aslına nüfuz edecek derecede idrak ederse, o zaman canlıların hastalıklarını tedavi etmesi mümkün olabilir.”
(AYUçar IX. s. 117)

- 5) çao tsay atlıg **ked** kentü özi tayantı kedniñ başgutıña (HTTuguşeva V. 3) V79.
- 6) teriñ yörügüg tüketmekte **ked** boltılar anı üçün bo üç açariler samtso açarika ötüglüğün eşidmiş (HTRöhrborn VIII. 66)
- 7) neçe **ked** boş[gunsar] [ga]lı kılınсар saşguluk yañıl[gu]luk bolğay tep ol bilge ançan şük turdı (HTRöhrborn VIII. 131)
- 8) öñi ukışdaki **ked** toyınlar kögüzlerin basıp kudı eñitip nom ayıtıp , seziklerin keterdi (HTRöhrborn VIII. 9949.
(AY IV: 270, 623, 757; AY V: 0954, 0615; AY VIII: 166; AY IX: 74, 79, 450, 479, 634, 728;

2.9.1. Çekim ekli kullanımı:

2.9.1.1. kedte: [1] (HT: 1)

- 1) atlıg han turundakı vantsai atlıg **kedte** ertmiş ozmış teg erür (HTRöhrborn VIII. 1053)

“O ... aştı ve kaiser han wu -di civarında Man-qian adlı bilim adamı bıraktı.”

2.9.1.2. kedniñ: [1] (HT: 1)

- 1) çao tsay atlıg ked kentü özi tayantı **kedniñ** başgutıña (HTTuguşeva V. 4) V79.

2.9.2. Sözcüğün Türü

2.9.2.1. Sıfat Görevinde Kullanım

- 1) [anta] tüketép bursañlarka <,> inçip ötrü ayıtdı ,, ol kuvragta barçaka ,, bar mu munta **ked** nomçı ,, ratnaraşi atl(1)g açari ,, edgü edremke tükellig ,, asıg kıldaçı kamagka , ötrü anta ol üdün ,, ratnaraşi atl(1)g **ked** nomçı ,, erür erti bir evte ,, ağır akruş erigin ,, (AYUçar IX. 74)

“Orada, Buddhasaṅgha’ya hürmet gösterip daha sonra o topluluktaki herkese doğru şöyle bir soru yöneltmiş: Mükemmel faziletlere hâiz, herkese faydası dokunacak, işinde **pek** mâhir dharma üstadı Ratnarāşi adlı ācārya var mıdır? Bu arada Ratnarāşi adlı, işinde **pek** mâhir dharma üstadı [da] bir evde yaşarmış.” (AYUçar IX. s. 52)

2.9.1.2. Zarf Görevinde Kullanım:

- 1) m(e)n erser otaçı m(e)n ,, m(e)n erser otaçı m(e)n ,, otug emig yme **ked** ötgürü bilir m(e)n ,, ukar m(e)n ,, öñetdürgeli tęp tėti ,,, (AYUçar IX. 728)

“Ben [artık] hekimim! Ben [artık] hekimim! İlaçları da **pek** iyi bilirim, [hastaları] iyileştirmekten anlarım, diye söyledi.” (AYUçar IX. s. 128)

- 2) tıdıgsız **ked** tılañu :: t(e)rkin kirip ornanıñ .. ağızım için tilimte .. tetik y(a)ruk bolaym .. (AYÇetin VIII. 166)

“**Tüm** arzumla diliyorum ki (ey) tanrıça siz gelerek beni engelsiz hitabete ulaştırın. Ağzımın içine, dilime girerek hemen oraya yerleşin.” (AYÇetin, VIII. s. 238)

- 3) neteg tözlüg ertügin ,, munçulayu adırtlıg ,, bilmişte kën otaçı ,, ol ok üdlerniñ yonınça ,, otın bėrip emlezün ,, aşın içgün ot em in ,, şaşurmatın üdinçe ,, muntag atı kükülür ,, **ked** otaçı erür tęp ,, sekiz törlüg edremig ,, bilmiş k(e)rgek otaçı kamag ot em uzanmakı üze ,, birgerü tutulmuş biligig ,, bolarnı birök ötgür {me} ser

„ y(a)ruk yaşuk toopulu „ ötrü uyur emlegeli „ igin kemlerin tınl(ı)glarını „ olar yene bo tétir (AYUçar IX. 634)

“*Hekim, bu şekilde, ayrıntılarıyla [tedavi yöntemlerini] anladıktan hemen sonra, mevsimlerin uygunluğunu dikkate alarak ilaçları hazırlayıp yiyecek, içecek ve ilacı zamanına göre hatasız olarak tedavide uygulasin, böylece adı da ‘usta hekim’ olarak ünlenecektir. Sekiz türlü [tedavi] sanatını hekimin bilmesi lâzımdır. [Aynı şekilde] bütün ilaçların uzmanlığı ile bilgisini de birlikte [hekimin] kavramış olması gerekir. Bunları, [hekim] eğer aslına nüfuz edecek derecede idrak ederse, o zaman canlıların hastalıklarını tedavi etmesi mümkün olabilir.*”
(AYUçar IX. s. 117)

2.9.2. Birliktelik Kullanımı

2.9.2.1. Ked tükel: [1] (HT: 1) “tümüyle, bütünüyle”

- 1) barçanı bilmegim üze kamagta **ked tükel** boşgutum üze alkuta bilgemen (HTTuguşeva V. 24) V10.

2.10. kop: [67] (AY: 61, HT: 5, Huast: 1) “çok, hep.”

Alttürkische Grammatik’te ve sonrasında ED 579b’de ko- fiilinden –p zarf-fiil kalıplaşmasıyla türediği düşünülen kop sözcüğü Orhon yazıtlarından başlayarak sıfat ve zarf görevinde kullanılmıştır. ED 579b’de Radloff’un Tunyukuk yazıtındaki kop(ı)n sözcüğünü yanlış olarak kopan biçiminde okuyuşuna dayanılarak kopan sözcüğünün varlığının kop sözcüğünün –p zar-fiili ekinden türediği yolundaki görüşü desteklediği bildirilir. (Çetin: 2017, s. 4)

Ayrıca Clauson sözcüğün sıfat olarak kullanıldığında *tamamen, iyice* anlamında görüleceğini, isim olarak ise, *hepsi* anlamında kullanıldığını belirtmiştir. Sözcüğün ko-fiiline gelen -p zarf-fiil kalıplaşması şeklinde oluştuğunu bildirmiştir (Clauson, 1972: s. 579). Sözcük Orhon yazıtlarından başlayarak sıfat ve zarf görevinde kullanılmıştır. Sözcük AY’de 61, HT’de 5 ve Huast’da 1 olmak üzere toplamda 67 kez karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca sözcük *kopda, kopı, kopdın* gibi biçimlerde de karşımıza çıkmıştır. Sözcük *kamag* sözcüğü ile birlikte AY’de 5 örnekte *kop kamag* şeklinde ikileme oluşturmuştur.

- 1) tīgürser t(e)ŋr[I tīgürür], ölürser t(e)ŋri ölürür te[dim](I)z erser, edgüg anıgag **kop** t(e)ŋri yaratmış ol.
Diriltirse tanrı diriltir, öldürürse tanrı öldürür dediysek; iyiyi de kötüyü detanrı yaratmıştır dediysek;
- 2) ançulayu nomlug etöz yme **kop** törlüg nızvanılıg emgeklerig tarkarıp (AYKaya II. 75/3)
- 3) amtı biz isig özümüzdin berü umug ınag tutup parmanular sanınça sınıımız süñükümüz **kop** süzük köñlümüz üze töpümüzni yirke tegürüp (AYKaya III. 132/20)
- 4) bo ötünmiş ötügünjüzlerni **kop** törlüg{in} ugurın taplayur m(e)n tēp (AYUçar V. 1295, 1296)
*“Bu arz ettiğiniz arzları **her** bakımdan tasdik ediyorum.”*
- 5) kayu kişiler tınlaşarlar, bo nom erdinig **kop** köñülin , (AYAyazlı 1239)
*“Bazı kişiler, bu öğreti mücevherini **bütün** kalbiyle dinlese”* (AYAyazlı s. 224)
- 6) ötrü ol tözünler oğlu tözünler kız<ı>**kop** türlüg korkınç ayınçlartın ozar kutrulur : (AYÇetin VII. 173)
“O asiller oğlu ve asiller kızı her tür korkudan kurtulur. Kuru iftira (onlara) gelmez.” (AYÇetin, VII. s. 179)
- 7) bilge biligleri küçlüg **kop** törlüg işig küdöküg bütürgeli udatıcı bolgaylar .. (AYÇetin VIII. 723)
*“(Onların hepsini) bilge (ve) **her** türlü işi bitirmeye muktedir kılacağım.”* (AYÇetin, VIII. s. 296)
- 8) kimler birök küseser ,, teriñ nomka kiregeli ,, eşidmiş k(e)rgek aş<n>uçā bo nom erdinig **kop** köñülin ,, (AYUçar IX. 314)
*“Kimler, şayet derin sūtraya nüfuz etmek isterse, ilk olarak bu dharma hazinesini, **bütün** samimiyetiyle dinlesin.”* (AYUçar IX. s. 77)

9) t(e)rk bolmışımın tıltığın nomlayu bereyin **kop** süzök köñülin tetrü tınlañlar tıp y(a)rılıkadı ; ötrü töz- (AYGulcalı X. 52)

“Hemen yaratılışımın sebebini anlatıvereyim, **tam** temiz gönlünüz ile iyice dinleyin!” diye buyurdu.” (AYGulcalı X. s. 222)

10) eltzünler tep yıldı edgü yem[iş]lik* kapıgdın tsi-in-si señremke tegi otuz bere yer ikin ara **kop** etig yaratıglar tolu boltı ,, han kut ornanmış (HTAydemir IX. 598)

11) tolp lahki balıkdakı toyın egil bir tümen san kişi anta **kop** töröde birle boltılar (HTAydemir IX. 1763)

12) virhar etgeli başlap, üçünç yıl yay altınç yay **kop** etigi yaratıya birle barça tükel boldı,, (HTTezcan. X. 42)

“Manastır yapmak üzere işe başlanılıp, üçüncü yıl, yazın, altıncı ayda **bütün** süslemeleri bezekleri ile hepsi tamamlandı.”

13) han samtso açarı üze ertingü amramak kongüllüg için samtso açarıg kızlemiş yerde **kop** etigke yaratıgka tükellig ayı körkle stup etdürti (HTTezcan. X. A6)

“İmparator Tripitaka üstat hakkında son derece sevgi beslediği için Tripitaka Üstadı gömdükleri yerde birçok süslerle bezeklerle donatılmış pek güzel (bir) stupa (türbe) yaptırdı.”

(ST: 25; AY I: 3; AY II: 75/3, 97/8, 11/14, 115/13, 117/6, 120/7, 123/14; AY III: 132/20, 137/4, 150/22, 153/3, 154/15, 159/12, 160/7, 168/15, 170/18, 198/14; AY IV: 110, 161, 178, 623, 654, 714, 906, 1184, 3016, 3360; AY V: 1274; AY VI: 1148, 1239, 1225, 0640, 0317, 0428, 0646, AY VII: 610, 173, 277; AY VIII: 43, 336, 723, 876, 1050, 1550, 1685; AY IX: 160, 314, 455; AY X: 53, 1000).

2.10.1. Çekim Ekli Kullanım

2.10.1.1. kopda: [85] (AY: 85)

1) bo nom erdini **kopda** kötrülmüş nom eligi tétirtép ötündiler , (AYAyazlı 818)

“Bu öğretini mücevheri **her şey(den)** üstün öğretinin hükümdarıdır diye saygıyla arz ettiler.”

- 2) birer yme körkidip :: vasu atl(1)g kız körkin :: süñüşdeçilerig körser siz : köñülünüz uzatı érinçkeyür :: körü kolulayu sakınsar :: alku tnl(1)glar arasınta : **kopda** kötrülmiş erür siz : yok artdaçı siznite (AYÇetin VII. 770/771)
“Kimi zaman Vasu adlı kız olarak görünürsünüz. Savaş olduğunu gördüğünüzde kalbiniz her zaman merhametle dolar. Bakılarak düşünüldüğünde bütün canlılar arasında bütünüyle yüce olansınız. Sizden daha iyisi yoktur.” (AYÇetin, VIII. s. 187)
- 3) anın t(e)ñrim kim kayu süzük kértgünç köñüllüg tnl(1)glar bo altun öñlüg y(a)ruk yaltrıklıg **kopda** kötrülmiş nom éligi atl(1)g nom erdinig okısarlar sözleserler .. (AYÇetin VIII. 397)
*“O nedenle efendim temiz kalpli hangi canlılar bu altın renkli, parlak ışıklı, **her şeyden** yüce öğreti hükümdarı adlı öğreti mücevherini okusa, söylese.”* (AYÇetin, VIII. s. 261)
- 4) altun öñlüg y(a)ruk yaltrıklıg **kopda** kötrülmiş nom éligi atl(1)g nom bitigte suçatê atl(1)g élig hannıñ tıltagın ukıtmak atl(1)g bir otuzunç bölök (AYUçar IX. 7)
*“Altın renkli, parıltılı, **en yüce** dharma şâhı adlı dharma kitabında (Skr. Suvarṇaprabhāsottama) Sujāta adlı hükümdarın [dharma hazinesine hürmet gösterme] sebebini açıklaması adlı yirmibirinci bölüm.”* (AYUçar IX. s. 45)
- 5) montada ulatı bügü biliglig tükel bilge t(e)ñri t(e)ñrisi burhan bo altun öñlüg y(a)ruk yaltrıklıg **kopda** kötrülmiş nom éligi atl(1)g nom erdinig adakıña teği tolu tükel nomlayu y(a)rıkadı ; ; anta ötrü ol kamag üstün t(e)ñri altın yalañuk ulatı sansız sakıssız ulug terin kuvrag t(e)ñri t(e)ñrisi [burhan-]nıñ y(a)rılığın eşidü teginip üküş te[lim öğirtiler]sevindiler ögdiler tapladı[lar] (AYGulcalı X. 1543)
*“Bundan başka, dahi bilgili, kâmil bilge tanrılar tanrısı Buddha bu altın renkli, parlak ışıklı, **her şeyden** yüce öğreti şâhı adlı öğreti cevherini sonuna kadar büsbütün buyurdu. Ardından o bütün üstteki tanrılar alttaki insanlar, ayrıca sayısız büyük topluluk(lar), tanrılar tanrısı Buddhanın buyruğunu işitip çok sevindiler, methettiler;”* (AYGulcalı X. s. 232)
- (ST: 210,221,231,291,384; AY II: 36/5, 86/20, 87/4, 89/13, 104/16, 110/9; AY III: 130/2; AY IV: 5, 3315, 3446, 3484, 3503; AY V:0428; AY VI: 0005, 0060, 0603, 0798, 0818, 1170-1171, 1206, 1218, 1224, 1294, 1295, 1318; AY VII:633, 882; AY VIII: 1201, 319, 397, 665, 677, 915, 933, 1108, 449, 1705; AY IX: 7,

249, 286, 749; AY X: 906, 1100, 1012, 1203, 1289, 1501, 1543, 1560).

2.10.1.2. kopdın/tın: [8] (AY: 7, Mani: 1)

- 1) kutru[lgu] yol yıngakl]arıg tileyü.
koptın sıñar il uluşlarıg | keztiñiz
 kutgargu tınlıglarıg taptukta
 kodmadın kamagunı kutkartıñız.
 (ETŞ 7/33)

*Kurtuluş yol ve yönlerini arayarak,
 Dünyanın her tarafındaki ülkeleri dolaştınız;
 Kurtarılacak mahlûkları bulunca,
 Hiç birini bırakmadan, hepsini kurtardınız. (Arat ETŞ. s. 45)*

- 2) bo altun küvrüg tikisintin ünmiş sogançığ körkle ıduk ün **kopdın** sıñar eşidteçilerig bulturur (AYKaya II. 97/18)
- 3) ... biliglig ulug ... **kopdın** sıñar ... têtir siz (AYKaya II. 111/8)
 (ETŞ: 7/130; AY II: 97/18, 111/18; AY IV:3253; AY V: 0041, 0085; AY VII: 829, 818; AY VIII: 1617; AY X: 927, 1226, 1049).

2.10.1.3. kopı: [1] (HT: 1)

- 1) bir ajunta **kopı** kö[rk]lüg, örü körser stray[as]tris t(e)ñri yerinteki teg tüs yemişlig,
 (HTRöhrborn VII. 373)
*“Bir varoluştan çok daha güzel olmak istiyoruz. eğer yukarı doğru bakarsanız
 (Trayastrimsa gökyüzünün meyveleriyle birlikte bir bahçe yapalım) ve aşağıya
 bakarsanız,*

2.10.2. Sözcüğün Türü

2.10.2.1. Sıfat Görevinde Kullanım

- 1) kayu kişiler tınlaşarlar, bo nom erdinig **kop** köñülin , (AYAyazlı 1239)
“Bazı kişiler, bu öğretiyi mücevherini bütün kalbiyle dinlese,”

- 2) ötrü ol tözünler ogli tözünler kız<ı> **kop** türlüg korkınç ayınçartın ozar kutrular
(AYÇetin VII. 173)
“*O asiller oğlu ve asiller kızı her tür korkudan kurtulur. Kuru iftira (onlara) gelmez.*” (AYÇetin, VII. s. 179)
- 3) bilge biligleri küçlüg **kop** törlüg işig küdöküg bütürgeli udatıcı bolgaylar ..
(AYÇetin VIII. 723)
“*(Onların hepsini) bilge (ve) her türlü işi bitirmeye muktedir kılacağım.*”
(AYÇetin, VIII. s. 296)
- 4) kimler birök küseser ,, teriñ nomka kirgeli ,, eşidmiş k(e)rgek aş<n>uçā bo nom
erdiniğ **kop** köñülin ,, (AYUçar IX. 314)
“*Kimler, şayet derin sūtraya nüfuz etmek isterse, ilk olarak bu dharma hazinesini, bütün samimiyetiyle dinlesin.*” (AYUçar IX. s. 77)
- 5) t(e)rk bolmışımniñ tıltagin nomlayu bereyin **kop** süzök köñülin tetrü tınlañlar tēp
y(a)rılıkadı ; (AYGulcalı X.)
“*Hemen yaratılışımın sebebini anlatıvereyim, tam temiz gönlünüz ile iyice dinleyin!*” diye buyurdu.” (AYGulcalı X. s. 222)

2.10.3. Birliktelik Kullanımı

2.10.3.1. kop kamag: [4] (AY: 4) “hepsi, tamamı, çoğu”

İkileme, *kop* sözcüğü ile *kamag* sözcüğünün birlikte kullanımıyla oluşmuş ve AY’de 5 örnekte karşımıza çıkmıştır. *Kop kamag* ikilemesi sıfat ve zarf görevinde kullanılmış olup aşağıda sıralanan örneklerin ilk üçünde sıfat son örnekte ise zarf görevinde kullanıldığı tespit edilmiştir.

- 1) bo altun küvrügniñ yig başdınkı ünin eşidmiş ugurınta ... uzatı üzüksüz
burkanlarka yakın yaguk tapıgçısı bolur udatıcı bolurlar **kop kamag** tsuy ... ayıg
kılınçlarıntın öñi üldürgeli (AYKaya II. 99/4)
- 2) amtı men alkunı kşantı ötünü teginür men men inçip sınar yırtinçüde tapıgçısı
bolayın sansız sakışsız burkanlarka tartayın üntüreyin alku tınlıg oganların ...

kop kamag emgeklig alp adalarıntın kut kolunur men biş ajun tınlıg oğlanı üçün alkunı on orunta ornatayın (AYKaya II 104/3)

- 3) bo kamag buyan edgü kılınçlarımın tuta kut kolunu teginür men ... sansız sakıışsız burkanlarka yakın tapıgçı bolayın **kop kamag** ayıg kılınçlartın terk üdün öñi üdrüleyin (AYKaya II. 116/10)
- 4) ançulayu ok yme men evrinçkençig kog parmanular sanınça tınlıg uguşları birle **kop kamag** kılmış buyan edgü kılınçlarımın üzeliksiz üstünki yig köni tüz tuymak burkan kutıña tükel bilge biligke evire teginür men (AYKaya III. 171/18)

2.11. telim: [22] (AY: 14, HT: 4) “Çok, sayısız, sınırsız.”

Orhon yazıtlarında rastlanmayan sözcük Uygur metinlerinde sık kullanılmakla birlikte bu kullanımların büyük çoğunluğunda *üküş telim* ve *telim üküş* ikilemesinde karşımıza çıkar, sözcüğün müstakil kullanımı çok azdır. Sözcük ikileme içinde hem sıfat hem zarf görevinde kullanılmıştır. (Çetin, 2017: s. 5).

Clauson, sözcüğün *çok* anlamına geldiğini belirterek Budist metinlerde yaygın bir şekilde kullanıldığını ifade etmiştir. (Clauson, 1972: s. 499). Kemal Eraslan sözcüğün **teli-m* şeklinden meydana geldiğini bildirmiştir (Eraslan, 2012: s. 208). Ahmet Caferoğlu, *telim* sözcüğünün, *çok, sayısız, sınırsız* anlamına geldiğini belirtmiştir (Caferoğlu, 2015: s. 232). Murat Elmalı, sözcüğün *pek çok* anlamında olduğunu belirtmiştir (Elmalı, 2016: s. 437).

- 1) bo ok d(a)rni nomug **telim** sözlemek üze kamag burhanlarka tapıg udug agrır (AYUçar V. 0377)
“Bu dhāranīyi **çok** söylemek suretiyle bütün buddhalara hizmet etmiş ve hürmet göstermiş olacaklar.”
- 2) tolp sansarta b(e)lgülüg: barçata kutlug tityük siz: neçe **telim** bar erser: ertmiş (AYUçar V. 120)
“Bütün samsārada belirgin, hepsinden kutlu denilensiniz. Ne kadar **çok** varsa,” (AYUçar V. s. 266)

- 3) boltum élig beg ,, sansız sak[ışsız] kalp üdde ,, **telim** boltum hormuzta ,, neçe neçe ajunta <,,>(AYUçar IX. 233)
“[Śākyamuni Buddha] sayısız kalpa boyunca pek çok [kez hükümdar] Śakra olmuřtum.”
- 4) yalınlıg beđiziñiz kolusuz , y(a)ruklar<ı>**telim** ol , erdinilig yügmek turur teg [,] ertiñü <yaraşı> tokı[lıg] yañı tugmış [kün t(e)ñri] yaltritur teg [kök kalıkıg] altun öñlüg yaltrıkı , yipüni yürüñi uz ağırtlıg , yme k(a)ltı (AYGulcalı X. 1042)
“Parıltılı süsünüz ölçüsüz(dür ve) ışıkları pek çoktur; (sanki orada) mücevherli yiğın (duruyor) gibi son derece yakışmış(tur); (parıltınız) yeni doğmuş güneş tanrı gök yüzünü aydınlatur gibi, altın renkli ışığı, kırmızı (ve) beyazı oldukça aşikâr(dır);”
- 5) anta altun kümüş **telim** öner altunlarının öñi oot teg bolur (HTTuguşeva V. 24) V56.
- 6) udun yiriniğ üküş yarımı kum say tarıglag yiri ike tarıgka yaraglıg yimişi **telim** ilinte keyiz yinçke kidiz (HTTuguşeva V. 22) V63.
- 7) üküş edgüleriğ söz lep biltürgülük ol bo üdde **telim** edremleriğ yumtarıp okuguluk okıguluk ol,, (HTAydemir IX. 440)
“Bunu şimdi yapmalısın [majestelerinin] birçok sayısız erdemini ilan etmek ve duyurmak için.”
- 8) [kat] kat ,, s[eñir]l[e]ri* [öz]leri tañlançığı üküş esini bulutı üze turkaru eñçliğ ,, tözünleri bilgeleri ükşürü **telim** ,, tüşi yemişi öñi öñi (HTAydemir IX. 2032)
“Onun uçurum [birçok] katmanları ve onun Dağ akımları merak açısından zengindir. [Taze] esintisiyle ve Bulutları boyunca, Shaoshi Dağı her zaman yatıştırıcıdır. Azizler ve çok sayıda yol var. Meyveleri farklıdır ve yemyeşil.”
- 9) s[eñir]l[e]ri* [öz]leri tañlançığı üküş esini bulutı üze turkaru eñçliğ ,, tözünleri bilgeleri ükşürü **telim** ,, tüşi yemişi öñi öñi üküş ,, turması kalvası arıg edgü ,, çınıñça kertüsinçe tutsar taloy içreki atl(ı)g küülüg taglarda bo tag kama[gta] ıdok tetir (HTAydemir. IX. 2032)

- 10) m(e)n [küentso]nuñ tsuyum üküş ayıg [kılınçım **telim** için y(1)rak yertin
(HTAydemir IX. 1725)

2.11.1. Sözcüğün Türü

2.11.1.2. Zarf Görevinde Kullanım

- 1) bo ok d(a)rni nomug **telim** sözlemek üze kamag burhanlarka tapıg udug ağır
(AYUçar V. 377)

*“Bu dhāranīyi **çok** söylemek suretiyle bütün buddhalara hizmet etmiş ve hürmet göstermiş olacaklar.”* (AYUçar V. s. 271)

- 2) tolp sansarta b(e)lgülüg: barçata kutlug tityük siz: neçe **telim** bar erser: ertmiş
(AYUçar V. 120)

*“Bütün samsārada belirgin, hepsinden kutlu denilensiniz. Ne kadar **çok** varsa,”*
(AYUçar V. s. 266)

- 3) boltum élig beg ,, sansız sak[ışsız] kalp üdde ,, **telim** boltum hormuzta ,, neçe neçe
ajunta <,,>(AYUçar IX. 233)

*“[Śākyamuni Buddha] sayısız kalpa boyunca **pek çok** [kez hükümdar] Śakra olmuştum.”* (AYUçar IX. s. 70)

- 4) yalınlig beđiziñiz kolusuz , y(a)ruklar<ı>**telim** ol , erdinilig yügmek turur teg [,]
ertinü <yaraşı> tokı[lıg] yañı tugmış [kün t(e)ñri] yaltritur teg [kök kalıkıg] altun
öñlüg yaltrıkı , yipüni yürüñi uz adırtlıg , yme k(a)ltı (AYGulcalı X. 1042)

*“Parıltılı süsünüz ölçüsüz(dür ve) ışıkları **pek çoktur**; (sanki orada) mücevherli yığın (duruyor) gibi son derece yakışmış(tır); (parıltınız) yeni doğmuş güneş tanrı gök yüzünü aydınlatır gibi, altın renkli ışığı, kırmızı (ve) beyazı oldukça aşikâr(dır);”*

- 5) anta altun kümüş **telim** öner altunlarınınñ öñi oot teg bolur (HTTuguşeva V. 24)
V56.

- 6) Tözi tugmaklı [öçmek]liniñ ünüşin ukutdaç[ı ol ,] savı **telim** nomı keñ te[tir] (Hy. VII.

*“Onların oluşları dışarı çıkmayı öğretir ve onun sözleri **çoktur**, doktrinleri geniştir.”*

- 7) [kat] kat ,, s[eñir]l[e]ri* [öz]leri tañlançığı üküş esini bulutı üze turkaru ençlig ,, tözünleri bilgeleri ükşürü **telim** ,, tüşi yemişi öñi öñi (HTAydemir IX. 2032)

*“Onun uçurum [birçok] katmanları ve onun Dağ akımları merak açısından zengindir. [Taze] esintisiyle ve Bulutları boyunca, Shaoshi Dağı her zaman yatıştırıcıdır. Azizler ve **çok** sayıda yol var. Meyveleri farklıdır ve yemyeşil.”*

2.11.2. Birliktelik Kullanımı

2.11.2.1. telim üküş: [2] (AY: 1, ETŞ: 1)“çok, çokça”

- 1) ü ... [ı]duk kañımız.

üstürti kodı inmeser.

üç ... ..

üküş telim tınlıglar boltı erti. (ETŞ 7/10)

Siz ... Aziz babamız,

Yukarıdan aşığıya inmemiş olsa idiniz

*Bu sayıda **çok** mahlûklar*

Üç fena yola düşmüş olurlardı. (Arat ETŞ. s. 39)

- 2) ulug betük king alkıg kimi içinte **telim üküş** ed tavar erdiniler birle tolu urup suvsuz kurug yirlerte (AYZieme 1135)

2.12. tolp: [33] (AY: 26, HT: 6, ETŞ: 1) “bütün, hep.”

Sözcük *tol-* fiiline –p zarf-fiil ekinin getirilmesiyle oluşmuştur. Engin Çetin sözcüğün Orhon Türkçesinde bulunmadığını bildirmiş ve sözcüğün, zarf-fiil eki almış olmakla birlikte her zaman sıfat görevinde kullanıldığını aktarmıştır (Çetin, 2017: s. 6). Aynı fiile dayanan *tolu* sözcüğü de zaman zaman aynı anlamı vermektedir. (ED 492b-493). *Tolu* sözcüğü bu anlamı taşıdığına çoğunlukla *tükel* adıyla birlikte *tolu tükel* şeklinde kullanılmış ve cümlede çoğunlukla zarf görevindedir. Böylelikle *tolu* ve *tolp*

sözcükleri benzer anlamlar taşımış olsalar da görev yönünden farklılıkları dolayısıyla iki farklı sözcük olarak kullanım alanı bulabilmişlerdir (Çetin, 2017: s. 6). *Tolp* sözcüğü AY'de ve diğer Uyurca metinlerde sıklıkla *tolp kamag* ikilemesinde tespit edilmiştir.

Clauson, sözcüğün bütün, tam, tamamen anlamlarına geldiğini söylemiştir (Clauson, 1972: s. 492-493). Ahmet Caferoğlu ise *tolp* sözcüğünün bütün, hep anlamlarıyla metinlerde kullanıldığını aktarmıştır (Caferoğlu, 2015: s. 245).

Sözcük AY'de 26, HT'de 6, ETŞ'de 1 olmak üzere toplamda 33 kez geçmiş olup daima sıfat görevindedir. Ayrıca sözcük HT'de 1 örnekte *tolp*ta biçimiyle karşımıza çıkmaktadır.

1) **tolp** sansarıg siziğe aşıttırdıñız.

[todunçsuz yak]larıg tutulturtuñuz.

togumın ajuñın ...

[turug] edgü kılınçlıg ıslarıg işlettıñız.

(ETŞ 7/41)

Bütün samsāra'ya önünüzde baş eğdirdiniz,

Doymak bilmez şeytanları esir ettiniz;

Doğumunu, âlemini ...

Duru, iyi ve faydalı işleri yaptırдыңız. (Arat ETŞ. s. 47)

2) burhanlarınıñ küçi küsüni ulug umuğı ımağı erür **tolp** yırtınçü yir suvnuñ tözünüm anı siz amtı titrü tıñlag bir koñülün men sizinge keşigçe tüzü tüketi sözleyin (AYZieme 1159)

3) ulug edgü ögli köñül yarlıkançuçı köñül ... **tolp** daranılar alku kuo kelig edremler alku ... (AYKaya II. 69/13)

4) inç meñilig kılğalı küsüşin **tolp** yırtınçüg irinçkep kamag tınlıglarıg buyan edgü kılınçlıg ulug asıgka tegürgelir (AYKaya III. 132/1)

5) **tolp** sansarta b(e)lgülüg: barçata kutlug tityük siz: neçe telim bar erser: ertmiş (AYUçar V. 0119)

“**Bütün** samsārada belirgin, hepsinden kutlu denilensiniz.”

- 6) iduk tillig erdinilerin ağızlıg vımanlarınta üntürü y(a)rılıkap .. **tolp** yüzüzlüg tilgenlerin bütürü örte y(a)rılıkayurlar .. (AYÇetin VIII. 23)

“*Kutsal dil mücevherini ağız saraylarından çıkararak (ve bunun sonucunda) yüzlerinin yuvarlağını tamamen kaplayarak buyururlar.*” (AYÇetin, VIII. s. 225)

- 7) kök kalık içinte erigme .. **tolp** sansarta tutulmuş .. kayu nece bar erser .. tirig tınl(ı)g oğuşı olar barça bulzunlar .. (AYÇetin VIII. 281)

“*Gök kubbede bulunan acılar dünyasında zapdedilmiş ne kadar canlı nesli varsa onlar (da) tümüyle bulsunlar hitabet kabiliyetini.*” (AYÇetin, VIII. s. 249)

- 8) oyun , ötrü hatun emigi tañızıp ev(i)tép ertiñü , turur erken belinteg ötrü akdı yürün süt , **tolp** et’özi çimilaşdı , yiñne sançmış osuglug tikdi sançdı agrıdı , neñ serilü umadı; tugdı belinteg seziki , oğlanıña yıçanu , busuşlug okın ursukup bertinip yüreki emgendi , ötrü tegin (AYGulcalı X. 635)

“*Sonra kraliçenin memesi son derece sıkışıp dururken, ardından birdenbire beyaz süt akıp çıktı. **Bütün** vücudu sızladı, iğne sokmuş gibi battı acıdı, (acı) hiç dinmek bilmedi. Oğlundan endişe ederek aniden korkunç (bir) hisse kapıldı; keder okuyla vurularak yüreği yaralanıp acı çekti.*” (AYGulcalı X. s. 223)

- 9) sözleti , ukmuş bolzun élig beg bo üdteki b(e)lgümin , **tolp** et’özümte tугyuk ol , busuş kağgu alp emgek , emiglerim belinteg , ev(i)tép tañızıp süt akar , ne yme kılıp unamaz , tıngalı söngeli , çımşılaşur et’özüm , tüzü yiñne sançmış teg , busuş kağguka kagurulup , yarılmalı bo köküzüm umılıp barıp tüşedim , ertiñü yavlak yavız tül , içgındım erki oğgurak , sever (AYGulcalı X. 646)

“*Han şuan ki alametimi bilmiş olsun; **bütün** vücudumda keder (ve) sıkıntı doğmuştur; memelerim aniden şişip süt akar, ne yapsam da engellenmiyor. Vücudumun bütününe iğne batmış gibi sızlıyor; bu göğsüm keder ile kavrulup yarılabacak; (uykuya) sürüklenip çok kötü (bir) rüya gördüm.*” (AYGulcalı X. s. 223)

- 10) irinçkezün meni yme , montag ötünü tüketép , élig begniñ hatunı , **tolpet**’özün kötürüp , yerke çaldı bir yumgı , açığıña umadın , ögin köñülün içgındı , tuyunmadı bilinmedi muñkul teltök kal bolup , yinçge kızlar (AYGulcalı X. 674)

“Hükümdarın eşi böylece rica ettikten sonra, **bütün** vücudunu kaldırıp birden (kendini) yere bıraktı; acısına dayanamayıp bilincini yitirdi; hissetmedi, şaşkın deliye döndü.” (AYGulcalı X. s. 223)

11) ...kaçan anta tegdükte... İlig kiti tip, ertinü ögirip **tolp** begln işin başın utru önüp biş mantal... yükünüp öge aşirint. ... Layu uduzup ordusiña kigürti (HTTuguşeva V. 4) V2.

12) vayroçani arhantıg nom nomlagalı ötünüp bu tıltagın **tolp** illig bodun birle ulug türlüg tapıg udug ağır ayag kıltılar (HTTuguşeva V. 24) V77.

13) ulug kılsar ötrü tolu bolur **tolp** sansarda, inçge kılsar ötrü tutulur tavışgan tüşiniñ uçınta. (HTÖlmez VI. 1534)

“Büyülü gücü sayesinde asla aşağı çökmez; büyültse dolu olur **bütün** samsarada; inceltse [buna rağmen] tüyünün ucunda tutulur.” (HTÖlmez. VI. s. 112)

14) ertdiler isi[g] kadrakdakı **tolp** og tündin, yegeddiler salınd[1] (HTRöhrborn VII. 591)

“Üstündeki eğimli çizgileri aştın ... ve monte edilen pasajlardakileri aştın.”

15) anı üçün iç taş nomdak[1] umuğı inagı **tolp** enetkek eliniñ ayaguluk yakası y(a)rılıkar erdi (HTRöhrborn VII. 1960)

“Bu nedenle iç ve sizin akrabalarınız için sığınak olarak ve Hindistan'ın **tüm** krallığının saygıdeğer otoritesi olarak kabul edilir.”

16) **tolp** lahki balıkdakı toyın egil bir tümen san kişi anta kop töröde birle boltılar (HTAydemir IX. 1763)

(AY I: 1159; AY II: 44/20, 69/13, 79/8,16, 112/1, 116/14, 123/6; AY III: 132/1, 137/19, 143/11; AY IV: 100, 1220; AY V: 0119, 0222, 0483, 0505, 0661; AY VIII: 23, 281; AY IX: 65; AY X: 635, 646, 674, 741, 938, 972, 1006).

2.12.1. Çekim Ekli Kullanımı:

2.12.1.1. tolpta: [1] (HT: 1)

- 1) kamagun kelti kat ordolugda Saçılıp munta noş tatıg tüzünü ölitip yaşartdı ulunlanturdı, yadılıp munta bilge biliglig bulıt **tolpta** (HTRöhrborn VII. 559)
“Nektar Özü buraya püskürtüldü ve herşeyi nemlendirdi, yeşil ve Prajna - bulutunun buraya yayıldığı filiz bilgeler bilgesi...”

2.12.2. Sözcüğün Türü

2.12.2.1. Sıfat Görevinde Kullanım:

- 1) **tolp** sansarta b(e)lgülüg: barçata kutlug tityük siz: neçe telim bar erser: ertmiş (AYUçar V. 119)
“Bütün samsārada belirgin, hepsinden kutlu denilensiniz.” (AYUçar V. s. 266)
- 2) kök kalık içinte erigme .. **tolp** sansarta tutulmuş .. kayu nece bar erser .. tirig tınl(ı)g oğuşı olar barça bulzunlar .. (AYÇetin VIII. 281)
“Gök kubbede bulunan acılar dünyasında zapdedilmiş ne kadar canlı nesli varsa onlar (da) tümüyle bulsunlar hitabet kabiliyetini.” (AYÇetin, VIII. s. 249)
- 3) oyun , ötrü hatun emigi tañızıp ev(i)tép ertinü , turur erken belinçteg ötrü akdı yürün süt , **tolp** et’özi çımılaşdı , yiğne sançmış osuglug tikdi sançdı agrıdı , neñ serilü umadı ; tugdı belinçteg seziki , oğlanıña yıçanu , busuşlug okın ursukup bertinip yüreki emgendi , ötrü tegin (AYGulcalı X. 635)
*“Sonra kraliçenin memesi son derece sıkışıp dururken, ardından birdenbire beyaz süt akıp çıktı. **Bütün** vücudu sızladı, iğne sokmuş gibi battı acıdı, (acıısı) hiç dinmek bilmedi. Oğlundan endişe ederek aniden korkunç (bir) hisse kapıldı; keder okuyla vurularak yüreği yaralanıp acı çekti.”* (AYGulcalı X. s. 223)
- 4) sözleti , ukmış bolzun élig beg bo üdteki b(e)lgümin , **tolp** et’özümte tугyuk ol , busuş kağgu alp emgek , emiglerim belinçteg , ev(i)tép tañızıp süt akar , ne yme kılıp unamaz , tıdıngalı söngeli , çımşılaşur et’özüm , tüzü yiğne sançmış teg , busuş kağguka kagurulup , yarılğalı bo köküzüm umılıp barıp tüşedim , ertinü yavlak yavız tül , içgındım erki oğgurak , sever (AYGulcalı X. 646)

“Han şuanke alametimi bilmiş olsun; **bütün** vücudumda keder (ve) sıkıntı doğmuştur; memelerim aniden şişip süt akar, ne yapsam da engellenmiyor. Vücudumun bütününe iğne batmış gibi sızlıyor; bu göğsüm keder ile kavrulup yarılacak; (uykuya) sürüklenip çok kötü (bir) rüya gördüm.” (AYGulcalı X. s. 223)

- 5) irinçkezün meni yme , montag ötünü tüketep , êlig begniñ hatunı , **tolpet**’özün kötürüp , yerke çaldı bir yumgı , açığıña umadın , ögin köñülin içgındı , tuyunmadı bilinmedi muñkul teltök kal bolup , yinçe kızlar (AYGulcalı X. 674)

“Hükümdarın eşi böylece rica ettikten sonra, **bütün** vücudunu kaldırıp birden (kendini) yere bıraktı; acısına dayanamayıp bilincini yétirdi; hissetmedi, şaşkın deliye döndü.” (AYGulcalı X. s. 223)

- 6) ...kaçan anta tegdükte... İlig kiti tip, ertinju ögirip **tolp** begln işin başın utru önüp biş mantal... yükünüp öge aşirint. ... Layu uduzup ordusiña kigürti (HTTuguşeva V. 4) V2.

- 7) vayroçani arhantıg nom nomlagalı ötünüp bu tıltagın **tolp** illig bodun birle ulug türlüg tapıg udug ağır ayag kıltılar (HTTuguşeva V. 24) V77.

- 8) ulug kılsar ötrü tolu bolur **tolp** sansarda, inçe kılsar ötrü tutulur tavışgan tüşiniñ uçınta. (HTÖlmez VI. 1534)

“Büyülü gücü sayesinde asla aşağı çökmez; büyültse dolu olur **bütün** samsarada; inceltse [buna rağmen] tüyünün ucunda tutulur.”

- 9) anı üçün iç taş nomdak[1] umuğı ınagı **tolp** enetkek eliniñ ayaguluk yakası y(a)rılıkar erdi (HTRöhrborn VII. 1960)

“Bu nedenle iç ve sizin akrabalarınız için sığınak olarak ve Hindistan'ın **tüm** krallığının saygıdeğer otoritesi olarak kabul edilir.”

- 10) **tolp** lahki balıkdakı toyın egil bir tümen san kişi anta kop töröde birle boltılar (HTAydemir IX. 1763)

2.12.3. Birliktelik Kullanımı

2.12.3.1. tolþ kamag: [6] (AY: 6) “tüm, bütün”

Yapı, *tolþ* sözcüğünün kamag sözcüğü ile bir araya gelmesiyle oluşmuş ve bu şekilde “tüm, bütün” anlamlarına gelmektedir. AY’de 6 örnekte karşımıza çıkan yapı örneklerin tamamında sıfat görevinde kullanılmıştır.

- 1) bo ulug bilge biligke tayanıp on küçler tört korkınçsız bilge biligler tört tıdıgsız tılañurmaklar yüz sekiz on törlüg kamaglıksız ‘eñeyük edgüler **tolþ kamag** tañlaguluklug nomlar ulatı sakıñuluksuz sözlegülüksüz nomlar alku barça belgölüg bolurlar (AYKaya II. 69/21)
- 2) bo sudur erdinig ... tutsarlar iltinserler okısarlar **tolþ kamag** tıñlıglarka köñisinçe edgüti nomlasarlar üzeliksiz köñi tüzüni tuyuñuka kut kolunsarlar anıñ buyanı üküş telim bolur (AYKaya II. 81/20)
- 3) tükel bilge teñri teñrisi burkan monçulayu yarlıkadukda ötrü ol gratırakut tag töpüsinteki yığılmış üstün teñri altın yalañuk ulatı **tolþ kamag** tirin kuvrag anıñ arasınta teg erser (AYKaya III. 188/11)
- 4) toorlug bediziñiz: tüzkerinçsiz erür t(e)ñrim: tüzüde yadılıp toşgurur: **tolþ kamag** yir suvug: tıdıgsız barıp y(a)rutur: ontın sıñar uluşlarıg: kalısızbarça tarkarur: kamag karañgu kararığıg (AYUçar V. 104)
“Işık ağı ile kaplı süsünüz kıyaslanmaz tanrım. Her yere yayılıp doldurur bütün yeryüzünü, engelsiz gidip aydınlatır on taraftaki ülkeleri. Eksiksizhepsini, bütün kara karanlığı uzaklaştırır.” (AYUçar V. s. 266)
- 5) edgü edgü sizler tözünler kuvragı ya ; bo monçulayu kop [törlüg] kılmış ku<v>ra[tmış] ağır ayıg kılınç[larıg] öçürüp ülgülençsiz teñlençsiz yeg buyan edgü kılınçlarıg kazganguluk **tolþ kamag** tınl(ı)g oğlanıña ulug asıg tusu kıldaçı burhanlar işin [i]şlediñizler tep y(a)rılıkadı ; ; (AYGulcalı X. 1006)
“Güzel! Güzel! Sizler azizler topluluğu! Bu böylesi çok çeşitli, (geçmişte) işlenen ağır kötü günahları silip, eşsiz mükemmel sevapları kazanmak için, bütün varlıklara fayda sağlayıcı olan Buddhalar işini yaptınız.” diye buyudu.”

(AYGulcalı X. s. 227)

- 6) ayka oğşatı , küseyür m(e)n nomlazun , nirvan tegme edi nomug , b(e)lgürtdeçi **tolp kamag** ed[gü] edremler tilgeniye (düz.terginin) , t(e)ñrim siziiñ ne törlüg , arıg adkak uguşmaitri , y(a)rlıkançuçı köni yorıgıñız , sakınu yétinçsiz erürler ; arhant pratyekabuğlar biligi üze , neñ bilgülük ermezler , bodis(a)t(a)vlar küçi üze yme teñlegeli boltukmaz, (AYGulcalı X. 1169)

“(Buddha’nun) **bütün** güzel erdemler(inin) toplamını ortaya çıkararak Nirvāna denilen asıl öğretiyi vaaz etmesini dilerim. Tanrım, sizin her türlü temiz bilinç alanınız, merhametiniz, doğru uygulamalarınız düşünülemezdir; (bütün bunlar) arhant Pratyekabuddhalar(in) bilgisi ile asla bilinemez; Bodhisattvalar gücü ile dahi kıyaslanamaz.” (AYGulcalı X. s. 228)

2.13. tolu: [39] (AY: 33, HT: 6) “dolu, birçok”

Clauson, sözcüğün *tam* manasına geldiğini belirtmiştir (Clauson, 1972: s. 491). Ahmet Caferoğlu ise sözcüğün *çok, dolu*, anlamına geldiğini belirtmiştir (Caferoğlu, 2015: s. 245).

Sözcük, AY’de 33, HT’de 6 olmak üzere metinlerde toplam 39 kez geçmiş olup çoğunlukla zarf görevinde kullanılmıştır. Sözcük, *tükel* sözcüğü ile birlikte *tolu tükel* şeklinde bir ikileme oluşturmuş ve bu şekliyle de çoğunlukla zarf görevinde kullanımını sürdürmüştür. sözcük *tolu tükel* ikilemesi ile AY’de 13, HT’de 5 olmak üzere toplamda 18 kez geçmiş olup yine çoğunlukla zarf görevinde kullanılmıştır. Ayrıca sözcük HT’de bir örnekte *tolulu* biçimiyle karşımıza çıkmaktadır.

- 1) ulug betük king alkıg kimi içinte telim üküş ed tavar erdiniler birle **tolu** urup suvsuz kurug yirlerte (AYZieme 1136)
- 2) ed tavar erdini yinçü üze ağılıkım kıznakım **tolu** bolsun (AYKaya II. 121/18)
- 3) kavşıkıya üç miñ ulug miñ yirtinçüde **tolu** yéti erdini urup buşı birmek buyan yme tursun (AYKaya III. 161/21)

- 4) küsüşi sakınçı erser, alkumı barça bütürgey m(e)n, inçip erdinilig ağılıklar üze **tolu** edgü (AYAyazlı 1066)
“İsteği, varsa hepsini tamamlayacağım. Böylece (onu) mücevherli hazineler ve bütün iyi” (AYAyazlı s. 213)
- 5) bo körküm üşkinte törtgil mandal kılıp tört burnadça **tolu** mir suvı azu panit suvı koğzun (AYÇetin VIII. 1063)
“Bu resmin önünde dört köşeli (bir) alan oluşturup dört su kabına bal veya şerbet koysun.” (AYÇetin, VIII. s. 329)
- 6) köni nomça imaho sek(i)zinç sekiz kırkda **tolu** :: başlamakıñ üze .. bodunıñın karañın .. ürüg ürgüt bulgay s(e)n .. (AYÇetin VIII. 1671)
“Doğru yasaya göre [imaho! Sekizinci (bölüm) otuz sekiz(incide) bitiyor] devlet yönetmen sayesinde halkını daima bulacaksın huzurlu, sağlıklı mutluluğu başaracaksın.” (AYÇetin, VIII. s. 391)
- 7) ulug kılsar ötrü **tolu** bolur tolp sansarda, inçge kılsar ötrü tutulur tavışgan tüşiniñ uçınta. (HTÖlmez VI. 1534)
“Büyülü gücü sayesinde asla aşağı çökmez; büyültse dolu olur bütün samsarada; inceltse [buna rağmen] tüyünün ucunda tutulur.” (HTÖlmez. VI. s. 112)
- 8) küsedi sakıntı **tolu** kılğalı yürügerig tapladı yol yorımakıg etözin tilin köñülin birle kıntırıp etözine köligesin eş kılıp tonın talvırdı (HTRöhrborn VIII. 933)
*“Doktrinleri **tamamlamayı** diledi ve bedeniyle yürümeyi ve dilini ve kalbini canlandırmayı istediğini hissetti.”*
- 9) yme yaratmış **tolu** [k]utlug pi taşnıñ edgüsin sakınıp [al]p tüpgergülük erür (HTRöhrborn VIII. 2115)
- 10) eltzünler tep yıdı edgü yem[iş]lik* kapıgdın tsi-in-si señremke tegi otuz bere yer ikin ara kop etig yaratıglar **tolu** boltı ,, han kut ornanmış (HTAydemir IX. 598)
- 11) küçleri üze ulug ming yertinçüte **tolu** sogençig körkle erdini yinçü yıl yıparlıg xua çeçek yeme... (HTTezcan. X. 267)

“Güçlerini kullanarak pek çok bin dünyalar dolusu latif, güzel mücevherler, inciler, güzel kokulu çiçekler ve...”

12) sengrem içinte keng alkıg arıg körkle adınçıg mungadınçıg etig yaratıglarıg tuylar taoçanglar erdinilig kötürgüler xualar bralar oyun bediz sengrem içinte **tolu** kördiler (HTTezcan. X. 288)

“Manastır içinde geniş açıklık (bir yerde) temiz, güzel, hayranlık ve şaşkınlık verici süsleri bezekleri, tuğları, sunguları, mücevherlerle işlenmiş tahtirevanları çiçekleri seyebanları, müzik çalındığını, resimleri (bütün bunları) manastır içine dolmuş olarak gördüler.” (HTTezcan. X. s. 59)

(AY I: 1136; AY III: 161/15,21, 162/2; AY IV: 279, 284, 452, 562, 564, 583, 586, 1084, 1090, 1319, 2238, 2288, 2627, 2630, 2664, 2758, 2763, 2774, 3041, 3140, 3321, 341, 343, 3509, 3513; AY V: 0097, 0873, 0963, 1406; AY VI: 0521, 1327, 1066, 1143, 0971, 0789, 414; AY VII:429, 676, 933; AY IX: 339, 899; AY X: 1073, 1363).

2.13.1. Yapım Ekli Kullanımı

2.13.1.1. tolulu: [1] (HT: 1)

1) takı yme k(a)ltı üç kölüngüdeki yarımli **tolulu** nomlarıg , adın nomluglarınığ üzüldeçi (HTRöhrborn VII. 1949)

“Ve yine Üç araç içindeki yarım ve tam dersler gibi”

2.13.2. Sözcüğün Türü

2.13.2.1. Zarf Görevinde Kullanımı

1) ulug betük king alkıg kimi içinte telim üküş ed tavar erdiniler birle **tolu** urup suvsuz kurug yirlerte (AYZieme 1136)

2) ed tavar erdini yinçü üze ağılıkım kıznakım **tolu** bolsun (AYKaya II. 121/18)

- 3) kavşıkıya üç miñ ulug miñ yirtinçüde **tolu** yéti erdini urup buşı birmek buyan yme tursun (AYKaya III. 161/21)
- 4) bo körküm üşkinte törtgil mandal kılıp tört burnadça **tolu** mir suvı azu panit suvı koğzun (AYÇetin VIII. 1063)
“Bu resmin önünde dört köşeli (bir) alan oluşturup dört su kabına bal veya şerbet koysun.” (AYÇetin, VIII. s. 329)
- 5) köni nomça imaho sek(i)zinç sekiz kırkda **tolu** :: başlamakıñ üze .. bodunıñın karañın .. ürüg ürgüt bulgay s(e)n .. (AYÇetin VIII. 1671)
“Doğru yasaya göre [imaho! Sekizinci (bölüm) otuz sekiz(incide) bitiyor] devlet yönetmen sayesinde halkını daima bulacaksın huzurlu, sağlıklı mutluluğu başaracaksın.” (AYÇetin, VIII. s. 393)
- 6) ulug kılsar ötrü **tolu** bolur tolp sansarda, inçge kılsar ötrü tutulur tavışgan tüsiniñ uçınta. (HTÖlmez VI. 1534)
*“Büyülü gücü sayesinde asla aşağı çökmez; büyültse **dolu** olur bütün samsarada; inceltse [buna rağmen] tüyünün ucunda tutulur.”*
- 7) küsedı sakıntı **tolu** kılğalı yörüglerig tapladı yol yorımakıg etözın tilin köñülin birle kıntırıp etözine köligesin eş kılıp tonın talvırdı (HTRöhrborn VIII. 933)
*“Doktrinleri **tamamlamayı** diledi ve bedeniyle yürümeyi ve dilini ve kalbini canlandırmayı istediğini hissetti.”*
- 8) yme yaratmış **tolu** [k]utlug pi taşnıñ edgüsin sakınıp [al]p tüpgergülük erür (HTRöhrborn VIII. 2115)
- 9) eltzünler tep yıdı edgü yem[iş]lik* kapıgdın tsi-ın-si señremke tegi otuz bere yer ikin ara kop etig yaratıglar **tolu** boltı ,, han kut ornanmış (HTAydemir IX. 598)
- 10) sengrem içinte keng alkıg arıg körkle adınçıg mungadınçıg etig yaratıglarıg tuylar taoçanglar erdinilig kötürgüler xualar bralar oyun bediz sengrem içinte **tolu** kördiler (HTTezcan. X. 288)
“Manastır içinde geniş açıklık (bir yerde) temiz, güzel, hayranlık ve şaşkınlık

verici süsleri bezekleri, tuğları, sunguları, mücevherlerle işlenmiş tahtirevanları çiçekleri seyebanları, müzik çalındığını, resimleri (bütün bunları) manastır içine dolmuş olarak gördüler.” (HTTezcan. X. s. 59)

2.13.3. Birliktelik Kullanımı

2.13.3.1. tolu tükel: [18] (AY: 13, HT: 5) “tamamen, büsbütün”

- 1) ötrü altun önlüg yaruk yaltrıklıg kopda kötrülmiş nom iligi atlıg nom êligi **tolu tükel** bititgüke öritdim (AY, ST, 222)
- 2) altun önlüg etözlügke öñi öñi lakşanlar edgüler üze **tolu tükel** itiglig yaratılgıka... kaltı teñrim (AYKaya II. 113/4)
- 3) yaruk yaşuk erkliglerke kaçıglarka öñke küçke **tolu tükel** kılayın kayu neçe ulug iliglerke kanlarka yazmış ölimçiler erser kop emgekler üze sıkılıp busuş kadgu ... tururlar erser (AYKaya II. 117/4)
- 4) kaçıgları arıg süzük etöz itigleri **tolu tükel** münsüz kadagsız (AYKaya II. 19) (124/45b)
- 5) Takı yme adın ne k(e)rgekin berü egsüksüz **tolu tükel** kılıu tegingey m(e)n .. (AYÇetin VIII. 342)
*“Ve başka neye ihtiyaçları varsa hepsini (onlara) vererek her şeylerini **eksiksiz, tam** hale getireceğim.” (AYÇetin, VIII. s. 255)*
- 6) kamag t(e)ñriler kuvragı üçün üçün yevilür .. **tolu tükel** kolusuz uz orđuları içinde .. (AYÇetin VIII. 1656)
“Bütün tanrılar topluluğunun hepsi tamamıyla kendi saraylarına yerleşir.” (AYÇetin, VIII. s. 389)
- 7) montada ulatı büğü biliglig tükel bilge t(e)ñri t(e)ñrisi burhan bo altun önlüg y(a)ruk yaltrıklıg kopda kötrülmiş nom êligi atl(ı)g nom erdinig ađakıña tegi **tolu tükel** nomlayu y(a)rılıkadı ; ; anta ötrü ol kamag üstün t(e)ñri altın yalañuk ulatı

sansız sakışsız ulug terin kuvrag t(e)şri t(e)ŝrisi [burhan-]nıñ y(a)rlıgıñ eşidü teginip üküş te[lim ögirtiler]sevindiler ögdiler tapladı[lar] (AYGulcalı X. 1543)
 “Bundan başka, dahi bilgili, kâmil bilge tanrılar tanrısı Buddha bu altın renkli, parlak ışıklı, herşeyden yüce öĝreti şâhı adlı öĝreti cevherini sonuna kadar **büsbütün** buyurdu. Ardından o bütün üstteki tanrılar alttaki insanlar, ayrıca sayısız büyük topluluk(lar), tanrılar tanrısı Buddhanın buyruĝunu işitip çok sevindiler, methettiler;” (AYGulcalı X. s. 232)

- 8) Yüz buyanlıg lakşanın, **tolu tükel** erür siz , et’özünüz etigi edgülerin kolusuz ol arıgı üze keñ ulug , adınlar sevip körgülük , miñ kün t(e)şri y(a)rukı , birgerü y(a)rutu (AYGulcalı X. 1033)

“Yüz sevaplı (Skr. punya) işaretiniz (Skr. lakŝaᅇa) ile kusursuzsunuz; vücudunuzu süsleyen erdemleriniz **ölçüsüzdür**; başkalarının severek baktıĝı engin (ve) yüce saffetiniz tēpkı bin güneş tanrısının ışıkları birleşerek ışık saçması gibidir.” (AYGulcalı X. s. 227)

- 9) Yene bo beş çöpdik kelyük bulganyuk yavız üdte koluta kenki boşgutlug beş balıklıg ŝıñko şeli tutuñ tavgaç tilintin türk uygur tilinçe ikileyü evirmiş nom eliĝi sudur bitiyü **tolu tükel** boltı ; ; ; (AYGulcalı X. 1589)

“Yine bu beŝ bozulma(ların meydana) geldiĝi karıŝık (ve) kötü devirden sonraki, eĝitimli Beŝbalık’lı ŝıngko ŝeli Tutung Çinceden Türk Uygur dilince tekrar çevirmiş (olan bu) öĝreti ŝâhı sūtrası yazı(lıp) **tamamlandı.**” (AYGulcalı X. s. 232)

- 10) çoĝlug yalınlıg körki **tolu tükel** eşidmiş sökiler sözleyürler (HTTuguşeva V. 12) V70.

- 11) t(a)var barça **tolu tükel** bo muntag ulug buyanlıg işig (HTRöhrborn VII. 414)

“Emtialar hepsi bol ve mükemmeldi.”

(ST: 222; AY II: 116/19, 117/4, 124/16,19; AY III: 199/20; AY V: 0175, 0179; AY VI: 0214, 0210; AY X: 1031, 1251, 1252, 1285, 1286, 1545, 1589).

2.13.3.1.1. İkillemenin Türü

2.13.1.1.2. Sıfat Görevinde Kullanımı

- 1) ötrü altun önlüg yaruk yaltrıklıg kopda kötrülmiş nom iligi atlıg nom éligi **tolu tükel** bititgüke öritdim (AY, ST, 222)
- 2) altun önlüg etözlügke öñi öñi lakşanlar edgüler üze **tolu tükel** itiglig yaratıglıgka ... kaltı teñrim (AYKaya II. 113/4)
- 3) kaçıgları arıg süzük etöz itigleri **tolu tükel** münsüz kadagsız (AYKaya II. 19) (124/45b)
- 4) t(a)var barça **tolu tükel** bo muntag ulug buyanlıg işig (HTRöhrborn VII. 414)

2.13.1.1.3. Zarf Görevinde Kullanımı:

- 1) yaruk yaşuk erkliglerke kaçıglarka öñke küçke **tolu tükel** kılayın kayu neçe ulug iliglerke kanlarka yazmış ölimçiler erser kop emgekler üze sıkılıp busuş kadgu ... tururlar erser (AYKaya II. 117/4)
- 2) Takı yme adın ne k(e)rgekin berü egsüksüz **tolu tükel** kılı tegingey m(e)n .. (AYÇetin VIII. 342)
“Ve başka neye ihtiyaçları varsa hepsini (onlara) vererek her şeylerini eksiksiz, tam hale getireceğim.” (AYÇetin, VIII. s. 255)
- 3) kamag t(e)ñriler kuvragı üdün üdün yevilür .. **tolu tükel** kolusuz uz orđuları içinde .. (AYÇetin VIII. 1656)
“Bütün tanrılar topluluğunun hepsi tamamıyla kendi saraylarına yerleşir.” (AYÇetin, VIII. s. 389)
- 4) montada ulatı büğü biliglig tükel bilge t(e)ñri t(e)ñrisi burhan bo altun önlüg y(a)ruk yaltrıklıg kopda kötrülmiş nom éligi atl(ı)g nom erdinig adakına tegi **tolu tükel** nomlayı y(a)rılıkadı ; ; anta ötrü ol kamag üstün t(e)ñri altın yalañuk ulatı sansız sakıssız ulug terin kuvrag t(e)ñri t(e)ñrisi [burhan-]nıñ y(a)rılığın eşidü teginip üküş te[lim ögirtiler]sevindiler ögdiler tapladı[lar] (AYGulcalı X. 1543)

“Bundan başka, dahi bilgili, kâmil bilge tanrılar tanrısı Buddha bu altın renkli, parlak ışıklı, herşeyden yüce öğreti şâhı adlı öğreti cevherini sonuna kadar **büsbütün** buyurdu. Ardından o bütün üstteki tanrılar alttaki insanlar, ayrıca sayısız büyük topluluk(lar), tanrılar tanrısı Buddhanın buyruğunu işitip çok sevindiler, methettiler;” (AYGulcalı X. s. 232)

- 5) Yüz buyanlığ lakşanın, **tolu tükel** erür siz , et’özünüz etigi edgülerin kolusuz ol arığı üze keñ ulug , adınlar sevip körgülük , miñ kün t(e)ñri y(a)rukı , birgerü y(a)rutu (AYGulcalı X. 1033)

“Yüz sevaplı (Skr. punya) işaretiniz (Skr. lakşana) ile kusursuzsunuz; vücudunuzu süsleyen erdemleriniz **ölçüsüzdür**; başkalarının severek baktığı engin (ve) yüce saffetiniz tēpkı bin güneş tanrısının ışıkları birleşerek ışık saçması gibidir.” (AYGulcalı X. s. 227)

- 6) Yene bo beş çöpdik kelyük bulganyuk yavız üdte koluta kenki boşgutlug beş balıklıg şingko şeli tutuñ tavgaç tilintin türk uygur tilinçe ikileyü evirmiş nom ėligi sudur bitiyü **tolu tükel** boltı ; ; ; (AYGulcalı X. 1589)

“Yine bu beş bozulma(ların meydana) geldiği karışık (ve) kötü devirden sonraki, eğitimli Beşbalık’lı Şingko Şeli Tutung Çinceden Türk Uygur dilince tekrar çevirmiş (olan bu) öğreti şâhı sūtrası yazı(lıp) **tamamlandı.**” (AYGulcalı X. s. 232)

- 7) çoğlug yalınlıg körki **tolu tükel** eşidmiş sökiler sözleyürler (HTTuguşeva V. 12) V70.

2.14. tükel: [127+] (AY: 97+69, HT: 30) “tam, bütün.”

Sözcük metinlerde sıklıkla geçmiş olup kullanım alanı bulduğu yerlerde sıfat ve zarf görevlerinde kullanılmıştır. *Tükellig* sözcüğü bu sözcük ile aynı köktendir. Sözcük metinlerde daha çok *tükel bilge bilge teñri teñrиси* yapısıyla karşımıza çıkmaktadır. Sözcük HT’de 2 örnekte *tükel tolu*, 1 örnekte ise *Tükel yumgı* biçiminde ikileme oluşturmuş ve her iki şekilde de zarf görevinde kullanılmıştır.

- 1) anta ötrü **tükel** bilge teñri teñrиси burhan ol somakitu bodisatavka ulatı ol kamag ulug tirin kuvragka inçe tēp yarlıkadı (AYZieme 1257)

- 2) ol üdün **tükel** bilge teñri teñrisi burkan inçe tęp yarlıkadı (AYKaya II. 3722)
- 3) anta ötrü teñri kanı hormuzta teñri **tükel** bilge teñri teñrisi burkantın bo nomlug yarlıgıg eşidü teginip yine teñri teñrisi burkanka inçe tęp ötünti (AYKaya III. 157/16a/16)
- 4) t(e)ñriler başın ol kamag ülgüsüz sansız ulug terin kuvrag **tükel** bilge teñri teñrisi (AYUçar V. 1302)
“Tanrılar başta olmak üzere o bütün sayısız ulu topluluk eksiksiz bilgi tanrı tanrısı”
- 5) bilge bilig çog yalın, **tükel** bolgay barçanıñ , ontın sınar erigme, közünür üdki burhanlar (AYAyazlı 1232,) *“Bilgelığın yalımı eksiksiz olacak. On tarafa ulaşan şimdiki zamandaki budalar”* (AYAyazlı s. 223)
- 6) anta ötrü **tükel** bilge t(e)ñri t(e)ñrisi burkan ayagka tegimlig şariputri arhantıg okıyu y(a)rılıkap inçe tęp y(a)rılı[ka]dı : şariputriya s(e)n amtı (AYÇetin VII. 8) *“Ondan sonra eksiksiz bilge Tanrı(lar) Tanrısı Buddha (Skr. devātideva), saygıdeğer Aziz Şariputri 'yi çağırarak şöyle buyurdu:”* (AYÇetin, VII. s. 177)
- 7) kim ol ratnapuşpi atl(1)g **tükel** bilge t(e)ñri t(e)ñrisi burhan ulug y(a)rılıkançuçı köñülü üze meni erinçkeyü tsuyurkayu y(a)rılıkap .. (AYÇetin VIII. 376)
“Öyle ki ratnapuşpi adlı TanrılarTanrısıBuda yüce merhametli gönlüyle merhamet edip beni bağışlayarak” (AYÇetin, VIII. s. 259)
- 8) bo savıg eşidip söğüt t(e)ñrisiñe bo kamag balıklar sanı neçe teñlig erür tęp ayıtdı ,, ötrü söğüt t(e)ñrisi egsüksiz **tükel** on miñ balıklar ol tęp tėti ,, (AYUçar IX. 818) *“Daha sonra, o śreṣṭhīnin oğlu Udakanişyanda bu sözleri işitip Ağaç tanrı[ça]sına, acaba bütün bu balıkların sayısı ne kadardır diye sormuş.”* (AYUçar IX. s. 139)

- 9) takı ne ayıtmış k(e)rgök , kim amtı bo üdte koluta alku nizvanıların yıldı yukı birle kalısız tarkarıp keterip , üstün t(e)ñriniñ altın yalañuknıñ bahşısı bolup **tükel** bilge biligke tegip , inçip neçökin (AYGulcalı X. 539)
*“Şöyle dursun, ki bu zamanda **bütün** ızdırapları kalıntılarıyla birlikte tamamıyla giderip, yukarıdaki tanrı(lar)ın alttaki insan(lar)ın hocası olup tam bilgeliğe ulaşmama rağmen,* (AYGulcalı X. s. 538-543)”
- 10) arhant sözledi men erser **tükel** bilge teñri teñrisi burhan tıtsisimen tikisiz-z aglak orunlarda ermek öz törüm ol tip tidi (HTTuguşeva V. 6) V47.
- 11) **tükel** bilge teñri teñrisi burhan altun agızın yanırtı nomlayu yarlıkamış teg. (HTÖlmez VI. 1433)
“[Tıpkı] eksiksiz bilge Tanrı Tanrısı Buda'nın altın ağzıyla yeniden açıklayıp buyurduğu gibidir.” (HTÖlmez. VI. s. 110)
- 12) tersgüli yerli / yelli suvlu aylı teg erdi, bolmaz erti tüp **tükel** okşatgalı edgüsin edremin. (HTÖlmez VI. 1602)
“Karaçam ile rüzgar, su ile ay gibiydi. İyiliğini erdemini [başka bir şeye] benzetmek mümkün olmazdı.” (HTÖlmez VI. s.
- 13) **tükel** bilge t(e)ñri t(e)ñrisi burhan nomug şazinig eliglerke beglerke tutuzu y(a)rılıkamış y(a)rılıgı bo iki ıdoklar **tükel** bütürdi ermez mu; (HTRöhrborn VII. 296/300)
*“Krallara emir veren, öğretme ve disipline yalvaran mükemmel bilge tanrısal tanrının buyruğu, **mükemmel** bir şekilde başarıldı.”*
- 14) anı üçün etözli isig özlide adın yivegler üze **tükel** bititim (HTRöhrborn VII. 1732)
“bu nedenle, beden ve hayat (Çin'de) dışında, öğretimde eksik olanı (bütün araçlarım kullanarak) tamamen kopyalarım.”
- 15) anıñ teriñin , öñrengüçiler kaç yılda **tükel** bilü umazlar munuñ tözin (HTRöhrborn VIII. 47)

16) yene üç fabşılarnıñ kılmış yörüg bitiglerin bulup takı üstedim **tükel** boşgutug (HTRöhrborn VIII. 175)

17) ol savlıg berk arıgıg kuçaklamış küvüzlüg söğüti birle içtin sınar **tükel** ol sekiz ağılıklardakı nomlar taştın* sınar y(a)ruk yaşuk ol (HTAydemir IX. 147)

18) m(e)n bo edgülig işig **tükel** bütürgeli ıdok pırıg oynayu y(a)rılıkap kalımış bulıt teg uzanmakın üntürüp cızıgın ertürü y(a)rılıkazun (HTAydemir. IX. 287)

(ST: 27, 39, 42, 130, 207, 211, 223, 232, 292, 309, 339, 442, 461; AY I: 9, 91, 1215, 1257; AY II: 37/22, 61/14, 62/4, 70/13, 78/20, 83/10, 84/12, 94/3, 97/17, 108/4, 112/21, 117/17; AY III: 131/7, 144/7, 147/14, 148/3, 157/16, 158/12, 168/7, 169/18, 170/21, 171/2, 172/2,6, 147/23, 188/7, 196/6, 199/3; AY V: 0179, 0595, 0010, 0432, 1133, 0253, 0368, 0680, 0803, 0830, 0838, 1127, 1156, 1179, 1103, 1255, 0627; AY VI: 0608, 1011, 0126, 0137, 0300, 1108, 1166, 1302, 1231, 0441, 0568; AY VII: 143, 17, 321, 431, 488, 509, 7, 738, 913; AY VIII: 342, 376, 627, 803, 959, 1687, 1693, 1142, 1096, 435, 656, 900; AY IX: 12, 120, 252, 691, 818; AY X: 542, 550, 854, 893, 901, 911, 919, 991, 1076, 1185, 1273, 1295, 1300, 1321, 1506, 1541, 1553; HT V: 24/10, 25/16, 22/37, 24/48, 5/84, 6/74, 10/74, 9/77, 14/83; HT VI: 1433, 1602; HT VII: 165, 286, 294, 360, 393, 395, 537, 872, 921, 1432, 1574, 1732; HT VIII: 47, 175, 229, 529, 650, 684, 699, 855, 928, 948, 1081, 1644, 1912; HT IX: 40, 147, 287, 1021, 1233, 1284, 1991; HT X: 127, 371, 375, 560, A14).

2.14.1. Sözcüğün Türü

2.14.1.1. Sıfat Görevinde Kullanım

1) anta ötrü **tükel** bilge t(e)ñri t(e)ñrisi burkan ayagka tegimlig şariputri arhantıg okıyu y(a)rılıkap inçe tıp y(a)rılı[ka]dı : şariputriya s(e)n amtı (AYÇetin VII. 8)

“Ondan sonra **eksiksiz bilge Tanrı(lar) Tanrısı Buddha (Skr. devātideva), saygıdeğer Aziz Şariputri’yi çağırarak şöyle buyurdu:**” (AYÇetin, VII. s. 177)

2) kim ol ratnapuşpi atl(1)g **tükel** bilge t(e)ñri t(e)ñrisi burhan ulug y(a)rılıkançuçı köñülü üze meni erinçkeyü tsuyurkayu y(a)rılıkap .. (AYÇetin VIII. 376)

“Öyle ki ratnapuşpi adlı TanrılarTanrısıBuda yüce merhametli gönliyle

merhamet edip beni bağışlayarak” (AYÇetin, VIII. s. 259)

- 3) bo savıg eşidip sögüt t(e)ñrisiñe bo kamag balıklar sanı neçe teñlig erür tēp ayıtdı ,. ötrü sögüt t(e)ñrisi egsüksiz **tükel** on miñ balıklar ol tēp tēti ,. (AYUçar IX. 818)
*“Daha sonra, o şreşthīnin oğlu Udakanışyanda bu sözleri işitip Ağaç tanrı[ça]sına, acaba **bütün** bu balıkların sayısı ne kadardır diye sormuş.”*
 (AYUçar IX. s. 139)
- 4) takı ne ayıtmış k(e)rgək, kim amtı bo üdte koluta alku nizvanıların yıldı yukı birle kalısız tarkarıp keterip üstün t(e)ñriniñ altın yalañukniñ bahşısı bolup **tükel** bilge biligke tegip , inçip neçökin (AYGulcalı X. 539)
*“Şöyle dursun, ki bu zamanda **bütün** ızdırapları kalıntılarıyla birlikte tamamıyla giderip, yukarıdaki tanrı(lar)ın alttaki insan(lar)ın hocası olup tam bilgelige ulaşmama rağmen,”* (AYGulcalı X. s. 222)
- 5) t(e)ñriler başın ol kamag ülgüsüz sansız ulug terin kuvrag **tükel** bilge teñri teñrisi (AYUçar V. 1302)
*“Tanrılar başta olmak üzere o bütün sayısız ulu topluluk **eksiksiz** bilgi tanrı tanrısı”*
- 6) Arhant sözledi men erser **tükel** bilge teñri teñrisi burhan tısisimen tikisiz-z aglak orunlarda ermek öz törüm ol tip tidi (HTTuguşeva V. 6). V47.
- 7) **Tükel** bilge teñri teñrisi burhan altun ağızın yanırtı nomlayu yarlıkamış teg. (HTÖlmez VI. 1433)
*“[tıpkı] **eksiksiz** bilge Tanrı Tanrısı Buda'nın altın ağızıyla yeniden açıklayıp buyurduğu gibidir”.* (HTÖlmez. VI. s. 110)
- 8) **Tükel** bilge t(e)ñri t(e)ñrisi burhan nomug şazinig eliglerke beglerke tutuzu y(a)rılıkamış y(a)rılıgı bo iki ıdoklar **tükel** bütürdi ermez mu; (HTRöhrborn.VII. 296/300).
*“Krallara emir veren, öğreti ve disipline yalvaran **eksiksiz** bilge tanrı tanrısını buyruğu, **eksiksiz** bir şekilde başarıldı.”*

- 9) **tükel** bilge t(e)ñri t(e)ñrisi burhan üçuğuş yertinçüde kamagta ıdok ol atı yolu öñtün... .. [t]ep y(a)rılıkayur biz (HTAydemir. IX 1021).
- 10) **Tükel** bilge tengri tengrisi burxan bo taypazaki sudur nomug kamag dört orunlarta nomlayu yarlıkadı (HTTezcan. X. 213)
“Eksiksiz hikmet sahibi tanrılar tanrısı Buddha bu Mahaprajnaparamitra sutra’yı tam dört (ayrı) yerde va’zetti.” (HTTezcan. X. s. 58)

2.14.1.2. Zarf Görevinde Kullanım

- 1) bilge bilig çoğ yalın, **tükel** bolgaybarçanıñ , ontın sınıar erigme, közünür üçki burhanlar (AYAyazlı 1232.)
*“Bilgeliğin yalımı **eksiksiz** olacak. On tarafa ulaşan şimdiki zamandaki budalar”*
- 2) ol üdün sarasvati t(e)ñ[ri kızı] monçulayu suvka kirkülük tö[rüs]i d(a)r(a)nısı birle **tükel** ötündi (AYÇetin VII. 488)
*“Sonra Tanrıça Sarasvati böylece suya girme töreni dharanisini **bütünüyle** tamamladı.”* (AYÇetin, VII. s. 183)
- 3) yana atı kötrülmiş t(e)ñrim ne av(a)nt tıtag üze üze meniñ sançanaçayı könisinçe bildeçi tıp atanu teginmiş uğurın siz k(e)ntü **tükel** bilü y(a)rılıkayur siz .. (AYÇetin VIII. 959)
*“Yine adı yüce efendim hangi nedenle benim Sançanaçayı’nin olması gerektiği kadar doğru bilici diye adlandırılma nedenini siz **eksiksiz** bilip buyurursunuz.”* (AYÇetin, VIII. s. 319)
- 4) bir yalañuz arirëta ,, altı tatıg **tükel** ol ,, alku iglerig öñetdürteçi ,, içgü otlarınñ èligi ol ,, (AYUçar IX. 691)
*“Sadece harîtakî içinde, altı [çeşit] tat **eksiksiz** mevcuttur. Bütün hastalıkları iyileştirici olup içilecek ilaçların şâhidir.”*
- 5) ... tüü törlüg emgekler kıyıtlar **tükel** tegip etözleri alañurmışlar erser ... ülgüsüz kolusuz busuş kadgularka egirtép ertinçü emgenürler erser (AYKaya II. 117/17)

- 6) Az üküş bilteler erser yme neñ**tükel** bilmiş ermezler (HTTuguşeva V. 22) V37.
- 7) Kim tınl(ı)glar eşid[ip] **tükel** eşşidgülık bolzun (HTRöhrborn.VII. 921).
“*Böylece, canlı varlıklar duyduklarında tamamen duyabilirler.*”
- 8) egsük bolguluk ayıg kılınçka yukulmagalı tözinçe **tükel** bititim(i)z (HTAydemir. IX 40).
- 9) Amtı men bo nomug tükel aktarmakım erser **barça** burhanlar közünmezın küç basut berip, (HTTezcan. X. 371).
“*Şimdi benim bu sutra'yı bütünüyle çevirmiş olmam ise bütün buddhaların gözükmezsizin güç ve yardım sağlayıp*” (HTTezcan. X. s. 61)
- 10) Virxar etgeli başlap, üçünç yıl yay altınç yay kop etigi yaratıya birle barça **tükel** boldı,, (HTTezcan. X. 42).
“*Manastır yapmak üzere işe başlanılıp, üçüncü yıl, yazın, altıncı ayda bütün süslemeleri bezekleri ile hepsi tamamlandı.*”(HTTezcan. X. s. 54)

2.14.2. Birliktelik Kullanımı

2.14.2.1. tükel tolu: [2] (HT: 2) “tam”

HT'de 2 örnekte karşılaştığımız ikileme bu örneklerde zarf görevinde kullanılmıştır.

- 1) sengrem içinte keng alkıg arıg körkle adınçıg mungadınçıg etig yaratıglarıg tuylar taoçanglar erdinilig kötürgüler xualar bralar oyun bediz sengrem içinte **tükel tolu** kördiler (HTTezcan. X. 288)
“*Manastır içinde geniş açıklık (bir yerde) temiz, güzel, hayranlık ve şaşkınlık verici süsleri bezekleri, tuğları, sunguları, mücevherlerle işlenmiş tahtirevanları çiçekleri seyebanları, müzik çalındığını, resimleri (bütün bunları) manastır içine dolmuş olarak gördüler.*”
- 2) yene anta tuggu buyan edgü kılınçlarıg yeme eksüksüz **tükel tolu** yarlıkayuk ol (HTTezcan. X. 768)

“Yine orada doğmaya yarayacak sevapları, iyi eylemleri de eksiksiz ve **tamam olarak** yerine getirmiştir.” (HTTezcan. X. s. 70)

2.14.2.2. tükel yumgı: [1] (HT: 1) “hep birlikte”

Tükel ve yumgı sözcüklerinin birlikte kullanımı ile oluşmuş olan ve HT’de tek örnekte karşılaştığımız ikileme zarf görevinde kullanılmıştır.

- 1) yine yeme kördiler ülgüsüz sansız toyınlar kuvragı iliglerinte xualar kuzetriler tutup kaltı öngreki tapıg uduylar **tükel yumgı** kelip tay pazaki nomka tapıg udug kılmişların sengrem içinte neçe kay beltir erser (HTTezcan. X.290)

“Hesapsız sayısız rahipler cemaati ellerinde çiçekler, seyebanlar tutup, yukarıda sayılan saygı, hürmet (belgileri) **hep birlikte** gelip,”

2.15. tükellig: [56](AY: 49, HT: 7)“tamamıyla, tamamen, bütünüyle, büsbütün.”

“Tamamıyla, tamamen, bütünüyle, büsbütün” anlamlarına gelen sözcük AY’de 49, HT’de 7 olmak üzere toplamda 56 kez geçmiş, sıfat ve zarf görevlerinde kullanılmıştır. Sözcük HT’de bir örnekte *tükelligsiz* biçimiyle geçmiş olup burada *eksiksiz* anlamını vermekte ve zarf görevinde kullanılmıştır.

- 1) kiñürü nom nomlayur men boo teriñ nom erdinig edgülerke **tükellig** kılğalır (AYZieme 776)
- 2) küçinte ötrü iki kırk ulug erenlerniñ belgüsiñe **tükellig** sekiz on iyin edgüler üze itiglig yaratıglıg kulaçaça tegirmi körkle (AYKaya II. 43/10)
- 3) azu yme üstünki yig uguşta tözde brahmanlar uguşinta begler uguşinta togayın ulatı yëti erdinike **tükellig** çakıravart ilig kan bolayın tęp küser (AYKaya, III.142/6)
- 4) teginip yokka tayanmakıg bilip köni küsüşke **tükellig** bolup : tözinçe tılañurmak üze muñadınçıg iş ködügke tegip iduk tözte köni yolta ornaşu tegingeyler t(e)ñrim tęp tedi (AYÇetin VII. 72)

“Bodhisattva’lar **her şeyden üstün**, kusursuz duyumsamaya (Skr.

samyaksambuddha) geri dönmeksizin erişmiş olacaklar ve yokluğa ulaşmayı bilerek doğru arzulara erişipöğretiye uygun belagat güçleri yardımıyla muhteşem işlerbaşararak kutsal öğretiye (ve) doğru yola sağlamca yerleşmeyi başaracaklardır, dedi.” (AYÇetin, VII. s. 177)

- 5) körkidü sözleyü bertiler :: katıgılamakka **tükellig** :: ençgü esenü köñüllüg siz : uvut uyat üze çavıkmış : atl(1)g küülüg bilge siz : ögi erür siz togurdaçı :: bo yertinçü yer suvnuş :: keçlenmeklig kınıgın : ulug katıgılamakta yoriyur siz (AYÇetin VII. 727)

“Büsbütün başarılı, huzur (ve) mutluluk dolugönle sahiptiniz. Utanmasıyla üne kavuşmuş, şan şöhret sahibi bilgesiniz. Bu yeryüzünüün anasısınız. Bu yeryüzündeki güç çekişmesinin zahmetine katlanıyorsunuz.” (AYÇetin, VIII. s. 186)

- 6) köni kærtü savların .. kut kolar men küseyü **tükellig** bolayın barçaka amtı okıyü :: (AYÇetin VIII. 203)

“Ne kadar iyilik dolu sözü varsa (onların) hepsiyle donanmak için tüm arzulla dilekte bulunuyorum.” (AYÇetin, VIII. s. 241)

- 7) yakı yme bo yagız yerke tayaklığın bütgülük neçe edler bar erserler .. olar barça yirümedin artamadın **tükellig** büte tegingeyler .. (AYÇetin VIII. 727)

“Ayrıca bu dünyayla ilgili ne kadar iş varsa (onlar) zarar görmeden tümüyle bitecek.” (AYÇetin, VIII. s. 296)

- 8) [anta] tüketép bursanlarka <,> inçip ötrü ayıtdı ,, ol kuvragta barçaka ,, bar mu munta ked nomçı ratnaraşi atl(1)g açarı ,, edgü edremke **tükellig** ,, asıg kıldaçı kamagka , (AYUçar IX. 76)

“Orada, Buddhasaṅgha’ya hürmet gösterip daha sonra o topluluktaki herkese doğru şöyle bir soru yöneltmiş: Mükemmel faziletlere hâiz, herkese faydası dokunacak, işinde pek mâhir dharma üstadı Ratnarāśi adlı ācārya var mıdır?” (AYUçar IX. s. 52)

- 9) yüz buyanlığ b(e)lgüg , etilmiş körkle kırtışığ , y(a)ruk yaltrıkka **tükellig** , kirsiz [mün]süz süp süzök , süzülmüş y(a)ruk biligiñiz , taloy ügüz teg keñ teriñ , u[lsuz]

tüpsüz edgüleriñiz , kök kalık teg yetinçsiz , tegirmi körkle y(a)rukuñuz ,
(AYGulcalı X. 943)

“Yüz sevaplı (Skr. punya) alamet ile dış görünümünüz güzelleştirilmiş;
(görüntünüz) **eksiksiz** parıltısıyla kirsiz (ve) şeffaftır; arınmış parlak bilginiz
okyanus gibi geniş (ve) derindir; dipsiz erdemleriniz gökyüzü gibi sınırsızdır.”
(AYGulcalı X. s. 227)

10) Girmekke **tükellig** bolayın on türlüğ erksinmekig yın iki türlüğ (HTTuguşeva V.
2). V36.

11) İrinçkeyü yarlıkayu yiti erdini miñ toña küçlüğ oglanka **tükellig** dört yirteñü
erkligi bulguluk (HTTuguşeva V. 22). V74.

12) Dört ülgüsüz köñüllerniñ erkligerig küçlerig, **tükellig** kıltaçısı tetir, (HTRöhrborn
VII. 581).

“Dört sayısız duyu organlarını ve kuvvetlerini mükemmel kılan şey budur.”

13) Bo edremke **tükellig** erser neçük ol boşgunmış boşgutta kudı bolgulukı bolgay
mu (HTRöhrborn. VIII. 726).

“kişi bu yeteneğinden dolayı, öğrenilen bilgiden ne kadar düşük olabilir?”

14) han samtso açarı üze ertingü amramak kongüllüg için samtso açarığ kizlemiş
yerde kop etigke yaratıgka **tükellig** ayı körkle stup etdürti (HTTezcan. X. A6)

“İmparator Tripitaka üstat hakkında son derece sevgi beslediği için Tripitaka
Üstadı gömdükleri yerde birçok süslerle bezeklerle donatılmış pek güzel (bir)
stupa (türbe) yaptırdı.”

(ST: 487,489; AY I: 105,776; AY II: 438/10, 48/22, 50/17, 51/4,12, 58/7, 80/13,
97/14, 120/7; AY III: 142/6, 147/4,10, 154/12, 157/13, 170/12, 176/3, 187/6,11,
188/1, 197/7; AY IV: 94, 221, 244, 281, 1577, 2773, 3319, 3394, 1855; AY V:
1140, 0275-0276, 1145; AY VI: 0596, 0736, 0790, 1292-1293, 1067, 1146, 1215
0730, AY VII: 72, 727; AY VIII: 162, 169, 727, 51, 203; AY IX: 76, 456; AY X:
531, 943, 1055, 1063, 1256, 126;

2.15.1. Çekim Ekli Kullanım

2.15.1.1. tükelligsiz: [1] (HT: 1) “eksiksiz”

- 1) anın ötüg bitig ötünü teginip kamagta **tükelligsiz**, ka baglıg [tun]-şığ başlap upasilar yinçürü töpün yükünüp, (HTRöhrborn VII. 1598)

*“Saygılarımla, her açıdan **eksiksiz** olan bir dilekçe sunun ve başımızdaki Jia ailesinden Dun-ze ile baş aşağı eğimli bir sarayın kolyesi ile bize gelin.”*

2.15.2. Sözcüğün Türü

2.15.2.1. Sıfat Görevinde Kullanım

- 1) yüz buyanlıg b(e)lgüg , etilmiş körkle kırtışığ , y(a)ruk yaltrıkka **tükellig** , kirsiz [mün]süz süp süzök , süzülmiş y(a)ruk biliginiz , taloy ügüz teg keñ teriñ , u[lsuz] tüpsüz edgüleriñiz , kök kalık teg yétinçsiz , tegirmi körkle y(a)rukuñuz , (AYGulcalı X. 943)

*“Yüz sevaplı (Skr. punya) alamet ile dış görünümünüz güzelleştirilmiş; (görüntünüz) **eksiksiz** parıltısıyla kirsiz (ve) şeffaftır; arınmış parlak bilginiz okyanus gibi geniş (ve) derindir; dipsiz erdemleriniz gökyüzü gibi sınırsızdır.”*
(AYGulcalı X. s. 227)

- 2) teginip yokka tayanmakıg bilip köni küsüşke **tükellig** bolup: tözinçe tılañurmak üze muñadıñıg iş ködügke tegip ıduk tözte köni yolta ornaşu tegingeyler t(e)ñrim tęp tedi (AYÇetin VII. 72)

*“Bodhisattva’lar **her şeyden üstün**, kusursuz duyumsamaya (Skr. samyaksambuddha) geri dönmeksizin erişmiş olacaklar ve yokluğa ulaşmayı bilerek doğru arzulara erişipöğretiye uygun belagat güçleri yardımıyla muhteşem işlerbaşararak kutsal öğretiye (ve) doğru yola sağlamca yerleşmeyi başaracaklardır, dedi.”* (AYÇetin, VII. s. 177)

- 3) körkidü sözleyü bertiler :: katıgılanmakka **tükellig** :: ençgü esenü köñüllüg siz : uvut uyat üze çavıkmış : atl(ı)g küüllüg bilge siz : ögi erür siz toğurdaçı :: bo

yértinçü yer suvnuş :: keçlenmeklig kınıgın : ulug katıgılanmakta yoriyur siz (AYÇetin VII. 727)

“Büsbütün başarılı, huzur (ve) mutluluk dolugönle sahiptiniz. Utanmasıyla üne kavuşmuş, şan şöhret sahibi bilgesiniz. Bu yeryüzünün anasisiniz. Bu yeryüzündeki güç çekişmesinin zahmetine katlanıyorsunuz.” (AYÇetin, VII. s. 186)

- 4) köni kértü savların .. kut kolur men küseyü **tükellig** bolayın barçaka amtı okıyu :: (AYÇetin VIII. 203)

*“Ne kadar iyilik dolu sözü varsa (onların) hepsiyle donanmak için **tüm** arzumla dilekte bulunuyorum.”*

- 5) küçinte ötrü iki kırk ulug erenlerin belgüsiñe **tükellig** sekiz on iyin edgüler üze itiglig yaratıgıg kulaçaça tegirmi körkle (AYKaya II. 10) (43/5a.)

- 6) han samtso açarı üze ertingü amramak kongüllüg üçün samtso açarıg kizlemiş yerde kop etigke yaratıgka **tükellig** ayı körkle stup etdürti (HTTezcan. X. A6)

“İmparator Tripitaka üstat hakkında son derece sevgi beslediği için Tripitaka Üstadı gömdükleri yerde birçok süslerle bezeklerle donatılmış pek güzel (bir) stupa (türbe) yaptırdı.”

2.15.2.2. Zarf Görevinde Kullanım

- 1) yakı yme bo yağız yerke tayaklıgın bütgülük neçe edler bar erserler .. olar barça yirümedin artamadın **tükellig** büte tegingeyler .. (AYÇetin VIII. 727)

*“Ayrıca bu dünyayla ilgili ne kadar iş varsa (onlar) zarar görmeden **tümüyle**bitecek.”* (AYÇetin, VIII. s. 296)

- 2) [anta] tüketép bursanlarka <,> inçip ötrü ayıtdı ,, ol kuvragta barçaka ,, bar mu munta ked nomçı ratnaraşi atl(1)g açarı ,, edgü edremke **tükellig** ,, asıg kıldaçı kamagka , (AYUçar IX. 76)

*“Orada, Buddhasaṅgha’ya hürmet gösterip daha sonra o topluluktaki herkese doğru şöyle bir soru yöneltmiş: Mükemmel faziletlere hâiz, **herkese** faydası dokunacak, işinde pek mâhir dharma üstadı Ratnarāśi adlı ācārya var mıdır?”*

(AYUçar IX. s. 52)

- 3) kiñürü nom nomlayur men boo teriñ nom erdinig edgülerke **tükellig** kılğalır (AYZieme 776)
- 4) İrinçkeyü yarlıkayu yiti erdini miñ toña küçlüg oğlanka **tükellig** tört yirtinçü erkligi bulguluk (HTTuguşeva V. 22). V74.
- 5) Girmekke **tükellig** bolayın on türlüg erksinmekig yın iki türlüg (HTTuguşeva V. 2). V36.
- 6) Tört ülgüsüz köñüllerniñ erkliglerig küçlerig, **tükellig** kıltaçısı tetir, (HTRöhrborn VII. 581).
“Dört sayısız duyu organlarını ve kuvvetlerini mükemmel kılan şey budur.”
- 7) kamag teriñ yörüglerke s(e)çme bilge biligke **tükellig** kıltaçısın neñ idi sözlegülüksüz tetir (HTRöhrborn. VIII. 1016).
- 8) bo edgülerke **tükellig** bolup „ [nirva]nlıg ıntın kıdıgka [agtınurlar ?] miğik prtigčan (HTAydemir. IX 1833).

2.16. tüketi: [4] (Huast: 4) “tamamen, tamamıyla

“Tamamen, tamamıyla” anlamlarına gelen sözcük Uygurca metinler içerisinde Huastuanifte kullanım alanı bulmuş olup toplamda 4 örnekte karşımıza çıkmıştır. Sözcük örneklerin tamamında zarf görevindedir. Ayrıca sözcük AY’de 5 örnekte tüzü sözcüğü ile birlikte *tüzü tükel* biçiminde ikileme oluşturmuş ve bu şekliyle zarf görevinde kullanılmıştır.

- 1) tokuzunç on ç(a)hşap(a)t tutdukumuzda b(e)rü üç agzın üç köñlün üç elgin birk(a)m(a)g özin **tüketi** tutmak k(e)rgek erti. (Huast. Özbay. s. 232)
“Dokuzuncu olarak da on emri kabul ettiğimizden beri üç ağız, üç düşünce, üç el ve bütün bir benliğin **tamamıyla birlikte** (bu on emre) uymak gerekliydi”. (Huast. Özbay. s. 94)

- 2) yme korkmatın ermegürüp edgüti **tüketi** alkanmad(1)m(1)znı t(e)ñrigerü tutmad(1)m(1)z erser, (Huast. Özbay. s. 250)
*“Yine tanrı tarafından korkmadan, ihmalkârca, **tam olarak** dua etmediysek”*
 (Huast. Özbay. 94)
- 3) azu muñ üçün azu puşi bergeli kızganıp yeti türlüğ puşi nomka **tüketi** berü umad(1)m(1)z erser, (Huast. Özbay. s. 271)
*“Hem bunun için hem de (dinimiz) için sadaka vermekten kaçınıp yedi türlü sadaka öğretisini **tam olarak** yerine getirmediysek (cimrilik ettiysek)”* (Huast. Özbay. s. 94)
- 4) t(e)ñrim yeti y(I)mki **tüketi** oluru umad(1)m(1)z erser bir aykı ç(a)hşap(a)t(1)g edgüti tüketi arıtı tutu umad(1)m(1)m(1)z erser, (Huast. Özbay. s. 319)
*“Tanrım yedi yimki törenini gerektiği gibi yapamadıysak (kutlayamadıysak); bir aylık orucu düzgün bir biçimde **tam olarak** tutamadıysak”* (Huast. Özbay. s. 95)

2.16.1. Sözcüğün Türü

2.16.1.1. Zarf Görevinde Kullanımı

- 1) tokuzunç on ç(a)hşap(a)t tutdukumuzda b(e)rü üç agzın üç köñlün üç elgin birk(a)m(a)g özin **tüketi** tutmak k(e)rgek erti. (Huast. Özbay. 232)
*“Dokuzuncu olarak da on emri kabul ettiğimizden beri üç ağız, üç düşünce, üç el ve bütün bir benliğin **tamamıyla birlikte** (bu on emre) uymak gerekliydi.”* (Huast. Özbay. s. 94)
- 2) yme korkmatın ermegürüp edgüti **tüketi** alkanmad(1)m(1)znı t(e)ñrigerü tutmad(1)m(1)z erser, (Huast. Özbay. 250)
*“Yine tanrı tarafından korkmadan, ihmalkârca, **tam olarak** dua etmediysek;”*
 (Huast. Özbay. s. 94)
- 3) azu muñ üçün azu puşi bergeli kızganıp yeti türlüğ puşi nomka **tüketi** berü umad(1)m(1)z erser, (Huast. Özbay. 271)
*“Hem bunun için hem de (dinimiz) için sadaka vermekten kaçınıp yedi türlü sadaka öğretisini **tam olarak** yerine getirmediysek (cimrilik ettiysek);”* (Huast.

Özbay. s. 94)

- 4) t(e)ñrim yeti y(l)mki **tüketi** oluru umad(1)m(1)z erser bir aykı ç(a)hşap(a)t(1)g edgüti tüketi arıtı tutu umad(1)m(1)m(1)z erser, (Huast. Özbay. 319)
*“Tanrım yedi yimki törenini gerektiği gibi yapamadıysak (kutlayamadıysak); bir aylık orucu düzgün bir biçimde **tam olarak** tutamadıysak;”* (Huast. Özbay. s. 95)

2.17. tümen: [32] (AY: 32) “on bin”

Clauson sözcüğü, *on bin* olarak ve büyük bir sayı olarak değerlendirmiştir. Ayrıca Toharcadan alıntı bir sözcük olduğunu belirtmiştir. (Clauson, 1972: 507). Sözcük AY’de 32 kez geçmiş olup örneklerin tamamında müstakil biçimdedir.

- 1) Men ötrü ol raça[ş]as[t](1)r törü [bitig]ke tayaklığın iki **tümen** yıl başladım .. (AYÇetin, VIII. 1168)
*“Ben o rajaşastra öğretti kitabına dayanarak ülkeyi yirmi **bin** yıl yönettim.”* (AYÇetin, VIII. s. 340)
- 2) yügerü kıltı köñülinte ,, ontın sıyarkı uluştaki miñ **tümen** kolti burhanlarını ,, ulug y(a)rılıkançuçı köñüllerin (AYUçar IX. 154)
*“On yöndeki ülkelerde yer alan, **bin** milyon koñi [adet] Buddhanın, yüce merhametli fikirlerinin anlamı günyüzüne çıkmış.”* (AYUçar IX. s. 60)
- 3) adın yme bir (düz. bar) erti miñ tümen kolti t(e)ñriler nom eşidmek küşüşin (AYUçar IX. 131)
“Ayrıca, [orada] başkaları da varmış. Bin milyon koñi [adet] tanrı, dharmayı işitme arzusuyla topluca biraraya gelmiş.” (AYUçar IX. S. 57)

2.18. tüzü: [9] (AY: 6, HT: 3) “her, bütün.”

“Her, bütün” anlamalarına gelen sözcük AY’de 6, HT’de 3 olmak üzere toplamda 9 kez geçmiş ve müstakil olarak kullanılmıştır. Sözcük HT’de 1 örnekte *tüzüke* ve 1 örnekte de *tüzüni* biçimiyle karşımıza çıkmıştır. Ayrıca sözcük *tükel* ve *tüketi* sözcükleriyle birlikte AY’de 6 örnekte *tüzü tükel*, 5 örnekte de *tüzü tüketi* ikilemesiyle karşımıza çıkmakta ve bu örneklerin tamamında zarf görevindedir.

- 1) ulug y(a)rlıkançuçı köñüllerin **tüzü** yadıp bir yanlıg ,, emgekin sakınıp tınl(ı)glarınıg ,, adırsız tüp tüz arıtdı (düz. öritdi) ,, ulug y(a)rlıkançuçı köñül {1}üg ,, (AYUçar IX. 156)

“*[Buddha], canlıların, her tarafa aynı şekilde yayılan sıkıntılarını düşünüp [canlılar arasında] fark gözetmeksizin, [onlar için] yüce merhamet düşüncesini hâsıl etmiş.*” (AYUçar IX. s. 60)

- 2) sözleti , ukmış bolzun èlig beg bo üdteki b(e)lgümin , tolp et’özümte tugyuk ol , busuş kağgu alp emgek emiglerim belindeg , ev(i)tèp tañızıp süt akar , ne yme kılıp unamaz Tıdıngalı söngeli , çımşılaşur et’özüm , **tüzü** yiñne sançmış teg , busuş kağguka kagurulup yarılğalı bo köküzüm umılıp barıp tüşedim , ertiñü yavlak yavız tül , ıçgındım erki odgurak , sever (AYGulcalı X. 653)

“*Han şuan ki alametimi bilmiş olsun; bütün vücudumda keder (ve) sıkıntı doğmuştur; memelerim aniden şişip süt akar, ne yapsam da engellenmiyor. Vücudumun **bütününe** iğne batmış gibi sızlıyor; bu göğsüm keder ile kavrulup yarılacak; (uykuya) sürüklenip çok kötü (bir) rüya gördüm.*” (AYGulcalı X. s. 223)

- 3) tek barınça nom keñürtdeçilerde **tüzü** istedim köni nomlamışığı, (HTRöhrborn VII. 1722, 1723)

“*Dharma Broker'ları arasında varolan **tüm** gerçekleri araştırdım.*”

- 4) enetkek elinteki kişiler yme **tüz[ü bir]** yanlıg bo n[o]m erdinig severler ayayurlar (HTRöhrborn VII. 879)

- 5) ötrü ançata kum sanı uluşlar balıklar **tüzü** üleşdiler tonların didimlerin kutrulmak kapığıg açtılar, (HTRöhrborn VII. 546)

“*Sonra öylece ülkeler ve şehirler, kum taneleri sayısınca dağıttı, kıyafetleri ve taçları kurtuluş kapısını açtı.*”

2.18.1. Çekim Ekli Kullanım

2.18.1.1. tüzüke: [1] (HT: 1) “bütününe”

- 1) **tüzüke** yoriguluk boltı tört dyanların yorıkı (HTRöhrborn. VII. 477)

“Dört Meditasyonun değişimi herkes tarafından uygulanabilir.”

2.18.1.2. tüzüni: [1] (HT: 1) “bütününü”

- 1) Arslan etinlig yapırgakdaki üziklar kamagun kelti kat ordolugda, saçılıp munta noş tatıg **tüzüni** ölitip yaşartdı. (HTRöhrborn VII. 557)

2.18.2. Birliktelik Kullanımı

2.18.2.1. tüzü tükel: [6] (AY: 6) “eksiksiz tamamı, eksiksiz hepsi”

- 1) bu üç törlüg etözlerinte kamag burkanların etözleri köni tüz tuymak burkan kutı atlıg ıduk bilge bilgileri barça kalısız **tüzü tükel** tutulurlar (AYKaya II. 38/19)

- 2) men yene anı birle yumgı eşidip **tüzü tükel** ... bolur men (AYKaya II. 95/6)

- 3) teñrim birkeye men yalañuz özkeyem ... kanta ugay men bir tilkeyem üze teñrim sizni **tüzü tükel** öggeli sizin utruñuzda üküş törlüg ugrın yalvaru kut kolunu teginür men (AYKaya II. 114/17)

- 4) kaltı öñre ertmiş üdki alkudın yigedmiş ıduk burkanlar teg altı paramıtlarıg alkuñıbarça **tüzü tükel** toşgurayın bütüreyin az övke biligsiz biligig kezigçe kalısız öçüreyin alku nızvanlarıg utup yigedip kop emgekig tarakayın kitereyin (AYKaya II. 115/15)

- 5) köni kærtü savların .. kut kolur men küseyü tükellig bolayın barçaka amtı okıyu :: ötünür m(e)n alkuñı t(e)ñri burhan tetsisi :: şravaklar kuvragın kamagunbarça t(e)rk tavrak küşüşüm eyin kelzünler **tüzü tükel** bütürzünler .. köñülteki tilekimin .. küseyir m(e)n kolur m(e)n .. köni kærtü çın savıg .. alku ugrun küseyür m(e)n ezügsüz igidsiz kærtü sözüg .. (AYÇetin VIII. 208)

*“Ne kadar iyilik dolu sözü varsa (onların) hepsiyle donanmak için tüm arzulla dilekte bulunuyorum. Bu nedenle ben şimdi Tanrı buda'nın müridi, onu dinleyenler topluluğunun tamamını arz ederek çağırıyorum. Arzumu yerine getirmek üzere çabucak gelsinler ve gönlümdeki (bu) dileği **eksiksiz tamama** erdirsinler. Tüm arzulla tüm zamanlar için diliyorum yalansız gerçek sözü.”*

(AYÇetin, VIII. s. 242)

2.18.2.2. tüzü tüketi: [5] (AY: 5)

- 1) anta ötrü ol tözünler ogli tözünler kızı ertinü ulug bedük buyanlığ yükmekeig buyanlığ tirginig **tüzü tüketi** kılmış kazganmış bolurlar (AYKaya III. 155/12)
- 2) kim meniñ kañım [seniñ] ulug atañ pr(a)tn(a)yadivaçi atl(ı)g êlig beg maña abij[ik] kılı[p] ol şast(ı)rıg **tüzü tüketi** aydı körk[itdi] (AYÇetin VIII. 1166)
*“Öyle ki benim babam, senin büyükbaban pratnayadivaçi adlı hükümdar bana yönetme yetkisi verdiğinde o öğretiyi **tamamıyla** gösterdi.”*
- 3) ötgürü ontın sıjarkı uluşlarıg bir yme koğmadın **tüzü tüketi** barçanı toşguru tuyu örte y(a)rılıkayurlar .. (AYÇetin VIII. 32)
*“Dolayısıyla ön taraftaki (tüm) memleketleri (hiç) bir **eksik bırakmadan tamamıyla** (her yere) yetişip aydınlatarak kaplayacak şekilde buyuruyorlar.”*
 (AYÇetin, VIII. s. 226)
- 4) kut kolar m(e)n yalvaru .. küsemiş tilemiş işimiz .. t(e)rkin tavrata barçanı .. **tüzü tüketi** bütürzün .. (AYÇetin VIII. 147)
*“Ben yalvararak diliyorum ki arzuladığımız işimizi bir an önce **eksiksiz** olarak **tamamlasın.**”* (AYÇetin, VIII. s. 237)
- 5) ol iki oğlanı yme tavrata barıp bo savlarıg **tüzü tüketi** ulug atalarıña ötüñüp ol yañalarka kömen aş yüdtürüp... ataların tapa kelti ... (AYUçar IX. 912)
*“O iki oğlan da hemencecik gidip bu sözleri **eksiksiz** olarak dedelerine arz edip o fillere büyüğü (?) yiyecekleri yükleyip ... babalarına doğru geldiler ...”* (AYUçar IX. s. 148)

2.19. ülgüsüz: [16+18] (AY: 14+18, HT: 2) “hadsiz hesapsız, sayısız.”

Clauson“a göre sözcük, *sayılamaz, ölçülemez* anlamlarına gelmektedir (Clauson 1972: 144). Sözcük yapıca *ül-gü-süz* şeklinde açıklanmıştır (Çetin, 2017: s. 7). Sözcük sıfat ve zarf görevlerinde kullanılmıştır. Ayrıca sözcük ikileme içinde de karşımıza çıkmakta ve daha çok *ülgüsüz sansız, ülgüsüz üküş, ülgüsüz kolusuz* şekilleri ile varlık

olup bu ikilemeler içinde de sıfat ve zarf görevlerinde kullanılmaktadır.

- 1) ol kamağ teñri urılarıntın teñri teñrısı şakimuni burhannıñ atrug atrug yorügler nomlar yoleşürügler üseki **ülgüsüz** usun özin yaşın eşidip (AYZieme 1222)
- 2) yme antag ok erür ... alku tınlıg ogıanlar arıtı bilgeli ukgalı umazlar **ülgüsüz** kalp üdlerke tegi ötrü titrü yinçürü sakınsarlar (AYKaya II. 113/16)
- 3) parıtab atlıg az yaruklug teñri yirinte apramanab atlıg **ülgüsüz** yaruklug teñri yirinte abasvar atlıg arıg yaruklug ünlüg teñri yirinte parıtaşub atlıg az arıg teñri yirinte apramanaşub atlıg **ülgüsüz** arıg teñri yirinte şubarks atlıg tolp arıg teñri yirinte (AYKaya III. 143/10)
- 4) yine ertginçe **ülgüsüz** ,, yüz miñ kata kalp üdlerte kiçig ellerte ,, üküş boltum elig beg (AYUçar IX. 230)
“Yine, sayısız, yüz bin kalpa zamanında, küçük küçükükelerde, pek çok kez hükümdar olmuştum.” (AYUçar IX. s. 67)
- 5) neçe neçe ajunta ezrua t(e)ñri boltum **ülgüsüz** burhanlarka tuş bolup ,, tapıg udug kılınımnıñ ,, anıñ sanın sakışın <,,> teñlegeli kim ugay ,, eşidip m(e)n bo nomug ,, öñre üdte ök sevintim ,, antın turmuş buyannıñ ,, **ülgüsüz** teñin kim bilgey (AYUçar IX. 242)
“Birçok varlık şeklinde, sayısız [kez] Ezrua tanrı (Skr. mahābrahman) olmuştum. [O halde, şimdi] Buddhalarla karşılaşıp [onlara] hürmet göstermemin sayısını kim hesaplayabilecek ki? Ben, bu dharmayı evvelki zamanda duyar duymaz sevinmiştim. O hâlde, [dharmayı daha önce duymamın neticesinde] hâsıl olan puñyanın sayısız ölçüsünü kim idrak edebilecek ki?” (AYUçar IX. s. 70)
- 6) kimler birök bultukta ,, eşidgeli bo nomug ötrü olar köñülinte ,, munçulayu sakınzun ,, bo künki künte m(e)n bultum ,, sakını sözleyü yetinçsiz uçsuz kıdıgsız **ülgüsüz** ,, buyan edgü kılınçig (AYUçar IX. 336)
“Kimler, şayet bu sūtrayı işitebildiyse, o zaman, onlar, akıllarından şunları geçirsin: Yaşadığımız şu zamanda ben idraki [ve] söylenilmesi muhâl, sınırsız, ölçülemez puñyaya sahip oldum.” (AYUçar IX. s. 80)

- 7) ol ed tavarlıg bulunçığ ,, sözleyü tüketdim m(e)n saña ,, ot em şast(i)rniñ k(e)rgekin ,, öñetdürüp igliglerig **ülgüsüz** buyan alguluk tıp tedi ,,, (AYUçar IX. 706)

*“İlaç sâstralarının gereklerini eksiksiz olarak sana söyledim. [Artık, bundan sonra] hastalıkları iyileştirip **sayısız** punyayı elde edebilirsin diye söyledi.”* (AYUçar IX. s. 125)

- 8) **ülgüsüz** köñülte ulatı , kamag dyanlar kalısız , üç törlüg ulug kö[lünü]ler , ulatı kamag kutrulmak , alku barça üneler, bo nom erdini tözinte anı üçün ugrayu , keñürü nomladı bo nomug , (AYGulcalı X. 1449)

*“**Sınırsız** gönülden başka, bütün meditasyonların hepsi, üç türlü büyük taşıt ve ayrıca bütün kurtuluşların hepsi bu öğreti cevherinin özünden çıkar/doğar; tam da onun için, (Buddha) bu öğretiyi yayarak vaaz etti.”* (AYGulcalı X. s. 231)

- 9) dört **ülgüsüz** köñüllerniñ erkliglerig küçlerig, tükellig kıltaçası tetir, (HTRöhrborn VII. 579)

*“Dört **sayısız** duyu organlarını ve kuvvetlerini mükemmel kılan şey budur.”*

- 10) eşiddimiz töpüde tuta teginip sakınmış yinçürmüş sayu **ülgüsüz** ögrünçümüz sevinçimiz tuga teginür, (HTRöhrborn VII. 1547)

“Ve doğal olmayan neşemiz içimizde uyanır, her seferinde başımızın tepesinde saygıyla durup birbirimize doğru yayılırız.”

(AY I: 1222; AY II: 113/16; AY III: 143/10; AY VIII: 911; AY IX: 230, 236, 242, 301, 336, 706; AY X: 1449)

2.19.1. Sözcüğün Türü

2.19.1.1. Sıfat Görevinde Kullanım

- 1) Yene ertginçe **ülgüsüz** ,, yüz miñ kata kalp üdlerte kiçig èllerte ,, üküş boltum èlig beg (AYUçar IX. 230)

*“Yine, **sayısız**, yüz bin kalpa zamanında, küçük küçükükelerde, pek çok kez hükümdar olmuştum.”* (AYUçar IX. s. 67)

- 2) neçe neçe ajunta ezrua t(e)ñri boltum **ülgüsüz** burhanlarka tuş bolup ,, tapıg udug kılınımnıñ ,, anıñ sanın sakışın <,,> tenlegeli kim ugay ,, eşidip m(e)n bo nomug ,, öñre üdte ök sevintim ,, antın turmış buyannıñ ,, **ülgüsüz** teñin kim bilgey (AYUçar IX. 242)

“Birçok varlık şeklinde, sayısız [kez] Ezrua tanrı (Skr. mahābrahman) olmuştum. [O halde, şimdi] Buddhalarla karşılaşıp [onlara] hürmet göstermemin sayısını kim hesaplayabilecek ki? Ben, bu dharmayı evvelki zamanda duyar duymaz sevinmiştim. O hâlde, [dharmayı daha önce duymamın neticesinde] hâsıl olan puñyanın sayısız ölçüsünü kim idrak edebilecek ki?” (AYUçar IX. s. 70)

- 3) kimler birök bultukta ,, eşidgeli bo nomug ötrü olar köñülinte ,, munçulayu sakınzun ,, bo künki künte m(e)n bultum ,, sakını sözleyü yetinçsiz uçsuz kırıksız **ülgüsüz** ,, buyan edgü kılınçig , (AYUçar IX. 336)

“Kimler, şayet bu sūtrayı işitebildiyse, o zaman, onlar, akıllarından şunları geçirsin: Yaşadığımız şu zamanda ben idraki [ve] söylenilmesi muhâl, sınırsız2, ölçülemez puñyaya sahip oldum.” (AYUçar IX. s. 80)

- 4) ol ed tavarlıg bulunçig ,, sözleyü tüketdim m(e)n saña ,, ot em şast(i)rınıñ k(e)rgekin ,, öñetdürüp igliglerig **ülgüsüz** buyan alguluk tıp tedi ,,, (AYUçar IX. 706)

“İlaç sāstralarının gereklerini eksiksiz olarak sana söyledim. [Artık, bundan sonra] hastalıkları iyileştirip sayısız puñyayı elde edebilirsin diye söyledi.” (AYUçar IX. s. 125)

- 5) **ülgüsüz** köñülte ulatı , kamag dyanlar kalısız , üç törlüg ulug kö[lünü]ler , ulatı kamag kutrulmak , alku barça üneler, bo nom erdini tözinte anı üçün ugrayu , keñürü nomladı bo nomug , (AYGulcalı X. 1451)

“Sınırsız gönülden başka, bütün meditasyonların hepsi, üç türlü büyük taşıt ve ayrıca bütün kurtuluşların hepsi bu öğretiyi cevherinin özünden çıkar/doğar; tam da onun için, (Buddha) bu öğretiyi yayarak vaaz etti.” (AYGulcalı X. s. 231)

- 6) kimler birök bultukta ,, eşidgeli bo nomug ötrü olar köñülinte ,, munçulayu sakınzun ,, bo künki künte m(e)n bultum ,, sakını sözleyü yetinçsiz uçsuz kırıksız **ülgüsüz** ,, buyan edgü kılınçig , (AYUçar IX. 336)

“Kimler, şayet bu sūtrayı işitebildiyse, o zaman, onlar, akıllarından şunları geçirsın: Yaşadığımız şu zamanda ben idraki [ve] söylenilmesi muhâl, sınırsız, ölçülemez punyaya sahip oldum.” (AYUçar IX. s. 80)

- 7) ol ed tavarlıg bulunçig ,, sözleyü tüketdim m(e)n saña ,, ot em şast(i)rniğ k(e)rgekin ,, öñetdürüp igliglerig **ülgüsüz** buyan alguluk tıp tedi ,,, (AYUçar IX. 706)

“İlaç sâstralarının gereklerini eksiksiz olarak sana söyledim. [Artık, bundan sonra] hastalıkları iyileştirip **sayısız** punyayı elde edebilirsin diye söyledi.” (AYUçar IX. s. 125)

- 8) **ülgüsüz** köñülte ulatı, kamag dyanlar kalısız , üç törlüg ulug kö[lünü]ler , ulatı kamag kutrulmak , alku barça önerler, bo nom erdini tözinte anı üçün ugrayu , keñürü nomladı bo nomug , (AYGulcalı X. 1449)

“**Sınırsız** gönülden başka, bütün meditasyonların hepsi, üç türlü büyük taşı ve ayrıca bütün kurtuluşların hepsi bu öğreti cevherinin özünden çıkar/doğar; tam da onun için, (Buddha) bu öğretiyi yayarak vaaz etti.” (AYGulcalı X. s. 231)

- 9) dört **ülgüsüz** köñüllerniğ erkliglerig küçlerig, tükellig kıltaçısı tetir, (HTRöhrborn VII. 579)

“Dört **sayısız** duyu organlarını ve kuvvetlerini mükemmel kılan şey budur.”

- 10) eşiddimiz töpüde tuta teginip sakınmış yinçürmüş sayu **ülgüsüz** ögrünçümüz sevinçimiz tuga teginür, (HTRöhrborn VII. 1547)

“Ve doğal olmayan neşemiz içimizde uyanır, her seferinde başımızın tepesinde sayıyla durup birbirimize doğru yayılırız.”

2.19.2. Birliktelik Kullanımı

2.19.2.1. ülgüsüz kolusuz: [3] (AY: 3) “sayısız, hesapsız”

- 1) yme buyan edgü kılınçı yme ança ok **ülgüsüz kolusuz** tetir (AY, ST, 451)
- 2) tüü törlüg emgekler kıyıtlar tükell tegip etözleri alağurmışlar erser ... **ülgüsüz kolusuz** busuş kadgularka egirtépertinü emgenürler erser (AYKaya II. 117/18)

- 3) iyin ögirmekdin turmuş buyan edgü kılınç erser ... sansız sakışsız **ülgüsüz kolusuz** têtir ... (AYKaya III. 156/20)

2.19.2.2. ülgüsüz sansız: [31] (AY: 25, HT: 6) “sayısız sınırsız, sayısız sonsuz”

Ülgüsüz sansız ikilemesi AY’de 25, HT’de 6 olmak üzere metinlerde toplamda 31 kez geçtiği görülmüş ve bu örneklerin tamamında sıfat görevinde kullanıldığı tespit edilmiştir.

- 1) yêti katıgılanmaklıg **ülgüsüz sansız** ür kiç ödlerde berü alku dyan sakınçlıg işlerdin kedüklerdin ertêp (AYZieme 76)
- 2) öñi öñi adruk adruk **ülgüsüz sansız** iş ködügler büter üçün anın burkanlar nomı yme olar orunıta **ülgüsüz sansız** öñi öñi adırılurlar (AYKaya II. 49/19,22)
- 3) nomlug tilgen evirip **ülgüsüz sansız** tınlıglarıg ozguru kutgaru yarlıkadılar (AYKaya III. 174/15)
- 4) eliksiz noş tatıglıg nomlug yagmur yagıtıp, **ülgüsüz sansız** yüz miñ tümen kolti nayut sanınça tınl(ı)g- (AYUçar V. 587)
“Tatlı öğreti yağmurunu yağdırıp sayısız yüz bin tümen (=100.000x10.000=1 milyar) Koti, Nayuta sayısınca” (AYUçar V. s. 276)
- 5) sınar yêrtinçülerte **ülgüsüz sansız** gañ ügüzdeki kum sanınça burhanlar uluşıta keñürü yadılıp ol kamag burhanlar üzesinte (AYAyazlı 529)
“Taraftaki yeryüzüne uçsuz bucaksız Ganj nehrinde kum sayısınca Budalar ülkesinde yayılarak bütün o Budalar üzerinde” (AYAyazlı s. 182)
- 6) yana **ülgüsüz sansız** kolti sanınça kalp üdlerdin berü yana turkaru ürüg uzatı köni kærtü savıg ok y(a)rlıkayurlar (AYÇetin VIII. 6)
“Ayrıca sayısız sonsuz zamanlardan beri duran ebedi (ve) doğru sözü de buyururlardı.” (AYÇetin, VIII. s. 223)

- 7) öñreki burhanlar sazınınta urug saçmış buyan eđgü kılınç kılmış kutlug buyanlığ tınl(ı)glarka eşidtürüp t(e)rk üdün yitlingülüksüz batguluksuz kılıu teginip ol kamag tınl(ı)glarığ **ülgüsüz sansız** ajunlarta .. yüz miñ kolti kalp üdlerke tegi .. (AYÇetin VIII. 353)

*“Önceki Budaların öğretileri sayesinde tohumları saçılmış iyi amel işleyen kutlu, sevaplı canlılara duyurup ebedi kılmayı bir an önce başararak bütün canlıları **sayısız** dünyalarda yün bin koti adetlik kalpa dönemlerine kadar”* (AYÇetin, VIII. s. 257)

- 8) montada ulatı ol kamag terin kuvrag üstün t(e)ñri [[[[al]]] tın yalañuk öz öz til [int]je tükel bilge t(e)ñri t(e)ñrиси [burhanıg] öñin öñin öge küleyü . [teginip tüket]düklerinte , ötrü [atı kötrülmüş] ayagka tegimlig on [küçlüg ulug] y(a)rlıkançuçı köñüllüg tükel bilge biliglig t(e)ñri t(e)ñrиси burhan ol kuvrag içinte erigme **ülgüsüz sansız** bodis(a)t(a)vlar kuvragın ulatı kamag t(e)ñrili yalañuklı kuvragı okıyu y(a)rlıkap inçe tęp y(a)rlıkadı ; (AYGulcalı X. 1300)

*“Bunun dışında, o bütün cemaat üstteki tanrılar alttaki insan(lar) kendi dil(ler)inde kâmil bilge tanrılar tanrısı Buddha'yı ayrı ayrı övüp bitirdikten sonra, adı yüceltilmiş saygı değer on çeşit güze sahip yüce merhametli gönüllü, kâmil bilge tanrılar tanrısı Buddha, o topluluk içinde bulunan **sayısız** Bodhisattvalar topluluğu ve ayrıca bütün tanrılar ve insanlar topluluğu(na) vaaz ederek şöyle buyurdu:”* (AYGulcalı X. s. 230)

- 9) sizler kamag ulug terin kuvrag inçe biliñler , kim m(e)n **ülgüsüz sansız** asanke kalp üdlerdin berü tüü tüpi yok[[[[aru]]] turgu teg yürek yarılınçığ açığ tarka emgek emgenip ol emgek[ler]niñ tüşinte bulmış tanuklamış tütrüm teriñ idok nomug bod[i] tegme burhan kutınıñ ugrayu tıltagın sizlerke aça yada nomlayu bertim , sizlerniñ ara kayu- (AYGulcalı X. 1307)

*“Sizler, bütün büyük cemaat şöyle biliniz! Ki ben **sayısız** devirlerden beri tüyleri diken diken olacak kadar yürek parçalayan ağır acı(ları) yaşayıp, o acıların sonucunda bulup tanıklamış olduğum derin (ve) kutsal öğretiyi, bodhi denilen Buddha saadetinin doğrudan sebebinizi sizlere açarak vaaz ediverdim;”* (AYGulcalı X. s. 230)

10) tañlançığ erür siz t(e)ñrim , uçsuz kıdıgsız yorığıñız üze , tañlançığ erür siz , uğumbar çeçek teg , alp tuşgulukuñuz üze , tañlançığ erür siz , taglar hanı basmış teg , tañlançığ erür siz eğgün barça (düz. barmış a) , **ülgüsüz sansız** y(a)rukuñuz e[rür ,] tañlançığ erür siz yavalmış a bedük küsüşüñüz üze , tañlanç[ıg] erür siz şaki bağıg a , kün t(e)ñrite ertmiş y(a)rukuñuz üze , nom- (AYGulcalı X. 1123) “*Tanrım, uçsuz bucaksız (dinî) uygulamalarınızla olağanüstüsünüz; zor bulunması bakımından Udumbara çiçeği gibi şaşıtıcsınız; dağların hükümdarı basmışçasına olağanüstüsünüz. Ey iyilikle giden (Skr. Sugata)! Sınırsız ışığınız ile muhteşemsiniz. Ey uysallaştıran! Büyük arzunuzla endersiniz! Ey Śākya nesli (Skr. Śākya–vaṃśa)! Güneş tanrısını aşan parıltınız ile olağanüstüsünüz.*” (AYGulcalı X. s. 228)

11) **Ülgüsüz sansız** kişilerig trs tetrü nomdın kiterip köni nomka kigürdi (HTTuguşeva V. 12) V12.

12) birök mini tıdıp itmasar ötrü ol tavgaç ilinteki **ülgüsüz sansız** tınlıglarñıñ nom bilgülük bulunçların yitürmek üze (HTTuguşeva V. 10) V38.

13) m(a)ha-çınad[eş] atl(ı)g kutlug t(a)vgaç uluşd[akı] **ülgüsüz sansız** sudurlarig şastrlarig nizvanılarig yinçege tözin ötgürmi[ş] (HTRöhrborn VII. 1848)

14) yene yeme kördiler **ülgüsüz sansız** toyınlar kuvragı iliglerinte xualar kuzetriler tutup (HTTezcan. X. 290)

“*Hesapsız sayısız rahipler cemaati ellerinde çiçekler, seyebanlar tutup, yukarıda sayılan saygı, hürmet (belgileri) hep birlikte gelip,*”

15) ... Ka barıp **ülgüsüz sansız** ağır ayag kılmaşın kördiler kaltı nomda aymış erdinin etiglig burhanlar uluşı teg (HTTezcan. X. 302)

“*...Ya gidip hesapsız sayısız ağırlandığını, hürmet ettiğini gördüler. Sanki sutrada anlatılan mücevherlerle süslü buddhalar gibi.*”

(AY I: 76; AY II: 49/19,22, 80/11, 122/9; AY III: 172/18, 174/15, 185/3; AY V: 0630; AY VI: 397, 0529, 0587, 1301; AY VII: 05, 668, 740; AY VIII: 353, 1009; AY X: 884-885,929,1123,1302).

2.19.2.3. **ülgüsüz teñlençsiz** : [1] (AY: 1) “ölçülemez, hesaplanamaz”

Ülgüsüz sözcüğünün *teñlençsiz* sözcüğü ile birlikte kullanımıyla oluşmuş bir ikileme olup “ölçülemez, hesaplanamaz” anlamlarına gelmektedir. AY’de 1 örnekte karşımıza çıkan yapı burada sıfat görevinde kullanılmıştır.

- 1) ap yme yalañuk yirtinçülerinteki alku törlüg körkde meñizde öñde belgüde itigde yaratıgda barçada utmış yigedmiş **ülgüsüz teñlençsiz** oğsatguluksuz yöleştürgülüksüz arıg süzük öñ erip (AYKaya II. 43/3)

2.19.2.4. **ülgüsüz üküş**: [11] (AY: 10, HT: 1) “oldukça çok, ölçülemez çoklukta”

Ülgüsüz *üküş* ikilemesi AY’de 10, HT’de 1 kez olmak üzere toplamda 11 kez kullanılmış olup bu örneklerin tamamında sıfat görevinde kullanıldığı tespit edilmiştir.

- 1) olarnıñ ok urungutları kuvragları **ülgüsüz üküş** ulug küçlüg yekler (AYZieme 385)
- 2) yalanguklar tapınıp utunup **ülgüsüz üküş** buyan edgü kılınçlarıg yme alırlar (AYZieme 1245)
- 3) **ülgüsüz üküş** ulug tirin kuvraglıg tegriglep olarka nom nomlayu yarlıkamışları barça bekiz belgülüg adırtılıg közüntiler (AYKaya II. 92/22)
- 4) **ülgüsüz üküş** yüz miñ tirin kuvragları birle nom nomlayu yarlıkayur burkanlarıg (AYKaya II. 96/10)
- 5) sen amtı **ülgüsüz üküş** tınlıglarıg ayıg kılınçlıg kkir tapçaların arıtıp çın kértü arınmakka tegürüp (AYKaya III. 132/20)
- 6) kamag burhanlarka tapıg udug ağır ayag kılmış bolgaylar: ol burhanlarıg barça **ülgüsüz üküş** ögdiler üze ögmiş bolgaylar: ol burhanlar yene (AYUçar V. 379)
“Bütün buddhalara hizmet etmiş ve hürmet göstermiş olacaklar. O buddhaların hepsini **ölçülemez çoklukta** övgüler ile övmüş olacaklar.” (AYUçar V. s. 271)

- 7) **ülgüsüz üküş** t(e)ñriler yekler kuvragı, yme ök et'özin ol (AYAyazlı 633)
“Sayısız Tanrılar, şeytanlar topluluğu da bedeniyle o” (AYAyazlı s. 183)
- 8) yürüñi uz adırtlıg , yme k(a)ltı altunlug tag , koptın sınar y(a)ruttur teg , kamagın barça y(a)ruttur siz ,yüz miñ öñi uluşlarıg , öçürür siz tınl(1)glarñı , **ülgüsüz üküş** [emge]kin , alkuka barça berür [si]z , ulsuz tüpsüz yæg menjig (AYGulcalı X. 1050)
“Ve yine, sanki altından (bir) dağ her tarafı aydınlatır gibi, (siz de yeryüzündeki) yüz bin(lerce) farklı ülkenin hepsini tamamıyla aydınlatırsınız. Canlıların sayısız ızdırabını yok edip, bütün herkese sınırsız mükemmel mutluluğu bahşedersiniz.”
 (AYGulcalı X. s. 227)
- 9) [; ol üdün] tükel bilge biliglig t(e)ñ[ri t(e)ñrısı] burhan bo nom erdinig nomlayu y(a)rılıkamış üdte ötrü ondın sınar yértinçüdeki **ülgüsüz üküş** yüz miñ tümen kolti bodis(a)t(a)vlar kuvragı öñin öñin k(e)ntü k(e)ntü öz öz uluşlarıntın kelip sabloka (AYGulcalı X. 911)
“O zaman kâmil bilge tanrılar tanrısı Buddha, işbu öğreti cevherini vaaz ederek buyurduğu sırada, yer yüzünün on yönünden sayısız milyonlarca (Skr. koti) Bodhisattvalar topluluğu ayrı ayrı (olarak) kendi öz ülkelerinden gelerek,”
 (AYGulcalı X. s. 226)
- 10) töpüsi ... samtso açarı adakınta biş mantal yinçürü töpün yükünü xua seçip titrü körü ul... **ülgüsüz üküş** tagşut şloklar üze ögdı algadı (HTTuguşeva V. 13) V6.
 (AY I: 385,1245; AY II: 93/2, 96/10; AY III: 132/20; AY V: 0380; AY VI: 0611, 0632; AY X: 914, 1052, 1307).

2.20. **ülgülençsiz:[3]** (AY 1, HT 2,) “ölçülemeyecek kadar, büyük, hadsiz, ölçüsüz.”

“Ölçülemeyecek kadar, büyük, hadsiz, ölçüsüz.” anlamlarına gelen sözcük, AY'de 1 HT'de 2 olmak üzere toplamda 3 örnekte müstakil biçimde karşımıza çıkmakta ve bu örneklerde sıfat ve zarf görevlerinde kullanılmaktadır.

- 1) **ülgülençsiz** ulug kutlug tétir: tenlençsiz telim edgülerin: itilip bütmiş ıduk tétir: üç uguş yırtinçü- (AYUçar V. 115)

“[Tanrım, be]deniniz **mukayesesiz** yüce erdemlidir, ölçülemez pek çok erdemler ile donatılıp tamamlanmış kutludur.” (AYUçar V. s. 266)

- 2) beğütüdi „ inçe k(a)ltı altun tilgenlig eligler teg „ bögülenmek edremi **ülgülençsiz** erür „ erdini didimlig (HTAydemir IX. 734)

“Altun tekerleğın [Dharma] (evrensel yönetici veya skr. Cakravartirāja olarak adlandırılır) kralları gibi, onun Rddhi yeteneği Majesteleri] ölçülemez.”

- 3) yine **ülgülençsiz** ulug yunmak arıtmak tözlüg buyan yme alı y(a)rılıkadı „ (HTAydemir IX. 1061)

“Ve [Majesteleri] vardır sırayla, aynı zamanda, **ölçülemez** büyüklükte [dindar] liyakat [kendini] arındırma [bu kararnamenin günahından]”

2.20.1. Sözcüğün Türü

2.20.1.1. Sıfat Görevinde Kullanımı

- 1) **ülgülençsiz** ulug kutlug tétir: tenlençsiz telim edgülerin: itilip bütmiş ıduk tétir: üç uğuş yırtınçü- (AYUçar V. 115)

“[Tanrım, be]deniniz **mukayesesiz** yüce erdemlidir, ölçülemez pek çok erdemler ile donatılıp tamamlanmış kutludur.” (AYUçar V. s. 266)

- 2) yine **ülgülençsiz** ulug yunmak arıtmak tözlüg buyan yme alı y(a)rılıkadı „ (HTAydemir IX. 1061)

“Ve [Majesteleri] vardır sırayla, aynı zamanda, **ölçülemez** büyüklükte [dindar] liyakat [kendini] arındırma [bu kararnamenin günahından]”

2.20.1.2. Sözcüğün Zarf Görevinde Kullanımı

- 1) beğütüdi „ inçe k(a)ltı altun tilgenlig eligler teg „ bögülenmek edremi **ülgülençsiz** erür „ erdini didimlig (HTAydemir IX. 734)

“Altun tekerleğın [Dharma] (evrensel yönetici veya skr. Cakravartirāja olarak adlandırılır) kralları gibi, onun Rddhi yeteneği Majesteleri] ölçülemez.”

2.20.2. Birliktelik Kullanımı

2.20.2.1. ülgülençsiz teñlençsiz: [18] (AY: 18) “kıyaslanamaz, ölçülemez”

“Kıyaslanamaz, ölçülemez” anlamlarına gelen ve AY’de 18 örnekte karşımıza çıkan ikileme bu örneklerin tamamında sıfat görevinde kullanılmıştır.

- 1) yine **ülgülençsiz teñlençsiz** burkanlar nomiña töz başlağı kılğalır üçün (AYKaya II. 43/ 3)
- 2) ulatı kamağ **ülgülençsiz teñlençsiz** burkanlarını edgülerin barçanı ok belgürtgeli bolur (AYKaya II. 68//13)
- 3) anu üçün yme kavşıkıya ötüğçi bolmakdın turmış buyan edgü kılınç **ülgülençsiz teñlençsiz** yöleştürgülüksüz têtir(AYKaya III. 163/13)
- 4) **ülgülençsiz teñlençsiz** bilge biliglerin **ülgülençsiz teñlençsiz** edgü erdemlerin sakını sözleyü yétinçsiz têtir(AYKaya III. 164/21)
- 5) ötrü ol antağ tözünler oğlı tözünler kızı süzük kirtgünç köñüllüg tınlıglar **ülgülençsiz teñlençsiz** ulug buyanlığı tirginig yıggalı tırgeli ugaylar (AYKaya III. 175/20)
(AY II: 43/3, 45/3, 68/12, 70/4,9; AY III: 70/4, 163/13, 164/21, 169/21, 175/20; AY IV: 2672, 2950; AY V: 0027, 0198, 0393, 0425–0426, 1276, 1347; AY VI: 0256, 0548; AY X: 1496,1534)

2.20.2.2. ülgülençsiz üküş: [1] (HT: 1) “epey, oldukça çok”

“epey, oldukça çok” anlamlarına gelen ikileme *ülgülençsiz* ve *üküş* sözcüklerinin birliktelik hali olup HT’de 1 örnekte geçmiş ve zarf görevinde kullanılmıştır.

- 1) sav söz ötmeyü[k]ke **ülgülençsiz üküş** usmakı[m(1)z] suvsamakım(1)z turdı (HTRöhrborn VII. 2066)

“Ha ayrıldığımızdan beri **epey** bir zaman geçti. Hiçbir haber gelmediği için çok acımasız bir acımasızlık doğdu.”

2.21. üküş: [139] (AY: 81, HT: 58, Huast: 3) “çok, pek çok.”

Sözcük *ük-* fiiline *-ş* eki getirilmesiyle türemiş, Clauson sözcüğün ‘çok’ anlamına geldiğini belirtmiştir (Clauson, 1972: s. 118). Kemal Eraslan sözcüğün *ök-ü-ş biçiminde oluştuğunu bildirmiş ve ‘çok, pek çok’ anlamlarında olduğunu söylemiştir (Eraslan, 2012: 208). Betül Özbay da sözcüğün anlamını ‘çok, pek’ olarak açıklamıştır (Özbay, 2014: 155). Sözcük AY’de 81, HT’de 58, Huast’da 3 olmak üzere toplamda 139 kez geçmiştir. Sözcük metinlerde sıklıkla kullanım alanı bulmuştur. Sözcük metinlerde müstakil, sıfat ve zarf görevlerinde kullanım alanı bulmuştur. Sözcük AY’de 1 örnekte *üküşte*, HT’de 2 örnekte *üküşü*, 1 örnekte *üküşin*, 2 örnekte *üküşinge*, AY’de 1 örnekte *üküşrek*, HT’de 2 örnekte *üküşrek*, 2 örnekte *üküşüg* biçiminde de kullanıma sahiptir. Ayrıca sözcük *telim* sözcüğü ile birlikte pek çok kez ikileme oluşturmuştur. Bu şekliyle AY’de 22, HT’de 2, ETŞ’de 3 olmak üzere toplamda 23 kez geçmiş ve yine zarf ve sıfat görevlerinde kullanılmıştır. Sözcüğün *üküşü barça* (AY’de 1), *üküşte üküş* (HT’de 1) örnekleri de bulunmaktadır.

- 1) Neçe **üküş** y(a)vlak çulvu sav sözled(I)m(I)z erser, yme kün ay ölüür ted(I)m(I)z erser, (Huast. Özbay. 58)

“Ne kadar **çok** yalan kötü söz söylediysek; dahası Güneş ve Ay ölüür dediysek;” (Huast. Özbay. s. 92)

- 2) neçe yelvi yelviled(I)m(I)z erser, yme neçe **üküş** tnl(1)g(1)g tural(1)g(1)g ölürdümüz erser, (Huast. Özbay. 147)

“Ne kadar kötü büyü yaptıysak; yine ne kadar **çok** canlıyı öldürdüysük;” (Huast. Özbay. 93)

- 3) neçe yaz(1)nt(1)m(1)z yañılt(1)lt(1)m(1)z erser, monça **üküş** tnl(1)gka neçe üz buz kılıtım(1)m(1)z erser, t(e)ñrim amtı bo on türlüğ yazokda boşunu ötünür biz (Huast. Özbay. 158)

“Ne kadar çok günah işlediysek; bunca çok canlıya nefretle ne kadar çok zarar verdiysek; tanrım şimdi bu on türlü günahı arınmayı dileriz.” (Huast. Özbay. s. 93)

- 4) başdınkı oruntakı köñülke tayanıp **üküş** tınıglarınñ asıgıña katıglanmışdıkı tıdıg adalarıg tarkarıp ikinti orunka kërürler (AYKaya II. 73/4)
- 5) takı yme kim kayu tınıglar ajun ajunta **üküş** edlig tavarlıg bay barımlıg evde barkda togayın tıp (AYKaya III.141/15)
- 6) uluşınta erüş üküş yavız irü b(e)lgüler b(e)lgürtüp ig kegen adası **üküş** bolmagay (AYUçar V. 111)
*“Ülkesinde **pek çok** kötü belirtiler ortaya çıkartıp hastalık tehlikeleri çok olmayacak.”*
- 7) oğgurak bütgey bo işi : sezik köñül tutmazun : birök küseser ed tavar : **üküş** bolgay tapınça (AYÇetin VII. 663)
*“Bu işi **bütünüyle** bitecek. Gönlünde kuşku barındırmasın. Eğer mal mülk isterse, fazlasıyla olacak.”* (AYÇetin, VIII. s. 185)
- 8) takı yme bo kamag t(ı)nıglar arasınca kayu kayu t(ı)nıglar öñreki burhanlar nomınta sazınınta **üküş** törlüg buyan edgü kılınç kılmış erserler .. (AYÇetin VIII. 998)
*“Ayrıca bütün bu canlılar arasında hangi canlı önceki budaların öğretisiyle **çok** türlü sevaba erdi ise”* (AYÇetin, VIII. s. 323)
- 9) astrayastiriş atl(ı)g oruntakı .. **üküş** t(e)ñriler kuvragı .. kamagun barça bir yañlıg kakıg köñül turgururlar .. (AYÇetin VIII. 1310)
“Astrayastiriş tanrı yerindeki tanrılar topluluğu hep birden bir tür kızdın bir gönül beslerler.” (AYÇetin, VIII. s. 354)
- 10) yene ertginçe ülgüsüz ,, yüz miñ kata kalp üdlerte ,, kiçig kiçig elligerte ,, **üküş** boltum ellig beg (AYUçar IX. 232)
*“Yine, sayısız, yüz bin kalpa zamanında, küçük küçük ülkelerde, **pek çok** kez hükümdar olmuştum.”* (AYUçar IX. s. 70)
- 11) kaçan tegser ol yer oronta ,, ötrü bolsar eşidgeli munçulayu bo nomug ,, öçgey tarıkgay olarınñ ,, **üküş** ayıg kılınçı ,, ulatı kêtgey udıduktı , (AYUçar IX. 346)

“Ancak, o yere ulaştıkları [ve] ancak böyle bir sūtrayı dinledikleri zaman, onların pek çok günahı yok olacak ve uyuduklarında gidecek ...”

12) umagay m(e)n birer birer tınl(1)glar için **üküş** kalplar ertginçe tamuta azu yme adın oronlarda olarnı için emgek emgenip tugmak ölmek sansartın nizvanılar tegzınçtin484 ozgurgalı kutgargalı tēp y(a)rılıkadı ; (AYGulcalı X. 545)

“Her bir canlı için pek çok devirler geçinceye kadar cehennemde yahut da başka yerlerde onlar için eziyet çekip, (o canlıları) doğum ölüm döngüsünden kurtarmaya kadir olamıyorum.” diye buyurdu.” (AYGulcalı X. s. 222)

13) az **üküş** biltiler erser yme neñ tükkel bilmiş ermezler (HTTuguşeva V. 21) V37.

14) Adınçığ ulug ordular **üküş** ıgaçlar kuvragıntın temin büter. (HTÖlmez VI. 1300)

“[benzer şekilde] olağanüstü büyüklükteki saraylar da ancak çok sayıda ağacın bir araya getirilmesiyle yapılabilir.”

15) aftaru teginmişçe sudurlarda şastrlarta uçınta bütinte şaşmışı tegimişi **üküş** erdi. (HTÖlmez VI. 1770)

“Benim çevirip sunduğum sutraların sastraların ucunda kıyısında yanlış hatası çoktu.” (HTÖlmez VI. s. 117)

16) **üküş** tutmaklıg sakınçım(1)z, [ka]çan samtso açarika [t]uşup köñülümüzni sekiz könül[e]rde turgurup beş kölüngüde, (HTRöhrborn VII. 784)

“Çok üzüntü verici bir tutum. Tripitaka Üstadı ile görüştüğümüzden ve sekiz hakikatte ve beş araçta kaldıktan sonra,”

17) öñre ajunlarda sevinç tarımış **üküş** kalplarda buyan edgü kılınç kılmış için anın kamagda seçilmiş keñ kövşek kılıklığı, (HTRöhrborn VII. 1926)

“Böylece, daha önceki varoluşlarda, sevgiyi ekmiş ve birçok kalasta punya hazırlamış, böylece geniş ve yumuşak bir karakter seçmiştir.”

18) bo uluşta taifo-tenta ulatı Mahayan nomlarıg **üküş** keñürtdi öñrekite çoğlug ukıtmış (HTRöhrborn VIII. 950)

“Mahavaipulya-Sutras ve Mahayana-Sutras'ın geri kalanını ilkinden daha

ayrıntılı olarak yorumladı.”

19) bo muntag **üküş** edgüleriñ kapığı için anın öñreki savlarıg biltürgeli samtso açarı t(a)vgaç tilinçe agtardı (HTRöhrborn VIII. 45)

20) **üküş** kişiler kentüni tegrikleyü kavzayu olurup öge alkayu ağır ayag kılur bolur (HTTezcan. X. 202)

“Çok sayıda kişi kendi çevresine birikerek etrafına alarak oturup överek methederek saygı göstermekte, hürmet etmektedir.” (HTTezcan. X. s. 57)

21) yene bo ülüş içinte samtso açarı t(e)ñri t(a)vgaçhan birle katın katın bitig ıdmış savlar üküş ol ol ança **üküş** savlar barça t(e)ñri t(a)vgaç hanıg süzğü için ol „ neñ (HTAydemir IX. 21)

“Bütün bu mesajlar [Tripitaka Üstadı], İlahi Çin İmparatorunu saflaştırmak için [yapıldı]. Kendini 'her şeyi bilge' olarak adlandırmak ve açıklığa kavuşturmak için.” (AYUçar IX. s. 52)

22) ne k(e)rgek otın barça han evintin ıddı „ han eviniñ tagdın kapıgça aytıgçılar **üküş** kelip „ samtso açarita sav alıp barırlar (HTAydemir IX. 876)

“Gerekli bütün ilaçları İmparatorluk Sarayı'ndan yolladı. Kuzey kapısından İmparatorluk Sarayı [günde birkaç kez] birçok haberci geldi,”

(AY II: 39/14, 59/18,20, 73/4, 79/15,16,17, 81/13,15, 106/3, 114/20, 121/21; AY III: 141/15, 169/7, 190/13,22, 196/22; AY V: 0132, 0171, 0189, 0198, 0380, 0512,0536, 0560, 0621, 1372, 0512, 0082, 1332; AY VI: 0109, 0110, 0708,0393; AY VIII: 911, 998, 1310, 1338, 1373, 1375, 1408, 1491; AY IX: 232, 346, 652, 657; AY X: 545, 722, 885; HT V: 11/24, 21/37, 19/38, 2/40, 3/40, 17/43, 5/7,9,63, 16/63, 22/63, 15/46, 8/66, 7/67, 23/75, 21/81, 21/83, 2/84; HT VI: 1300, 1770, 1472; HT VII: 784, 1926, 246, 264, 284, 1370, 1701, 1852, 1926, 1967, 253, 1761; HT VIII: 950, 45, 1118, 1644, 1912; HT IX: 21, 876, 440, 232, 29, 30, 125, 194, 176, 245, 317, 438, 518, 1082, 1907, 2029, 2037; HT X: 202).

2.21.1. Çekim Ekli Kullanım

2.21.1.1. üküšte: [1] (AY: 1)

- 1) körkünüz : kopta körgeli seviglig :: lakşanlarıñız eğigi :: muñadıñıg yétinçsiz ::
uyur siz uzatı utgalı : kkirsiz bilge biliglig y(a)rukug : öñlüglerniñ arasınıtı :
üküšte yeg erür siz : k(a)ltı yme arslan kanı :: keyikler başdınki erür teg : eligiñizte
tutyuk siz :: ok ya kılıç uruñu baltu :: v(a)çir çakır ulatı uruk yme birkerü ::
(AYÇetin VII. 883)

*“Bedeniniz bütünüyle güzel ve sevimli. Alametleriniz mükemmeldir ve tasavvur edilemez. Saf, hikmetli bilginin ışınlarını yayıyorsunuz (ve) bu renkler (ışıklar) içinde **en iyi** olansınız. Aslan nasıl hayvanların en üstünüyse siz de elinizde, ok, yay, kılıç, mızrak, balta, uzun topuz ve yakalama ipi tutarsınız.”* (AYÇetin, VIII. s. 188)

2.21.1.2. üküşi: [2] (HT: 2)

- 1) çöp nom yañırtı irkledi teriñ yörögler **üküşi** bililmed[i] ukulmadı (HTRöhrborn VIII. 668)
- 2) antag kılıp yme avantsız tıtagsız tetselar **üküşi** körmedin eşidmetin kaltılar (HTRöhrborn VIII. 75)

2.21.1.3. üküşin: [1] (HT: 1)

- 1) yinçge yörügin kim bar erser tetigler keñ biligler boşgunsarlar tıñlasarlar **üküşin** bilü umazlar, birök tükel [bilgü]çe ukğuça erser (HTRöhrborn VIII. 155/156)

2.21.1.4. üküşiñe: [2] (HT: 2)

- 1) kim meniñ üğşürü ayıg kılınçım **üküşiñe** burhan tip atıg eşidgeli bolmadım (HTTuğuşeva V. 23) V75.
- 2) yene han taplayu yarlıkamış erdi, yañı ağıtarmış nomlar başınıtı süü kılğalı, el işi küdüki **üküşiñe** köñül yetürü umadın takı turur erdi. (HTÖlmez VI. 1472)

“Han, yeni çevrilmiş öğretilerin başına bir önsöz yazmayı önceden kabul etmiş [ancak] devlet işlerinin çokluğundan kafasını [bir türlü bu işe] veremiyordu.”

2.21.15. üküşrek: [2] (AY: 1, HT: 2)

- 1) Törtuluglug agulug yılanların arasında yirli suvlu ikegü **üküşrek** kodı inerler (AYUçar V. 509)
- 2) anı için ötgürü bilmiş eligler h[an]lar, **üküşrek** sevip tegint[i]ler tep munçulayu ukmuş es[i]dmiş erdi (HTRöhrborn VII. 868)
“Ve akıl (bu sutra) son derece sevildi ve kabul edildi. Böylece (imparator) yaşandı ve duyuldu.”
- 3) anın çetavan seņremdeki kumar y(a)rılıgı erdinilig bğüşne tayan turup **üküşrek** örü kötürü y(a)rılıkadı (HTAydemir IX. 156)

2.21.1.6. üküşüg: [2] (HT: 2)

- 1) ... **üküşüg** t[ugu]rdaçig sözleşer (HTRöhrborn VIII. 1183)
“Çoğunu/çokçasını ortaya çıkararak söylese.”
- 2) kamag bitiglerde **üküşüg** ötgürmiş toplmuş erdiler (HTRöhrborn VIII. 54)
“Bütün yazıtlarda çokçası yerine getirilmiş toplanmıştır.”

2.21.2. Sözcüğün Türü

2.21.2.1. Sıfat Görevinde Kullanım

- 1) takı yme bo kamag t(1)nılgırlar arasında kayu kayu t(1)nılgırlar öņreki burhanlar nomınta sazınmta **üküş** törlüg buyan edgü kılınç kılmış erserler .. (AYÇetin VIII. 998)
“Ayrıca bütün bu canlılar arasında hangi canlı önceki budaların öğretisiyle çok türlü sevaba erdi ise” (AYÇetin, VIII. s. 323)

- 2) astrayastiriş atl(1)g oruntakı .. **üküş** t(e)ñriler kuvragı .. kamagun barça bir yañlıg kakıg köñül turgururlar .. (AYÇetin VIII. 1310)
“Astrayastiriş tanrı yerindeki tanrılar topluluğu hep birden bir tür kızdın bir gönül beslerler.” (AYÇetin, VIII. s. 354)
- 3) yine ertginçe ülgüsüz ,, yüz miñ kata kalp üdlerte ,, kiçig kiçig èllerte ,, **üküş** boltum èlig beg (AYUçar IX. 232)
*“Yine, sayısız, yüz bin kalpa zamanında, küçük küçük ülkelerde, **pek çok** kez hükümdar olmuştum.”*
- 4) kaçan tegser ol yer oronta ,, ötrü bolsar eşidgeli munçulayu bo nomug ,, öçgey tarıkgay olarnıñ ,, **üküş** ayıg kılınçı ,, ulatı kêtgey udıdukta , (AYUçar IX. 346)
*“Ancak, o yere ulaştıkları [ve] ancak böyle bir sūtrayı dinledikleri zaman, onların **pek çok** günahı yok olacak ve uyuduklarında gidecek ...”* (AYUçar IX. s. 80)
- 5) umagay m(e)n birer birer tınl(1)glar için **üküş** kalplar ertginçe tamuta azu yme adın oronlarta olarnı için emgek emgenip tugmak ölmek sansartın nizvanılar tegziñtin484 özgurgalı kutgargalı tıp y(a)rılıkadı ; (AYGulcalı X. 545)
*“Her bir canlı için **pek çok** devirler geçinceye kadar cehennemde yahut da başka yerlerde onlar için eziyet çekip, (o canlıları) doğum ölüm döngüsünden kurtarmaya kadir olamıyorum.”* diye buyurdu.”
- 6) Adınçıg ulug ordular **üküş** ıgaçlar kuvragıntın temin büter. (HTÖlmez VI. 1300)
*“[benzer şekilde] olağanüstü büyüklükteki saraylar da ancak **çok** sayıda ağacın bir araya getirilmesiyle yapılabilir.”* (HTÖlmez VI. s. 107)
- 7) **üküş** tutmaklıg sakınçım(1)z, [ka]çan samtso açarika [t]uşup köñülümüzni sekiz könül[e]rde turgurup beş kölüngüde, (HTRöhrborn VII. 784)
*“**Çok** üzüntü verici bir tutum. Tripitaka Üstadı ile görüşükten ve sekiz hakikatte ve beş araçta kaldıktan sonra,”*
- 8) ol ança üküş savlar **barça** t(e)ñri t(a)vgaç hanıg süzgü için ol (HTAydemir. IX. 21)
“O azıcık çok sözler hepsi tanrı tavgaç hanı sözü içindir.”

- 9) yine bo ülüş içinte samtso açarı t(e)ñri t(a)vgaçhan birle katın katın bitig idmiş savlar üküş ol ol ança **üküş** savlar barça t(e)ñri t(a)vgaç hanıg süzğü için ol ,, neñ (HTAydemir IX. 21)

“Bütün bu mesajlar [Tripiṭaka Üstadı], İlahi Çin İmparatorunu saflaştırmak için [yapıldı]. Kendini 'her şeyi bilge' olarak adlandırmak ve açıklığa kavuşturmak için.”

- 10) **üküş** kişiler kentüni tegrikleyü kavzayu olurup öge alkayu ağır ayag kılur bolur (HTTezcan. X. 202)

“Çok sayıda kişi kendi çevresine birikerek etrafına alarak oturup överek methederek saygı göstermekte, hürmet etmektedir.” (HTTezcan. X. s. 57)

2.21.2.2. Zarf Görevinde Kullanım

- 1) uluşınta erüş üküş yavız irü b(e)lgüler b(e)lgürtüp ig kegen adası **üküş** bolmagay,(AYUçar V. 111)

*“Ülkesinde pek çok kötü belirtiler ortaya çıkartıp hastalı tehlikeleri **çok** olmayacak.”*

- 2) oğgurak bütgey bo işi : sezik köñül tutmazun : birök küseser ed tavar : **üküş** bolgay tapınça (AYÇetin VII. 663)

*“Bu işi bütünüyle bitecek. Gönlünde kuşku barındırmasın. Eğer mal mülk isterse, **fazlasıyla** olacak.”* (AYÇetin, VIII. s. 185)

- 3) yultuzlar togmakıntın .. **üküş** bolur b(e)lgürer .. (AYÇetin VIII. 1338)

“Yıldızların doğmasından çokça işaretler hasıl olur.” (AYÇetin, VIII. s. 356)

- 4) yine ertginçe ülgüsüz ,, yüz miñ kata kalp üdlerte ,, kiçig kiçig èllerte ,, **üküş** boltum élig beg (AYUçar IX. 232)

*“Yine, sayısız, yüz bin kalpa zamanında, küçük küçükükelerde, **pek çok** kez hükümdar olmuştum.”*

- 5) Az üküş bilteler erser yme neñ **tükel** bilmiş ermezler (HTTuguşeva V. 22) V37.

“Az çok bildilerse de yine asla tamamını bilmiş olmazlar.”

- 6) Agtaru teginmişçe sudurlarda şastrılarda uçinta bütinte şaşmışı tegimişi **üküş** erdi.
(HTÖlmez VI. 1770)

“Benim çevirip sunduğum sutraların sastraların ucunda kıyısında yanlış hatası **çoktu.**” (HTÖlmez VI. s. 117)

- 7) Ol iki süölerde iç nomug taş [tö]rög **üküş** küleyür, katılm[a]dın yad savka altı [kav]şurı tükel ol, (HTRöhrborn.VII. 284/286).

“İç Öğretimi ve Eubere Yasasını **çok** övdüyseniz. uygunsuz kelimelerle dab (kelimeler) olmadan”

- 8) Bo uluşta taifo-tenta ulatı Mahayan nomlarıg **üküş** kenjürtdi öñrekite çoğlug ukıtmış (Ht. VIII. Röhrborn 950).

“Mahavaipulya-Sutras ve Mahayana-Sutras'ın geri kalanını ilkinden **daha** ayrıntılı olarak yorumladı.”

- 9) ne k(e)rgek otın barça han evintin ıddı ,, han eviniñ tagdın kapıgça aytıgçılar **üküş** kelip ,, samtso açarita sav alıp barırlar (HTAydemir. IX 876).

“Gerekli bütün ilaçları İmparatorluk Sarayı'ndan yolladı. Kuzey kapısından İmparatorluk Sarayı [günde birkaç kez] birçok haberci geldi.”

2.21.3. Birliktelik Kullanımı

2.21.3.1. üküş telim: [27] (AY: 22, HT: 2, ETŞ: 3) “pek çok”

Üküş telim ikilemesi, pek, çok anlamlarına gelen üküş sözcüğü ile pek, çok, fazla anlamlarına gelen telim sözcüğünün birlikte kullanımıyla meydana gelmiş olup zarf veya sıfat görevinde kullanılmıştır. İkileme AY’de 22 HT’de 2 ve ETŞ’de 3 örnekte karşımıza çıkmakta olup toplamda 27 kez geçmiştir.

- 3) ü ... [1]duk kañımız.

üstürti kodı inmeser.

üç ... ..

üküş telim tınlıklar boltı erti.

(ETŞ 7/11)

Siz ... Aziz babamız,

Yukarıdan aşağıya inmemiş olsa idiniz

Bu sayıda çok mahlûklar

Üç fena yola düşmüş olurlardı. (Arat ETŞ. s. 39)

4) üzte bozta ulatı.

üküş telim nızvanılar.

ögin köñülin azıtıp.

örletür erti tınlıklarığ.

(ETŞ 7/18)

Başta kin olmak üzere her türlü fesad

Ve pek çok, sayısız ihtiraslar

Akıl ve şüûrlarını şaşırtarak,

Mahlûklara durmadan eziyet çektiriyordu. (Arat ETŞ. s. 41)

5) kin bir tuşta kız aşı tıltagınta ud koyn tonguz kaz ödirek takıguta ulatı **üküş telim** özlüglerig ölüüp (AY, ST, 59)

6) takı ne ayıtmış kergek bir kün bir tün ulatı **üküş telim** uzun üdlerte kizleser yaşursar (AYKaya III. 140/22)

7) meñi ögrünçü **üküş telim** bodun kara köpkalın bolur, yagız yer tuprakı 'edeğer, isig tumlıg uluşı teñsiz (AYUçar V. 177)

“Sevinç çok, halk kalabalık olur. Yeryüzündeki toprak verimli hale gelir. Sıcak ve soğuk doğru bir uyum içerisinde olur.”

8) ötrü ol yer orun ededip eñilip meñi ögrünçü **üküş telim** bolgay tęp ötündi .. (AYÇetin VIII. 801)

“Ondan sonra eksiksiz bilge Tanrılar Tanrısı Buda yer tanrıçasını çağırıp şöyle

buyurdu:” (AYÇetin, VIII. s. 303)

9) anıñ içinte yene **üküş telim** balıklar yatmışın anı körüp ötrü ol bayagut oğlu érinçekep tsuyurkap ulug y(a)rlıkançuçı köñülü yügerü boltı ,,, (AYUçar IX. 797)
 “Onun [gölün] içinde yine **pek çok** balığın bundan dolayı [suyun sızıp yok olmasından] yattığını gören o śreṣṭhīnin oğlu [balıklara] acıyarak yüce merhametli düşüncesini ortaya çıkarmış.” (AYUçar IX. s. 136)

10) ol ügüz kıdıgınta **üküş telim** balıkçı kuvragı yığılıp balık tartgu simekin kılurlar erti ,, (AYUçar IX. 842)

“[Oraya gelince] o nehrin kıyısında epey bir balıkçı topluluğu biraraya gelip balık tutmak için hazırlıklarını yapıyormuş.”

11) ol bayagut oğlu udakanişandi atl(ı)g urı yme tapınça y(è)g(i)rmi talu ulug yañalar alıp k(e)ntünün iki oğlanı birle **üküş telim** kaplarda tolguklarda ol yañalarka küçi yetmişçe suv yüdtürüp tavrata éltép ol suvı öñreki te<g> ikileyü tolu bolmışta ,, (AYUçar IX. 891)

“O śreṣṭhīnin oğlu Udakanişyanda adlı oğlan da gönlünce yirmi [adet] seçme iri fili alıp kendisinin iki oğlu ile beraber o fillere epey kap ve tulumlarla güçleri yettiğince su yükleyip hızlıca o suyu [göldeki suyu] tekrar eski hâline getirmek üzere [yüklediği] suyu [oraya filler aracılığıyla] ulaştırdı.” (AYUçar IX. s. 146)

12) ol üdün ayagka tegimlig a[nant] iki éligin kavşurup983 t(e)ñri t(e)ñ[risi] burhanka şlok takşutın i[nçe] tęp ötüdi ; ; m(e)n k(e)ntü özüm yügerü , t(e)ñrim sizniñin eşidti[m] ülgülençsiz teñlençsiz , **üküş telim** nomlarig , eşidüküm yok erti , monı monçulayu yörügüg , teriñte teriñ sukançığ , kamag nomnuñ éligin ; (AYGulcalı X. 1496)

“O vakit, saygı değer Ānanda iki elini birleştirip, tanrılar tanrısı Buddha’ya şiir söyleyerek şöyle arz etti: “Ben bizzat şu an, tanrım sizden ölçülemeyecek kadar çok öğretileri işittim; bunun gibi öğretileri, derin, güzel (ve) bütün öğretilerin şâhi (olan) öğretiyi (hiç) işitmemiştim.” (AYGulcalı X. s. 232)

13) <anta> ötrü uluş ulug[ı tükel] bilge t(e)ñri t(e)ñrisi [burhan] sarasvaṭi t(e)ñri [kızıña inçe tęp] y(a)rlıkadı ; edgü [edgü tözün t(e)ñri] kızı ya ürdin berü tılañurmak edremde **üküş telim** öğretinmiş erür s(e)n , amtı yene meni **üküş**

telim nomlar yörügün keñürü ukıtıdaçı biltürdeçi üstünki yèg ögdi üze öge küleyü ötündün , bo ol buyannıñ küçinte (AYGulcalı X. 1278/1279)

“Ondan sonra, ülke büyüğü kâmil bilge tanrılar tanrısı Buddha, Srasvatî tanrıçasına şöyle buyurdu: “Harika! Harika! Ey asil tanrıça! Eskiden beri konuşma erdeminde (konuşma belâgetinde) **pek çok** talim almışsın; şimdi yine **pek çok** öğreti yorumlarını genişletip anlatan en üstün övgü ile beni övdün.” (AYGulcalı X. s. 229)

14) **üküş telim** hua çeçeklerig üzüksüz saçar (HTRöhrborn VIII. 1840)

“**çok fazla** hua çiçeklerini devamlı saçar.”

15) **üküş telim** ogul üze ,, kötrülü y(a)rılıkazunlar (HTAydemir IX. 1316)

“**Çok fazla** ogul sebebiyle yükselerek bağışlansınlar.”

(ETŞ: 7/40, 7/70; ST: 59, AY II: 79/7,9,17, 80/10,125/6; AY III: 140/22, 177/3; AY V: 1083; AY VI: 0177, 1179; AY X: 1278, 1279, 1496, 1550;

2.21.3.1.1. İkilemenin Türü

2.21.3.1.1.1. Sıfat Görevinde Kullanımı

1) ol ügüz kıdıgınta **üküş telim** balıkçı kuvragı yığılıp balık tartgu simekin kılurlar erti ,, (AYUçar IX. 842)

“[Oraya gelince] o nehrin kıyısında **epey** bir balıkçı topluluğu biraraya gelip balık tutmak için hazırlıklarını yapıyormuş.”

2) ol bayagut oğlu udakanişandi atl(ı)g urı yme tapınça y(è)g(i)rmi talu ulug yañalar alıp k(e)ntününj iki oğlanı birle **üküş telim** kaplarta tolguklarta ol yañalarka küçi yetmişçe suv yüdtürüp tavrata èltèp ol suvı öñreki te<g> ikileyü tolu bolmışta ,, (AYUçar IX. 891)

“O şreşthînin oğlu Udakanişyanda adlı oğlan da gönlünce yirmi [adet] seçme iri fili alıp kendisinin iki oğlu ile beraber o fillere **epey** kap ve tulumlarla güçleri yettiğince su yükleyip hızlıca o suyu [göldeki suyu] tekrar eski hâline getirmek üzere [yüklediği] suyu [oraya filler aracılığıyla] ulaştırdı.” (AYUçar IX. s. 146)

- 3) ol üdün ayagka tegimlig a[nant] iki éligin kavşurup⁹⁸³ t(e)ñri t(e)ñ[risi] burhanka şlok takşutın i[nçe] tēp ötündi ; ; m(e)n k(e)ntü özüm yügerü , t(e)ñrim sizniğin eşidti[m] ülgülençsiz teñlençsiz , **üküş telim** nomlarıg , eşidüküm yok erti , monı monçulayu yörügüg , teriñte teriñ sukançıg , kamağ nomnuñ éligin ; (AYGulcalı X. 1496)

*“O vakit, saygı değer Ānanda iki elini birleştirip, tanrılar tanrısı Buddha’ya şiir söyleyerek şöyle arz etti: “Ben bizzat şu an, tanrım sizden ölçülemeyecek kadar **çok** öğretileri işittim; bunun gibi öğretileri, derin, güzel (ve) bütün öğretilerin şâhi (olan) öğretiyi (hiç) işitmemiştim.”* (AYGulcalı X. s. 232)

- 4) **üküş telim** hua çeçeklerig üzüksüz saçar (HTRöhrborn VIII. 1840)

*“**çok fazla** hua çiçeklerini devamlı saçar.”*

- 5) **üküş telim** ogul üze „ kötrülü y(a)rılıkazunlar (HTAydemir IX. 1316)

*“**Çok fazla** oğul sebebiyle yükselerek bağışlansınlar.”*

2.21.3.1.1.2. Zarf Görevinde Kullanımı

- 1) ötrü ol yēr orun ededip étılıp menı ögrünçü **üküş telim** bolgay tēp ötündi .. (AYÇetin VIII. 801)

“Ondan sonra eksiksiz bilge Tanrılar Tanrısı Buda yer tanrıçasını çağırıp şöyle buyurdu:” (AYÇetin, VIII. s. 303)

- 2) <anta> ötrü uluş ulug[ı tükel] bilge t(e)ñri t(e)ñrısı [burhan] sarasvatı t(e)ñri [kızıña inçe tēp] y(a)rılıkadı ; edgü [edgü tözün t(e)ñri] kızı ya ürdin berü tılañurmak edremde **üküş telim** ögretinmiş erür s(e)n , amtı yene meni **üküş telim** nomlar yörügün keñürü ukıtıdaçı biltürdeçi üstünki yég ögdi üze öge küleyü ötündün , bo ol buyannıñ küçinte (AYGulcalı X. 1278/1279)

*“Ondan sonra, ülke büyüğü kâmil bilge tanrılar tanrısı Buddha, Srasvatı tanrıçasına şöyle buyurdu: “Harika! Harika! Ey asil tanrıça! Eskiden beri konuşma erdeminde (konuşma belâgetinde) **pek çok** talim almışsın; şimdi yine **pek çok** öğreti yorumlarını genişletēp anlatan en üstün övgü ile beni övdün.”* (AYGulcalı X. s. 229)

2.21.3.2. **üküşi barça: [1] (AY: 1) “tamamen”**

“*Tamamen*” anlamına gelen *üküşi barça* ikilemesi, *pek, çok* anlamlarına gelen *üküş* sözcüğünün üzerine +i hal ekini almasıyla ve hepsi anlamına gelen *barça* sözcüğü ile birlikte kullanılmasıyla oluşmuş bir ikileme olup AY’de 1 örnekte karşımıza çıkmakta ve zarf görevinde kullanılmaktadır.

- 1) kaçan munta et’öz kodsarlar **üküşi barça** t(e)ñri yerinte tugup, t(e)ñriler kuvragı asılır (AYAyazlı 191)

“*Orada bedenlerini terk ettiklerinde tamamen gökyüzünde doğduklarında, tanrılar topluluğu*”

2.21.3.3. **üküşte üküş: [1] (HT: 1) “çokça”**

HT’de bir örnekte karşılaştığımız ikileme, *üküş* sözcüğünün üzerine bulunma-çıkma (+DA) hal ekini alması ve *üküş* sözcüğünün tekrar kullanılmasıyla oluşmuş olup burada sıfat görevinde kullanılmıştır.

- 1) **Üküşte üküş** tnl(1)glarig kim kamağ ötgürü körteçiler (HTRöhrborn VIII. 829).
“*Çokça canlıları ki hepsini yerine getirerek gördüler.*”

2.22. **yumgı: [31] (AY:22 HT:9)“**

Clauson sözcüğün ‘*çok miktarda, toplanmış*’ anlamına geldiğini bazen de ‘*hepsi*’ anlamında kullanıldığını söylemiştir (Clauson, 1972: s. 935). Sözcük AY’de 22, HT’de 8 olmak üzere toplamda 30 kez geçmiştir. Ayrıca sözcük *barça* sözcüğü ile bir araya gelerek AY’de örnekte *yumgı barça* 1 örnekte de *yumgı barçanı* ikilemesi içinde karşımıza çıkar. Sözcük AY’de 8, HT’de 1 kez olmak üzere toplamda 9 örnekte de *yumgın*, HT’de 1 örnekte de *yumgunı* şekliyle kullanım alanı bulmuştur.

- 1) üdün vayşiravani m(a)haraaçdartıraştiri m(a)haraaç virudakim(a)haraaç virupakşi m(a)haraaç bolar yme **yumgı** olurmış orunlarıntın örüturup ayaların kavşurup agrayamakın t(e)ñri t(e)ñrisi burkankainçe tēp ötüntiler : (AYÇetin VII. 272)

“*Sonra, Vayşiravani M(a)haraaç, Dartıraştiri M(a)haraaç, Virudaki M(a)haraaç, Virupakşi M(a)haraaç da birlikte oturmuş oldukları yerlerinden kalkarak ayalarını birleştirdiler (ve) büyük (bir) saygıyla Tanrı(lar) Tanrısı*

Budha'ya şöyle ricada bulundular.”

- 2) Ol t(e)nriler başdinkı .. **yumgı** yığılıp bir yèrte .. kamagun barça birgerü .. sözleşürler inçe tip . (AYÇetin, VIII.. (1355).
*“O tanrıların önderleri toplanır **hepsi** bir yerde. Komuşurlar **hepsi** birlikte:*
- 3) Kamag t(e)nriler kuvragı ..**yumgı** bir teg sevinür .. (AYÇetin, VIII. 427).
*“Bütün tanrılar topluluğu **hep birden** sevinir.”*
- 4) Ulug terin arasinta **yumgı** olurmuş orunlarıntın örü turup .. (AYÇetin, VIII. 923).
*“Büyük topluluğun arasında **birlikte** oturmuş oldukları yerden ayağa kalkarak”*
- 5) Suyloatlıgbeğ başın kamag öğeler **yumgı** turıp hanka inçe tep ötündiler.
 (HTÖlmez VI. 1398)
*“Sui-liang adlı bey başta olmak üzere bütün danışmanlar **toplucu** huzura gelip hana [görüşlerini] bildirdiler.”*
- 6) Kaltı talu yügüz erkeçlenmektin kemike sığındaçılar teg, takı yme teñri eligimiz kutınıñ yarlıkançuçı köñülün keñürü ırak ya da yarlıkamakı üze tokuz ulug çeü daki imrerigme bodunu karası **yumgı** nom işin / aşın aşagalı boltılar. (HTÖlmez VI. 1450)
*“Yani denizin dalgasından gemiye sığınanlar gibi, efendimiz hükümdar hazretlerinin bağışlayıcı gönlünü açıp uzaklara yaymasıyla dokuz büyük bölgedeki bütün halk, **topluluklar** tümü öğreti yemeğini yiyebildiler.”*
- 7) Anın kentüözi kezmiş uluşlardın **yumgı** eltdi üç ağılık nomdakı kergeklig bitiglerig kamag. (HTÖlmez VI. 1660)
“Bu sayede kendisinin gezdiği üç hazine öğretisindeki gerekli bütün kitapları [Beraberinde] getirdi.”
- 8) **Yumgı** bitig kılıp samtso açarika ıddılar, (HTRöhborn.VII. 1426, 1427).
*“**birlikte** bir mektup yazdılar ve Tripitaka ustasına gönderdiler.”*

2.22.1. Birliktelik Kullanımı

2.22.1.2. yumgı barça: [1] (AY: 1) “hepsi topluca”

- 1) t(e)nriler elligi kamag [kuvrag ,] t(e)nrî kızları yme birgerü ,, **yumgı barça** saçtılar (AYUçar IX. 143/144)

“Tanrıların hükümdarı (Skr. devarāja), bütün topluluk (Skr. deva-saṃgha), tanrıçalar (Skr. devakanyā) ile beraber **hepsi topluca** mandārika isimli çiçeği [etrafı] saçmış.” (AYUçar IX. s. 60)

2.22.2.2. yumgı barçanı: [1] (AY: 1) “hepsini, toplucasını”

- 1) anın amtı olarnı t(e)nrî t(e)nrîsi burhan küçi üze .. **yumgı barçanı** ayayu .. ötünür m(e)n okıyu .. (AYÇetin VIII. 268)

“Bu nedenle şimdi tanrılar tanrısı buda'nın gücüne dayanıp hepsini saygıyla çağırarak ricada buluyorum.” (AYÇetin, VIII. s. 248)

2.23. Müstakil Biçimleri Bulunmayan Ancak İkileme Oluşturan Çokluk ve Topluluk Anlamı Veren Sözcükler

2.23.1. erüş üküş: [6] (AY: 6) “çok sayıda, çokça, çok fazla”

Sözcük için Çetin, çalışmasında şunları aktarır: “erüş” sözcüğü EDPT’de (239a) yapısal olarak tereddütlü görülen sözcüklerdendir. Burada, anlamının “çok, fazla” olduğu belirtilmiş, KB’deki üküş ile kafiyeli olan ürüş sözcüğünün erüş ile ilgili olabileceği belirtilmiştir” der. Sözcük Uygur metinlerinde daha çok kalın erüş, erüş üküş ikilemelerinde karşımıza çıkar. Ancak KİP’te ve Sek.Y.’de müstakil olarak sıfat görevinde kullanılmıştır. (Çetin, 2017, s. 3)

Sözcük AY’de altı kez kullanılmış, bunların tamamında “erüş üküş” ikilemesi içinde yer almıştır.

- 1) kent suzak sayu tüzüte keze yapa tegzinip **erüş üküş** ev bark itgeli usar ançata timin tilegülük ol teñri teñrîsi burhan (AYZieme 1112)

- 2) on törlüg ayıg kılınçlarıg... monçulayu **erüş üküş** ayıg kılınçlarımın amtı men alkunı ötünü teginür men kim meniñ kılınış neçe kılınçlarım erser... (AYKaya II. 107/21)
- 3) amtı men yügerü on küçlüg ayagka tegimliglerniñ üskinte aça yada ötüneyin **erüş üküş** alp sıkıg emgeklerig (AYKaya II. 109/4)
- 4) uluşınta **erüş üküş** yavız irü b(e)lgüler b(e)lgürtüp ig kegen adası üküş bolmagay , birök yene bo nom erdinig (AYUçar V. 109)
- 5) sançgak bolur bı bıçgun ermez .. törün inçip ölürler .. **erüş üküş** kişiler .. kağır [ya]vlak yek içgek .. kelip kirür ol elte ig kegenlig ölüm ada .. (AYÇetin VIII. 1408)
- “*Çok sayıda insan mızrak, bıçak vb. yanlış yollarla ölürler. Kötü ruhlar (ve) şeytanların o ülkeye musallat olmasıyla hastalık nedeniyle ölümler her yere yayılır.*” (AYÇetin, VIII. s. 363)

2.23.2. köp kalın: [2] (AY: 2) “çokça, fazlaca, kalabalık”

Kökeni belirsiz olan sözcük ilk olarak eski Türkçenin geç dönem metinlerinden KB, DLT ve AH’de hem müstakil sıfat ve zarf olarak hem de *köp kalın*, *kalın köp* ikilemeleri içinde tespit edilmiştir. AYKaya yayınında sözcük bir kez *köp kalın* ikilemesi içinde tespit edilmiştir. Ancak Pb yazmasında *kök kalın* olarak yazılan ikilemenin *köp kalın* olarak okunması gerekir. Böylelikle *köp* sözcüğünün AY’de iki kez geçtiği tespit edilmiştir. (Çetin, 2017, s. 4)

Ayrıca aşağıda yer alan örneklerde *kalın* sözcüğü; AY’de altı kez geçip sözcük iki kez köp kalın, iki kez *kalın üküş* ikilemesinde karşımıza çıkar. Eserde geçen *köp kalın* ikilemesi eserin St. Petersburg yazmasında 412/2’de köp kalın olarak açıkça yazılmıştır ancak, 530/7’de yanlış yazımla *kök kalın* olarak yer almıştır. Eserin Sekizinci kitabının içeriğinde yer alan bu yanlış yazım denk gelen Berlin yazma parçasına, eserin Çince orijinalindeki duruma ve anlam özelliklerine bakılarak Çetin tarafından köp kalın olarak düzeltilmiştir (AYÇetin VIII 731). Ayrıca Çetin, İkilemenin KB’de kalın köp olarak da karşımıza çıktığını aktarır. İkilemeyi oluşturan köp sözcüğü daha çok İslami dönem metinlerinde karşılaşılan bir sözcük olmakla birlikte AY’deki hem St. Petersburg hem de

Berlin yazmasındaki varlığı geç dönem istinsahına bağlanabileceğini aktarır. (Çetin, 2017, s. 3)

- 1) meñi ögrünçü üküş telim bodun kara **köp kalın** bolur, yagız yer tuprakı 'ededür, isig tumlig uluşı teñsiz (AYUçar V. 178)

“Sevinç çok, halk kalabalık olur. Yeryüzündeki toprak verimli hale gelir. Sıcak ve soğuk doğru bir uyum içerisinde olur.”

- 2) ötrü ol ugrta bo çambudvip yertinçü yer suv bay barımlıg bodun kara kök (düz. **Köp) kalın** ertinçü ögrünçlüg sevinçlig bolgaylar .. (AYÇetin VIII. 731)

“Sonra o zamanda Çambudvip yeryüzünde her yer bereketli, halk çokça sevinçli olacak.” (AYÇetin, VIII. s. 296).

2.23.3. sansız sakışsız: [21] (AY: 20, HT: 1) “sayısız”

Sözcüğün yapısı *sa-n+sız* şeklindedir. Sözcük Orhon Türkçesi metinlerinden başlayarak tespit edilmiştir. Türkiye Türkçesindeki *sayısız* sözcüğü Eski Türkçe *sansız* sözünün yapıca ve anlamca tam karşılığıdır. Çetin çalışmasında *Sansız* sözcüğünün Oğuz grubu Türk dillerinden Türkmencede de *sansız* biçiminde yaşamakta olduğunu aktarır. Sözcüğün BK’de müstakil zarf olarak kullanıldığını belirtir: *kök teyeñin sansız kelürüp*. Uygurca metinlerde ise zarf ve sıfat olarak büyük çoğunlukla *sansız sakışsız*, *sansız tümen*, *sansız üküş* veya *ülgüsüz sansız* ikilemesi içinde karşımıza çıktığını aktarır. Bu ikilemelerden *sansız sakışsız* ve *ülgüsüz sansız* diğerlerine göre daha çok kullanılmıştır. Sözcüğün Uygur metinlerinde *sansız yer körü yorımış k(e)rgek* KP LVII-4 örneğinde olduğu gibi müstakil kullanımları da vardır (Çetin, 2017, s. 5)

AY’de sözcük yirmi bir kez *sansız sakışsız*; yirmi üç kez *ülgüsüz sansız*; bir örnekte de *sanguluksuz sansız*; bir örnekte de *sansız üküş* olarak ikileme içinde yer aldığı görülür.

Sakışsız sözcüğü ise; yapıca *sak-* “hesaplamak, düşünmek” fiiline dayanan bir sözcük olup Uygurca metinlerden itibaren karşımıza çıkmaktadır. Sözcük müstakil olarak kullanılmamakta her zaman *sansız* sözüyle birlikte kullanılmaktadır. *Sakışsız* sözünü oluşturan *sakış* sözü de çoğunlukla *san* sözü ile kullanılmıştır. Sözcük bu şekliyle AY’de yirmi bir kez tespit edilmiş, bunların tamamında yukarıda söz edildiği gibi *sansız sakışsız* biçiminde yer almıştır.

Çetin, sözcüğün sonraki sahalardaki görünümü için şunları kaydeder: Karahanlı Türkçesi metinlerinde *sakış* ve *sakışlıg* sözcükleri sık kullanılmasına rağmen *sakışsız* sözcüğü bir kez Ku.T.'de müstakil olarak kullanılmıştır: uştmahka ruzi bêrlür anıñ içre sakışsız (Ku. T. 35/48a2). Ayrıca Çetin, Sözcük Harezmi Türkçesi metinlerinde de az olmakla birlikte karşımıza çıkar. Ancak daha sonraki dönem ve sahalarda varlığı tespit edilememiştir der. (Çetin, 2017, s. 5)

- 1) yagız yirniñ kog kıçmukun yme neteg **sansız sakışsız** erser kaltı sumır tagrıñ idizi (AYKaya II. 113/8,9)
- 2) ol yaruk yaltırıklıg içinte yene **sansız sakışsız** ontın sıñarkı burkanlar söğütler altınınta vaydurı erdini üzeki örgünler üzesine olurup ... (AYKaya II. 92/22)
- 3) yene **sansız sakışsız** üdler kolular ertginçe nırvanka kirmedin yirtinçüde meñün turguka tütrüm teriñ nom tözin aça yada okıtguca ötügçi bolsar (AYKaya III. 181/13)
- 4) **sansız sakışsız** tınl(ı)g oğlanları kamagun barça bir yañlıg altun öñlüg kırtışlıg otuz iki lakşanlıg ertiñü körklüg meñizlig bolzunlar: eñ mintin (AYUçar V. 845)
“*Sayısz canlıların bütün hepsi aynı şekilde, altın renkli, otuz iki alâmetli (Skr. Mahāpurusalaksana), pek güzel görünüşlü olsun.*”
- 5) bir teg tarıkdı bolarnı üçün üz üksüz: **sansız sakışsız** kalp üdün ayayu ağı<r>layu tapıntım burhanlarka (AYUçar V. 580)
“*Onun için, buddhalara sürekli sayısz zaman hürmet ederek aynı şekilde hizmet ettim.*” (AYUçar V. s. 276)
- 6) teg bitigler bo yértinçüte **sansız sakışsız** bolsarlar, neñ t(e)ñrim (AYAyazlı 738, 739)
“*Gibi kitaplar bu yeryüzünde sayısz olsalar.*”
- 7) takı yme öñre ertmiş ,, **sansız sakışsız** kalp üdün ,, küsemiş üçün arıg süzök ,, nomlug etöz çın kértüg (düz. çın kértü nomlug etözüg) ,, alku ugurın ıdalatım ,,

sever amrak etöz (düz. edimin) ,, eñ mintin etözüg ,, isig özümün yme esirgençsiz (AYUçar IX. 35)

“Ayrıca, daha önce geçmiş **sayısız** kalpa boyunca saf ve hakiki dharma–kâyayı arzuladığım için bilaistisna sevdiğim eşyamdanda, hatta bedenimden ve hayatımdanda esirgemeksizin feragatte bulunmuştum.” (AYUçar IX. s. 47)

8) **sansız sak[ışsız]** kalp üdde ,, telim boltum hormuzta ,, neçe neçe ajunta <,,>(AYUçar IX. 233)

“[Śākyamuni Buddha] **sayısız** kalpa boyunca pek çok [kez hükümdar] Śakra olmuştum.” (AYUçar IX. s. 70)

9) montada ulatı büğü biliglig tükkel bilge t(e)ñri t(e)ñrisi burhan bo altun öñlüg y(a)ruk yaltrıklıg kopda kötrülmüş nom èligi atl(ı)g nom erdinig ađakıña tegi tolu tükkel nomlayu y(a)rılıkadı ; ; anta ötrü ol kamag üstün t(e)ñri altın yalañuk ulatı **sansız sakışsız** ulug terin kuvrag t(e)ñri t(e)ñrisi [burhan-]nıñ y(a)rılığın eşidü teginip üküş te[lim ögirtiler]sevindiler ögdiler tapladı[lar] (AYGulcalı X. 1543)

“Bundan başka, dahi bilgili, kâmil bilge tanrılar tanrısı Buddha bu altın renkli, parlak ışıklı, her şeyden yüce öğreti şâhı adlı öğreti cevherini sonuna kadar büsbütün buyurdu. Ardından o bütün üstteki tanrılar alttaki insanlar, ayrıca **sayısız** büyük topluluk(lar), tanrılar tanrısı Buddhanın buyruğunu işitip çok sevindiler, methettiler;” (AYGulcalı X. s. 232)

10) m(e)n öyür m(e)n toyın a , öñre ertmişür irak , **sansız sakışsız** kolusuz , asanke kalplar içinde , antag yme üğlerte , erklig türklüg han boldum , antag yme tuşlarta , tegin boltum han oğlı , ürüg uzatı (AYGulcalı X. 555)

“Ey rahip, düşünüyorum, (çok) eskiden **sayısız** sonsuz, devirler içinde, bazı zamanlarda kuvvetli han oldum, bazı zamanlarda han oğlu prens oldum.” (AYGulcalı X. s. 222)

(AY II: 92/22, 103/22, 113/8,9, 116/8; AY III: 155/22, 156/20, 164/1, 181/13, 182/3 193/1;

2.23.4. sansız üküş: [1] (AY: 1) “sayısız çoklukta”

- 1) burkanlarka buşı berser : yana **sansız üküş** kalp üdler ertginçe amru üzüksüz aşın içgün tonın keçimin adruk adruk tapığın udugın yme tapınsar udunsar (AYÇetin VII. 124)

*“Buddhalar’a bağışlasa ayrıca **sayısız** devirler boyunca sürekli yiyecek içeceklerle, giyim kuşamla başka başka hürmet ve itaatle hizmet etse ikinci olarak bir canlı bu dharani öğretiyi öğrense, ezberlese, okusa,”* (AYÇetin, VIII. s. 178)

2.23.5. teñlençsiz telim: [1] (AY: 1) “ölçülemez çoklukta”

Teñlençsiz ve telim sözcüklerinin birlikte kullanımıyla oluşmuş bir ikileme olup sözcük AY’de bu şekliyle bir kez karşımıza çıkmaktadır.

- 1) ülgülençsiz ulug kutlug tétir: **teñlençsiz telim** edgülerin: itilip bütmiş ıduk tétir: üç uguş yirtinçü- (AYUçar V. 116)

*“[Tanrım, be]deniniz mukayesesiz yüce erdemlidir, **ölçülemez** pek çok erdemler ile donatılıp tamamlanmış kutludur.”*

BÖLÜM III

SONUÇ

Bu çalışmada Eski Uygur Türkçesi'nin en önemli eseri olan *Altun Yaruk* ve onun beraberinde *Hsüan-Tsang*, *Huastuanift*, *Eski Türk Şiiri*'nde yer alan çokluk ve topluluk anlamı veren sözcükler üzerinde durulmuştur. Çokluk ve topluluk anlamı veren bu sözcükler alfabetik sıraya göre verilmiş ve bu sözcükler tek tek anlam, yapı ve köken bakımından yukarıda incelenmiştir.

Araştırmamızın temelini oluşturan metinlerden *Altun Yaruk*'ta 1741, *Hsüen-Tsang*'da 470, *Huastuanift*'te 14, *Manihaist Şiirler*'de 19 olmak üzere toplamda 2444 tane çokluk, topluluk anlamı veren sözcük tespit edilip araştırmamızın amacına uygun olarak incelenmiştir. Bu sözcükler içerisinde metinlerden tespit edildiği kadarıyla en sık kullanım alanı bulan *kamag* sözcüğü müstakil biçimiyle AY'de 293, HT'de 99, Huast'da 6 ve ETŞ'de 3 kez geçmiş olmakla beraber toplamda 401 kez kullanılmıştır. Bu sırayı yine müstakil halleriyle *alku* sözcüğü AY'de 245, HT'de 6, ETŞ'de 3 kez geçerek toplamda 254, *tükel* AY'de 160, HT'de 60 kez geçerek toplamda 220, *barça* AY'de 129, HT'de 54, ETŞ'de 4 kez geçerek toplamda 187, *ertingü* AY'de 61, HT'de 66 kez geçerek toplamda 127, *üküş* AY'de 53, HT'de 56, Huast'da 3, ETŞ'de 3 kez geçerek toplamda 115, *kop* AY'de 61, HT'de 5, Huast'da 1 kez geçerek toplamda 67 kez kullanım alanı bularak izlemiştir. İncelememize dâhil olan 2444 sözcük arasından 1367 tanesi bu 7 sözcükle ilgili olup sözcüklerin çekim ekli şekilleri ve ikileme oluşturmuş biçimleri bu sayının dışında kalmıştır. 2144 sözcükten geriye kalan 1077 sözcük ise yine üstte söz edilen sözcüklerin çekim eki almış biçimleri ile ikileme kurmuş biçimleri ile ilgili olup geriye kalan çokluk ve topluluk anlamı veren diğer sözcüklerle ilgili olmuştur.

Çalışma kapsamında incelenen metinlerde kelime düzeyinde kullanım alanı bulan çokluk ve topluluk anlamı veren toplamda 24 farklı sözcük tespit edilmiştir. Bu sözcükler sırasıyla, “*alku, alkugun, barça, erte, ertingü, kalın, kalısız, kamag, kamagun, ked, kop, telim, tenglençiz, tolp, tolu, tükel, tükellig, tümen, tüzü, üküş, ülgüsüz, ülgülençsiz, yumgı*” olarak belirlenmiştir. Bunlardan başka tek başına kullanım alanı bulamayan ancak yalnızca ikileme içerisinde kullanım alanı bulan “*eriş, imerigme, kolusuz, köp, sanguluksuz, sansız, sakışsız*” gibi 7 sözcüğün tespiti yapılmıştır. Böylece çalışmamızda kelime düzeyinde 31 sözcüğün varlığına yer verilmiş ve her biri çalışmanın amacına uygun şekilde değerlendirilmiştir. Çalışmamızda, çokluk ve topluluk anlamı veren

sözcüklerin müstakil biçimlerinin çok sayıda olduğu belirlenmesine rağmen yine bu sözcükler kendi içerisinde bir araya gelerek ikilemeler oluşturduğu da belirlenmiştir. İncelememiz sonucunda ikilemeler için 41 farklı kullanım olduğu tespit edilmiştir. Bu sözcükler sırasıyla, “*alku barça, alku kamag, alku kamagun, alkugun barça, barça kalısız, barça kop, barça tükel, barça tükellig, barça yumgı, ertingü üküş, ertingü tolu, erüş üküş, imerigme kamag, kalısız barça, kalısız kamag, kamagun barça, kamagun yumgı, ked tükel, kop kamag, köp kalın, sanguluksuz sansız, sansız sakışsız, sansız üküş, telim üküş, tolu tükel, tükel yumgı, tükellig alku, tükel tolu, tükellig kamag, tüzü tükel, tüzü tüketi, üküş telim, üküş barça, ülgüsüz kolusuz, ülgüsüz sansız, ülgüsüz üküş, ülgüsüz tenglençsiz, ülgülençsiz tenglençsiz, yumgı barça, yumgı barçanı*” olarak tespit edilmiştir. Çalışma içerisinde ilgili sözcüklerin çekim ekli yapıları da incelenmiş inceleme sonucunda 35 biçim tespit edilmiş ve bu sözcükler; “*alkuta, alkuka, alkudın, alkunı, alkunuş, barçata, barçadın, barçaka, barçanı, barçanın, barçasın, kamagta, kamagdın, kamagış, kamagka, kamagu kamagunı, kedniş, kopı, kopda, kopdın, tolpta, tolpnuş, tükelligin, tükelligsiz, tüzüke, tüzünü, üküşke, üküşte, üküşi, üküşin, üküşinje, üküşrek, yumgın, yumgunı*” olarak belirlenmiştir. Buna ek olarak üzerlerine çekim eki alan sözcüklerin de ikileme içerisinde yan yana kullanımı görülmüş 7 biçim belirlenmiştir. Bunlar da sırasıyla “*alkuka barça, alkuka barçaka, alkunı barça, kamagın barça, üküşte üküş, üküşi barça, barça yumgın*” olarak belirlenmiş bu sözcükler müstakil biçimleri ile aynı işlevde kullanılmıştır. İncelememiz sırasında 3 sözcüğün de üzerine yapım eki alarak kullanım alanı bulunduğu tespit edilmiş ve bu sözcükler; “*kamaglık, kamaglıksız, tolulu*” olarak belirlenmiştir. Çalışma sonucunda böylece çokluk ve topluluk anlamı veren toplamda 117 farklı biçim tespit edilmiştir. Çalışmamızda Eski Uygur Türkçesinde çokluk, topluluk anlamı veren sözcüklerin Tarihi Türk Dilleri ve Çağdaş Türk Dillerindeki durumunu da görmek açısından bir inceleme yaptık ve bu incelemeye dayalı verileri de tablolar ile aşağıda gösterdik (bkz. Tablo 3, s. 199; Tablo 4, s. 202). İncelememize göre, Orhon Türkçesinde çokluk, topluluk anlamı veren 8 sözcüğe rastladık ve bu sözcükleri sırasıyla; *ertingü, kalın, kalısız, kamag, kop, sansız, tümen, üküş*, Karahanlı Türkçesi metinlerinde; *barça, kamu, kamug, kamuk, ked, key, kop, köp, kalın, öküş, sansız, sakışsız, telim, tolu, tümen, tükel, üküş, üküş üküş, üküşrek, üküşlük, yumgı* şeklinde biri ikileme olmak üzere 21 şeklin kullanım alanı bulunduğunu belirledik. Harezmi Türkçesi metinlerinde; *barça, kalın, kamış, kamu kamug, kamuk, ked, köp, köp telim, köp tümen, köprek, köpegü, öküş, öküşrek, telim, telimrek, tükel, tola, tolu, tolusu, tolug, tükellig, tümen, üküş, üküşrek, üküşlük* gibi 12 farklı şeklin varlığı tespit edilmiştir ve

Kıpçak Türkçesi metinlerinde *barça*, *barşa*, *delim*, *köp*, *köb*, *öküş*, *sansız*, *telim*, *tolu*, *dolu*, *tolug*, *top tolu*, *üküş* olmak üzere toplamda 13 şeklin tespitini yapılmıştır. Eski Anadolu Türkçesi metinlerini incelediğimizde ise bu sayı 5'e düşerek bu anlamda tespit edilen sözcükler sırasıyla şunlar olmuştur; *delim*, *key*, *köp*, *üküş*, *tümen*. Çağdaş Türk Dillerine gelindiğinde ise Eski Uygur Türkçesi metinlerinde tespitini yaptığımız 117 farklı biçimden yalnızca 6 tanesinin kullanım alanı bulunduğu saptanmıştır. Bu sözcükler sırasıyla; *barça* (yalnızca Hakaşçada “*parça*” şeklinde), *kalın* (genelinde), *kamag* (*kamu*, *kamıg*, *hamı*, *hamısı* şekillerinde ve Çağdaş Türk Dillerinin hemen hepsinde), *köp* (Çağdaş Türk Dillerinin hemen hepsinde), *tolu* (*dolu-tola-* *tolu* şekillerinde ve Çağdaş Türk Dillerinin neredeyse tamamında) ve *Tümen* (Çağdaş Türk Dillerinin hemen hepsinde) kullanım alanları buldukları tespit edilmiştir (bkz. Tablo 4, s.202). Bu veriler ışığında Orhon Türkçesinde çokluk, topluluk anlamı veren sözcüklerden ikilemeye rastlanmamış ancak bu dönemde en sık kullanım alanı bulan sözcüklerin *kamag* ve *tükel* sözcükleri oldukları belirlenmiştir. Karahanlı Türkçesi metinlerinde de Orhon Türkçesi metinlerine paralel olarak kendisine en sık kullan alanı bulan sözcük *tükel* sözcüğü olup ayrıca bu dönem metinlerinde *üküş* *üküş* ikilemesine de rastlanmıştır. Harezmi Türkçesinde metinlerinde ise Eski Uygur Türkçesinden ve diğer Tarihi Türk Dillerinden farklı olarak *telimrek* ve *köprek*, *köpegü* yapılarına rastlanmış buna ilaveten Eski Uygur Türkçesinde tek başına kullanım alanı bulamayan ancak bir takım ikilemeler ile kendisine kullanım alanı bulan *köp* sözcüğünün bu dönemde yine farklı olarak ilk kez *köp tümen* ikilemesi içerisinde kullanım alanı bulunduğunu görmekteyiz. Bundan başka Harezmi Türkçesi metinlerinde *tükel* ve *üküş* sözcükleri kullanım sıklığı bakımından kendisine en fazla yer bulan sözcükler olduğu tespit edilmiştir. Kıpçak Türkçesi metinlerine bakıldığında bu metinlerde *barça* ve *köp* sözcüklerinin kendisine en sık kullanım alanı bulunduğunu görmekte ve bu dönemde sözcüklerin birliktelik kullanımına rastlamamaktayız. (bkz. Ek 3, s. 218).

Çalışmamızda Eski Uygur Türkçesi metinlerde çokluk ve topluluk anlamı veren sözcükler kullanım özellikleri, yakın anlamlı olup olmadıkları, aralarındaki anlam farkları ve benzerlikleri, ikileme oluşturup oluşturmadıkları ve ikileme oluşturuyorsa ne gibi anlam farkı yarattığı, sözcüğün işlevini değiştirip değiştirmediği gibi açılardan incelenmiştir. Böylece müstakil biçimiyle incelenen sözcüklerin her biri varsa çekim ekli biçimiyle de incelenmiş olup bu biçimlerin anlatımı bozmadığı ve herhangi bir anlam farkı yaratmadığı görülmüştür. Müstakil olarak varlık gösteren sözcüklerin bir araya gelerek oluşturdukları ikilemeler ise anlatımı güçlendirmiş ve anlatıma abartma kattığı

görülmüştür. Böylece sözcüklerin birbirine çok yakın anlamlı sözcükler oldukları belirlenmiş, yakın anlamlı bu sözcüklerin kullanım farklılığından çok birbirlerinin yerini alabildikleri görülmüştür. İnceleme içerisinde sözcüklerden bir kısmının tamamen çokluk anlamı verdiği, bir kısmının yalnızca topluluk anlamı verdiği, diğer bir kısmının da hem çokluk hem topluluk anlamı verdiği gözlenmiştir. Bu sözcüklerden bazılarının yalnızca müstakil halde oldukları bazılarının üzerine hal ekleri aldığı, çokluk ifade etmesine rağmen yine üzerine çokluk eki aldıkları görülmüştür. Bununla beraber kimi sözcüklerin ikileme oluşturduğu görülürken kimisinin de tamamen yalın halde kullanıldığı belirlenmiş bazı örneklerde ilgili sözcüklerin bazen saygı ifade ettiği, bazen de yalnızca belirli sözcüklerle kullanıldığı ve bunlarla birliktelik kurduğu tespit edilmiştir. Bunların yanında söz konusu sözcüklerin aynı cümlede bir veya birden fazla kullanıldığı diğer çokluk ve topluluk anlamı veren sözcüklerle bir arada kullanıldığı, ikilemeler de kurduğu inceleme içerisinde görülmüştür. Yine bu sözcüklerin bağlam içerisinde birbirinin yerini anlamı bozmadan alabileceği de gözlenmiştir. Tüm bunlardan hareketle eserlerin yazarı tarafından metinlerin sadeliğini giderme, özel bir üslup belirleme, tek düzeliği giderme, anlatımı güçlü bir hale getirme gibi amaçlar güttüğünü düşünmekteyiz.

İncelememize dâhil olan çokluk ve topluluk belirtmek için kullanılan bu sözcükler, örneklerde görülmüştür ki anlamca belgisiz sıfat, miktar zarfı, bazen isim olarak kullanılmışlardır. Sözcüklerin metinlerde diğer sahalarda olmadığı kadar çok sayıda kullanıldığı belirlenmiştir. Bunun nedeni olarak da Uygurların yerleşik hayata geçmiş olmaları, eserlerin çoğunluğunun çeviri eserler olması, çevirmenlerin anlatımı güçlendirmek, zenginleştirmek ve anlatıma farklı bir hava katmak amacıyla geliştiğini düşünmekteyiz. Örneklerden de anlaşılmıştır ki bu sözcükler, çokluk ve topluluk anlamı verseler de metin içerisinde kullanıldıkları yerlerde saygı ve abartma da ifade etmişlerdir.

Engin Çetin, “*Eski Uygurcada Anlamca Çokluk ve Topluluk Bildiren Sözcüklerin Kullanım Özellikleri -Altun Yaruk Örneğinde*” adlı çalışmasında Uygur Türkçesinde anlamca çokluk ve topluluk bildiren çok sayıda sözcüğün olduğu ve bunların Çince kaynak metinde Uygurca metne nispeten daha az sözcükle karşılandığını belirtmiştir. Çalışmada sözcüklerin Çince metinlerdeki karşılıkları ile Uygurca metinlerdeki karşılığını göstermiştir. Örneğin Çince metindeki *jie* sözcüğü Uygurca metinde *alku*, *barça* ve *kamag* olarak üç sözcükle ve bu sözcüklerin bir araya getirdiği ikilemelerle karşılanabilmiştir. Bunun gibi Çince metindeki *wu liang* sözcüğü Uygurcaya *sansız*, *sangulaksuz*, *üküş*, *ülgüsüz* olarak dört farklı şekilde veya bu sözcüklerin oluşturduğu ikileme yapısında çevrilebilmiştir. Çince metindeki bütün; bütünüyle anlamlarına gelen

bian sözcüğü Uygurcaya *tolp*, çok anlamına gelen *duo* sözcüğü Uygurcaya *eriş*, *sansız sakışsız*, *üküş*, aşkın fazlasıyla anlamlarına gelen *guo yu* sözcüğü Uygurcaya *telim*, tüm anlamına gelen *jie* sözcüğü Uygurcaya *alku*, *kamag*, yine Çince metindeki *jie ju* sözcüğü Uygurcaya *barça*, bol anlamına gelen *sheng* sözcüğü Uygurcaya *köp*, *xi jie* sözcüğü Uygurcaya *barça*, ölçüsüz anlamına gelen *wu liang* sözcüğü Uygurcaya *sansız*, *sangulaksuz*, *sakışsız üküş*, *ülgüsüz*, her şey anlamına gelen *yī qie* sözcüğü Uygurcaya *kamag kalısız*, bütün anlamına gelen *zhu* sözcüğü Uygurcaya *alku kalın kamag*, kalabalık, çok anlamlarına gelen *zhong* sözcüğü Uygurcada *kamag* ile karşılanmıştır (Çetin, 2017, s. 8). Son olarak elde edilen tüm bu verilerden hareketle Uygurca metinlerde çokluk ve topluluk anlamı veren sözcüklerin çok sayıda yer alması ve çeşitlilik göstermesinin bir anlamda çeviri metinler olmasından kaynaklandığını düşünmekte Çince söz Uygurcaya farklı şekillerde aktarılabilmiştir diyebilmekteyiz. Ayrıca Röhrborn, Tokyürek gibi çalışmacılarında görüşlerinden hareketle biz de metinlerin yazarının Şingko Şeli Tutung'un öğrencilerine metinleri çevirmeleri için paylaştığını ve her çeviricinin de bunu kendi üslubuna göre çevirdiğini böylece bunun da bu denli şekiller ortaya çıkardığını düşünmekteyiz. İncelememiz sırasında çokluk ve topluluk anlamı veren sözcüklerin incelemeye esas alınan kitap veya bölümlerdeki kullanım sıklığı ve farklılıkları bu görüşümüzü destekler nitelikte olmuştur.

Tablo 1.

Çokluk ve Topluluk Anlamı Veren Sözcükler ve Kullanım Özellikleri

Sözcük	Karşılığı	İkileme	Müstakil	Sıfat	Zarf	Çekim Eki	Yapım Eki
alku	tüm, hepsi	alku kamag; alku barça; alku kamagun	+	+	-	alkuda alkudın alkuka alkunı alkunun	-
alkugun	hepsi	alkugun kamagun	+	-	+	-	-
barça	hepsi, tümü,	barça kalısız; barça kop; barça tükel; barça tükellig; barça yumgı	+	-	+	barçada barçadın barçaka barçanı barçanın barçasın	-
erte		erte ked	+	+	+	-	-
ertinü	çok, fazla	ertinü üküş; ertinü tolu	+	-	+	-	-
erüş	çok, fazla	erüş üküş	-	-	+	-	-
imerigme	hep, çok	imerigme kamag	-			-	-
kalın	çok		+	+	+	-	-
kalısız	eksiksiz	kalısız barça; kalısız kamag	+	+	+	-	-
kamag	bütün,	kamag	+	+	-	kamagda	kamaglıg

		tüm, herkes, çok	barça				kamagdın kamagka kamagıg	kamaglıgsız
	kamagun		kamagun barça; kamagun yumgı	+	-	+	-	-
	ked	çok	ked tükel	+	-	+	kedniñ	-
	kolusuz	sayısız, çok		-	-	+	-	-
	kop	pek, çok	kop kamag	+	+	+	kopda kopdın	-
	köp	çok	köp kalın	-	+	+	-	-
	sakışsız	sayısız, ölçüleme z		-	-	+	-	-
	sanguluku z	sayısız, hesapsız	sanguluku z sansız	-	-	+	-	-
	sansız	sayısız, hesapsız, ölçüleme z	sansız sakışsız	+	+	+	-	-
	telim	çok, fazla	telim tüküş	+	+	+	-	-
	tenlençsiz	ölçüsüz		+	-	+	-	-
	tolp			+	+	-	tolpnuñ	-
	tolu	dolu, çok, fazla	tolu tükel	+	-	+	-	tolulı
	tükel	bütün,	tükel yumgı	+	+	+	-	-

		hep	tükel tolu					
tükellig	bütün, hepsi	tükellig alku; tükellig kamağ	+ + +	tükelligin tükelligsiz	-			
tümen	on bin		+ - -	-	-			
tüzü		tüzü tükel; tüzü tüketi	+ + +	tüzüke, tüzünü	-			
üküş	çok, fazla	üküş barça üküş telim	+ + +	üküşü üküşüñ üküşüñe üküşke üküşrek üküşte	-			
ülgüsüz	sayısız, hesapsız, çok	ülgüsüz kolusuz; ülgüsüz sansız; ülgüsüz tenglençsiz; ülgüsüz üküş	+ + +	-	-			
ülgülençsiz	ölçüsüz, hesapsız	ülgülençsiz teñlençsiz	+ + -	-	-			
yumğı	toplu	yumğı barça; yumğı kamağ	+ + +	yumğın	-			

Tablo 2.

Çokluk ve Topluluk Anlamı Veren Sözcüklerin Metinlere Göre Sıklığı ve Toplam Kullanım Alanı

	Sözcük (Müstakil/Çekim ekli/Yapım ekli/İkileme)	Altun Yaruk	Hsüen- Tsang	Huastuanift	Eski Türk Şiiri	Toplam
1	alku	244	6	-	3	253
2	alkuda	4	1	-	-	5
3	alkudın	3	-	-	-	3
4	alkuka	3	-	-	-	3
5	alkunı	15	1	-	-	16
6	alku barça	10	2	-	-	12
7	alku kamag	14	-	-	-	14
8	alku kamagun	1	-	-	-	1
9	alkuka barçaka	1	-	-	-	1
10	alkunı barça	11	1	-	-	12
11	alkugun	8	1	-	-	9
12	alkugun barça	13	-	-	1	13
13	barça	127	54	-	4	185
14	barçada	3	-	-	-	3
15	barçaka	7	1	-	-	8
16	barçanı	14	3	-	-	17
17	barçanın	2	-	-	-	2
18	barçasın	1	1	-	-	2
19	barça kalısız	7	1	-	-	8
20	barça kop	1	-	-	-	1
21	barça tükel	-	3	-	-	3
22	barça tükellig	1	-	-	-	1
23	barça yumgı	1	1	-	-	2
24	barça yumgın	1	-	-	-	1
25	erte	3	3	-	-	6
26	erte ked	1	-	-	-	1

27	ertinü	55	66	-	-	111
28	ertinü tolu	1	-	-	-	1
29	ertinü üküş	3	3	-	-	6
30	erüş	-	-	-	-	0
31	erüş üküş	2	-	-	-	2
32	imerigme	1		-	-	1
33	imerigme kamag	7		-	-	7
34	kalın	3	-	-	-	3
35	kalısız	11+14	1	-	-	
36	kalısız barça	3	1	-	-	4
37	kalısız kamag	1	-	-	-	1
38	kamag	289	99	6	3	397
39	kamagda	16	7	-	-	23
40	kamagdın	1	-	-	-	1
41	kamagka	11	-	-	-	11
42	kamaglıg	1	3	-	-	4
43	kamaglıgsız	2	-	-	-	2
44	kamagıg	1	1	-	-	2
45	kamagu	4	-	-	-	4
46	kamag barça	-	1	-	-	1
47	kamagtın barça	1	-	-	-	1
48	kamagun	26	8	-	1	35
49	kamagunı	-	2	-	-	2
50	kamagun barça	29	6	-	-	35
51	kamagun yumgı	1	-	-	-	1
52	ked	12	4	-	-	16
53	kedniş	-	1	-	-	1
54	kedte	-	1	-	-	1
55	ked tükel	-	1	-	-	1
56	kolusuz	-	-	-	-	0
57	kop	61	5	1	-	67
58	kopda	83	-	-	-	83

59	kopdın	7	-	-	1	7
60	kopı	-	1	-	-	1
61	kop kamag	4	-	-	-	4
62	köp	-	-	-	-	0
63	köp kalın	3	-	-	-	3
64	sakışsız	-	-	-	-	0
65	sanguluksuz	-	-	-	-	0
66	sanguluksuz sansız	1	-	-	-	1
67	sansız	-	-	-	-	0
68	sansız sakışsız	20+14	1	-	-	
69	sansız üküş		-	-	-	
70	telim	14	8	-	-	22
71	telim üküş	1	-	-	1	1
72	tenglençsiz	4	-	-	-	4
73	tolp	26	6	-	1	32
74	tolpnuş	1	-	-	-	1
75	tolpta	1	1	-	-	2
76	tolp kamag	6	-	-	-	6
77	tolu	14+25	5	-	-	
78	tolulı	-	1	-	-	1
79	tolu tükel	6	4	-	-	10
80	tükel	97+63	60	-	-	
81	tükel tolu		2	-	-	
82	tükel yumğı		1	-	-	
83	tükellig	49	6	-	-	55
84	tükelligin	1	-	-	-	1
85	tükelligsiz	1	1	-	-	2
86	tükellig alku	1	-	-	-	1
87	tükellig kamag	1	-	-	-	1
88	tüketi	-	-	4	-	4
89	tümen	32		-	-	
90	tüzü	6	3	-	-	9

91	tüzüke	-	2	-	-	2
92	tüzünü	-	1	-	-	1
93	tüzü tüketi	7	-	-	-	7
94	tüzü tükel	7	-	-	-	7
95	üküş	52	56	3	3	114
96	üküşü	-	2	-	-	2
97	üküşüñ	-	1	-	-	1
98	üküşüñe	-	2	-	-	2
99	üküşke	1	-	-	-	1
100	üküşte	1	-	-	-	1
101	üküşrek	-	2	-	-	2
102	üküş barça	1	-	-	-	1
103	üküşü barça	1	-	-	-	1
104	üküş telim	22	2	-	-	24
105	üküşte üküş	1	-	-	-	1
106	ülgüsüz	20+18	2	-	-	
107	ülgüsüz kolusuz	3	-	-	-	3
108	ülgüsüz sansız	25	6	-	-	31
109	ülgüsüz teñlençsiz	2	-	-	-	2
110	ülgüsüz üküş	10	1	-	-	11
111	ülgülençsiz	3	-	-	-	3
112	ülgülençsiz teñlençsiz	14	-	-	-	14
113	yumgı	22	8	-	-	30
114	yumgın	8	1	-	-	9
115	yumgını	1	-	+	-	1
116	yumgı barça	1	-	-	-	1
117	yumgı barçanı	1	-	-	-	1

Tablo 3.

Çokluk ve Topluluk Anlamı Veren Sözcüklerin Tarihi Türk Dillerindeki Durumu

Sıra	Sözcük (Uygur T.)	Orhon T.	Karahanlı T.	Harezmi T.	Kıpçak T.	Eski Anadolu T.
1	alku	-	-	-	-	-
2	alkuda	-	-	-	-	-
3	alkudın	-	-	-	-	-
4	alkuka	-	-	-	-	-
5	alkunı	-	-	-	-	-
6	alku barça	-	-	-	-	-
7	alku kamag	-	-	-	-	-
8	alku kamagun	-	-	-	-	-
9	alkuka barçaka	-	-	-	-	-
10	alkunı barça	-	-	-	-	-
11	alkugun	-	-	-	-	-
12	alkugun barça	-	-	-	-	-
13	barça	-	+	+	barça, barşa	-
14	barçada	-	-	-	-	-
15	barçaka	-	-	-	-	-
16	barçanı	-	-	-	-	-
17	barçanın	-	-	-	-	-
18	barçasın	-	-	-	-	-
19	barça kalısız	-	-	-	-	-
20	barça kop	-	-	-	-	-
21	barça tükkel	-	-	-	-	-
22	barça tükellig	-	-	-	-	-
23	barça yumgı	-	-	-	-	-
24	barça yumgın	-	-	-	-	-
25	erte	-	-	-	-	-
26	erte ked	-	-	-	-	-
27	ertiñü	+	-	-	-	-

28	ertinü tolu	-	-	-	-	-
29	ertinü üküş	-	-	-	-	-
30	erüş	-	-	-	-	-
31	erüş üküş	-	-	-	-	-
32	imerigme	-	-	-	-	-
33	imerigme kamag	-	-	-	-	-
34	kalın	+	+	+	-	-
35	kalısız	+	-	-	-	-
36	kalısız barça		-	-	-	-
37	kalısız kamag		-	-	-	-
38	kamag	+	kamu, kamug, kamuk	kamu, kamug, kamuk	-	kamu
39	kamagda	-	-	-	-	
40	kamagdın	-	-	-	-	
41	kamagka	-	-	-	-	
42	kamaglıg	-	-	-	-	-
43	kamaglıgsız	-	-	-	-	-
44	kamagıg	-	-	-	-	-
45	kamagu	-	-	-	-	-
46	kamag barça	-	-	-	-	-
47	kamagtın barça	-	-	-	-	-
48	kamagun	-	-	-	-	-
49	kamagunı	-	-	-	-	-
50	kamagun barça	-	-	-	-	-
51	kamagun yumgı	-	-	-	-	-
52	ked	-	ked, key	+	-	key
53	kedniñ	-	-	-	-	-
54	kedte	-	-	-	-	-
55	ked tükel	-	-	-	-	-
56	kolusuz	-	-	-	-	-
57	kop	+	+	-	-	-

58	kopda	+	-	-	-	-
59	kopdın	-	-	-	-	-
60	kopı	-	-	-	-	-
61	kop kamag	-	-	-	-	-
62	köp	-	+	+	+	+
63	köp kalın	-	-	-	-	-
64	sakışsız	-	+	-	-	-
65	sangulaksuz	-	-	-	-	-
66	sangulaksuz sansız	-	-	-	-	-
67	sansız	+	+	-	+	-
68	sansız sakışsız	-	+	-	-	-
69	sansız üküş	-	-	-	-	-
70	telim	-	+	+	+	delim
71	telim üküş	-	-	-	-	-
72	tenglençsiz	-	-	-	-	-
73	tolp	-	-	-	-	-
74	tolpnuş	-	-	-	-	-
75	tolpta	-	-	-	-	-
76	tolp kamag	-	-	-	-	-
77	tolu	-	+	tolu, dolu	tolu, dolu	dolu
78	tolulı	-	-	-	-	-
79	tolu tükel	-	-	-	-	-
80	tükel	-	+	+	-	-
81	tükel tolu	-	-	-	-	-
82	tükel yumgı	-	-	-	-	-
83	tükellig	-	-	+	-	-
84	tükelligin	-	-	-	-	-
85	tükelligsiz	-	-	-	-	-
86	tükellig alku	-	-	-	-	-
87	tükellig kamag	-	-	-	-	-
88	tüketi	-	-	-	-	-

89	tümen	+	+	+	+	+
90	tüzü	-	-	-	-	-
91	tüzüke	-	-	-	-	-
92	tüzünü	-	-	-	-	-
93	tüzü tüketi	-	-	-	-	-
94	tüzü tükel	-	-	-	-	-
95	üküş	+	+	+	+	öğüş, öküş, yöğüş
96	üküşü	-	-	-	-	-
97	üküşüñ	-	-	-	-	-
98	üküşüñe	-	-	-	-	-
99	üküşke	-	-	-	-	-
100	üküşte	-	-	-	-	-
101	üküşrek	-	+	-	-	-
102	üküş barça	-	-	-	-	-
103	üküşü barça	-	-	-	-	-
104	üküş telim	-	-	-	-	-
105	üküşte üküş	-	-	-	-	-
106	ülgüsüz	-	-	+	-	-
107	ülgüsüz kolusuz	-	-	-	-	-
108	ülgüsüz sansız	-	-	-	-	-
109	ülgüsüz teñlençsiz	-	-	-	-	-
110	ülgüsüz üküş	-	-	-	-	-
111	ülgülençsiz	-	-	-	-	-
112	ülgülençsiz teñlençsiz	-	-	-	-	-
113	yumgı	-	+	-	-	-
114	yumgın	-	-	-	-	-
115	yumgını	-	-	-	-	-
116	yumgı barça	-	-	-	-	-
117	yumgı barçanı	-	-	-	-	-

Tablo 4.

Çokluk ve Topluluk Anlamı Veren Sözcüklerin Günümüz Türk Dillerindeki Durumu

Sıra	Sözcük	Günümüz Türk Dilleri
1	alku	Türkiye T. (-); Azerbaycan T. (-); Türkmen T. (-); Özbek T. (); Gagavuz T. (-); Kazak T. (-); Kırgız T. (-); Tatar T. (-); Kazan-Tatar T. (-); Yeni Uygur T. (-); Başkurt T. (-); Hakas T. (-); Tuva T. (-); Yakut T. (-); Çuvaş T. (-); Karaçay-Malkar T. (); Kumuk T. (-).
2	alkugun	Türkiye T. (-); Azerbaycan T. (-); Türkmen T. (-); Özbek T. (-); Gagavuz T. (-); Kazak T. (-); Kırgız T. (-); Tatar T. (-); Kazan-Tatar T. (-); Yeni Uygur T. (-); Başkurt T. (-); Hakas T. (-); Tuva T. (-); Yakut T. (-); Çuvaş T. (); Karaçay-Malkar T. (); Kumuk T. (-).
3	barça	Türkiye T. (-); Azerbaycan T. (-); Türkmen T. (-); Özbek T. (-); Gagavuz T. (-); Kazak T. (-); Kırgız T. (-); Tatar T. (-); Kazan-Tatar T. (-); Yeni Uygur T. (-); Başkurt T. (-); Hakas T. “<i>parça: bütün</i>” (Arıkoğlu, 2005, s. 348); Tuva T. (-); Yakut T. (-); Çuvaş T. (-); Karaçay-Malkar T. (-); Kumuk T. (-).
4	erte	Türkiye T. (-); Azerbaycan T. (-); Türkmen T. (-); Özbek T. (-); Gagavuz T. (-); Kazak T. (-); Kırgız T. (-); Tatar T. (-); Kazan-Tatar T. (-); Yeni Uygur T. (-); Başkurt T. (-); Hakas T. (-); Tuva T. (-); Yakut T. (); Çuvaş T. (); Karaçay-Malkar T. (-); Kumuk T. (-).
5	ertijü	Türkiye T. (-); Azerbaycan T. (-);

		<p>Türkmen T. (-); Özbek T. (-); Gagavuz T. (-); Kazak T. (-); Kırgız T. (-); Tatar T. (-); Kazan-Tatar T. (-); Yeni Uygur T. (-); Başkurt T. (-); Hakas T. (-); Tuva T. (-); Yakut T. (); Çuvaş T. (-); Karaçay-Malkar T. (-); Kumuk T. (-).</p>
6	erüş	<p>Türkiye T. (-); Azerbaycan T. (-); Türkmen T. (-); Özbek T. (-); Gagavuz T. (-); Kazak T. (-); Kırgız T. (-); Tatar T. (-); Kazan-Tatar T. (-); Yeni Uygur T. (-); Başkurt T. (-); Hakas T. (-); Tuva T. (-); Yakut T. (-); Çuvaş T. (); Karaçay-Malkar T. (); Kumuk T. (-).</p>
7	imerigme	<p>Türkiye T. (-); Azerbaycan T. (-); Türkmen T. (-); Özbek T. (-); Gagavuz T. (-); Kazak T. (-); Kırgız T. (-); Tatar T. (-); Kazan-Tatar T. (-); Yeni Uygur T. (-); Başkurt T. (-); Hakas T. (-); Tuva T. (-); Yakut T. (); Çuvaş T. (); Karaçay-Malkar T. (-); Kumuk T. (-).</p>
8	kalın	<p>Türkiye T. (-); Azerbaycan T. (-); Türkmen T. “<i>kaling: çok</i>” (Tekin-Ölmez-Ceylan-Z. Ölmez-Eker, 1995. S. 282); Özbek T. Gagavuz T. (); (-); Kazak T. “<i>kalinğ: gayet çok, halk</i>” (Koç-Bayniyazov-Başkapan, 2003. s. 390); Kırgız T. “<i>kaling: çok, kalabalık</i>” (Yudahin, çev. Taymas, 1998); Tatar T. “<i>kalın: dolu</i>” (Ehmetyanov-Möhemmetdinov-Nurieva-Ganiev, akt; Öner 2014, s.) Kazan-Tatar T. (-); Yeni Uygur T. (-); Başkurt T. (-); Hakas T. (-); Tuva T. (-); Yakut T. (); Çuvaş T.</p>

		()); Karaçay-Malkar T. “kalın: kalabalık” (Tavkul, 2000, s. 238); Kumuk T. “ <i>köp: çok, bol</i> ” (Pekacar, 2011. S. 183);
9	kalısız	Türkiye T. (-); Azerbaycan T. (-); Türkmen T. (-); Özbek T. (-); Gagavuz T. (-); Kazak T. (-); Kırgız T. (-); Tatar T. (-); Kazan-Tatar T. (-); Yeni Uygur T. (-); Başkurt T. (-); Hakas T. (-); Tuva T. (-); Yakut T. (); Çuvaş T. (); Karaçay-Malkar T. (-); Kumuk T. (-).
10	kamag	Türkiye T. “ <i>kamu: bir ülkedeki halkın bütünü, halk</i> ” (Türkçe Sözlük, 2011 s. 1290); Azerbaycan T. “ <i>hamı, hamısı: hepsi</i> ” (Altaylı, 1994 s. 604); Türkmen T. (-); Özbek T. (-); Kazak T. (-); Kırgız T. (-); Tatar T. (-); Kazan-Tatar T. (-); Yeni Uygur T. (-); Başkurt T. (-); Hakas T. “ <i>hamıh: pek çok, çok, bütün, hep</i> ” (Arıkoğlu, 2005, s. 143); Tuva T. “ <i>hamık: bütün</i> ” (Ölmez, 2007, s. 163).
11	kamagun	Türkiye T. (-); Azerbaycan T. (-); Türkmen T. (-); Özbek T. (-); Gagavuz T. (-); Kazak T. (-); Kırgız T. (-); Tatar T. (-); Kazan-Tatar T. (-); Yeni Uygur T. (-); Başkurt T. (-); Hakas T. (-); Tuva T. (-); Yakut T. (-); Çuvaş T. (-); Karaçay-Malkar T. (-); Kumuk T. (-).
12	ked	Türkiye T. (-); Azerbaycan T. (-); Türkmen T. (-); Özbek T. (-); Gagavuz T. (-); Kazak T. (-); Kırgız T. (-); Tatar T. (-); Kazan-Tatar T. (-); Yeni Uygur T. (-); Başkurt T. (-); Hakas T. (-); Tuva T. (-); Yakut T. (-); Çuvaş T. ();

		Karaçay-Malkar T. (-); Kumuk T. (-).
13	kolusuz	Türkiye T. (-); Azerbaycan T. (-); Türkmen T. (-); Özbek T. (-); Gagavuz T. (-); Kazak T. (-); Kırgız T. (-); Tatar T. (-); Kazan-Tatar T. (-); Yeni Uygur T. (-); Başkurt T. (-); Hakas T. (-); Tuva T. (-); Yakut T. (-); Çuvaş T. (-); Karaçay-Malkar T. (); Kumuk T. (-).
14	köp	Türkiye T. (-); Azerbaycan T. (-); Türkmen T. (-); Özbek T. (-); Gagavuz T. (-); Kazak T. (-); Kırgız T. (-); Tatar T. (-); Kazan-Tatar T. (-); Yeni Uygur T. (-); Başkurt T. (-); Hakas T. (-); Tuva T. (-); Yakut T. (-); Çuvaş T. (-); Karaçay-Malkar T. (); Kumuk T. (-).
15	köp	Türkiye T. (-); Azerbaycan T. (-); Türkmen T. “köp, çok” (); Özbek T. “köp: çok” (Yusuf, 1993, s. 252); Gagavuz T. () Kazak T. “köp: çok” (Koç-Bayniyazov-Başkapan, 2003. s. 241); Kırgız T. “köp: çok, kalabalık” (Yudahin, çev. Taymas, 1998); Tatar T. “köp: çok, fazla” (Ehmetyanov- Möhemmetdinov-Nurieva-Ganiev, akt; Öner 2014, s. 241); Kazan-Tatar T. “küp: çok, fazla” (Öner, 2015, s. 241); Yeni Uygur T. “köp: çok” (Necip, 2008, s. 266); Başkurt T. (-); Hakas T. “köp: çok” (Arıkoğlu, 2005, s. 266); Tuva T. “köp: çok” (Ölmez, 2007, s. 142). Yakut T. (); Çuvaş T. (); Karaçay- Malkar T. “køb: çok” (Tavkul, 2000, s. 272); Kumuk T. “köp: çok, bol”

		(Pekacar, 2011. S. 183).
16	sakışsız	Türkiye T. (-); Azerbaycan T. (-); Türkmen T. (-); Özbek T. (-); Gagavuz T. (-); Kazak T. (-); Kırgız T. (-); Tatar T. (-); Kazan-Tatar T. (-); Yeni Uygur T. (-); Başkurt T. (-); Hakas T. (-); Tuva T. (-); Yakut T. (-); Çuvaş T. (-); Karaçay-Malkar T. (-); Kumuk T. (-).
17	sansız	Türkiye T. (-); Azerbaycan T. (-); Türkmen T. (-); Özbek T. (-); Gagavuz T. (-); Kazak T. (-); Kırgız T. (-); Tatar T. (-); Kazan-Tatar T. (-); Yeni Uygur T. (-); Başkurt T. (-); Hakas T. (-); Tuva T. (-); Yakut T. (-); Çuvaş T. (-); Karaçay-Malkar T. (-); Kumuk T. (-).
18	sanguluksuz	Türkiye T. (-); Azerbaycan T. (-); Türkmen T. (-); Özbek T. (-); Gagavuz T. (-); Kazak T. (-); Kırgız T. (-); Tatar T. (-); Kazan-Tatar T. (-); Yeni Uygur T. (-); Başkurt T. (-); Hakas T. (-); Tuva T. (-); Yakut T. (-); Çuvaş T. (-); Karaçay-Malkar T. (-); Kumuk T. (-).
19	telim	Türkiye T. (-); Azerbaycan T. (-); Türkmen T. (-); Özbek T. (-); Gagavuz T. (-); Kazak T. (-); Kırgız T. (-); Tatar T. (-); Kazan-Tatar T. (-); Yeni Uygur T. (-); Başkurt T. (-); Hakas T. (-); Tuva T. (-); Yakut T. (-); Çuvaş T. (-); Karaçay-Malkar T. (-); Kumuk T. (-).
20	teñlençsiz	Türkiye T. (-); Azerbaycan T. (-); Türkmen T. (-); Özbek T. (-); Gagavuz T. (-); Kazak T. (-); Kırgız T. (-); Tatar T. (-); Kazan-Tatar T. (-); Yeni Uygur

		T. (-); Başkurt T. (-); Hakas T. (-); Tuva T. (-); Yakut T. (); Çuvaş T. (); Karaçay-Malkar T. (-); Kumuk T. (-).
21	tolp	Türkiye T. (-); Azerbaycan T. (-); Türkmen T. (-); Özbek T. (-); Gagavuz T. (-); Kazak T. (-); Kırgız T. (-); Tatar T. (-); Kazan-Tatar T. (-); Yeni Uygur T. (-); Başkurt T. (-); Hakas T. (-); Tuva T. (-); Yakut T. (-); Çuvaş T. (); Karaçay-Malkar T. (); Kumuk T. (-).
22	tolu	Türkiye T. “dolu: tam” (Türkçe Sözlük, 2011, s. 702); Azerbaycan T. “dolu:dolu, tam” (Altaylı, 1994, s. 304); Türkmen T. “doli: dolu, tam” (Tekin-Ölmez-Ceylan-Z. Ölmez-Eker, 1995. s. 169); Özbek T. “köp: çok” (Yusuf, 1993, s. 252); Gagavuz T. (-); Kazak T. “toli: çok, bol” (Koç-Bayniyazov-Başkapan, 2003. s. 542); Kırgız T. “tolu: tam” (Yudahin, çev. Taymas, 1998, s. 641); Tatar T. (-); Kazan-Tatar T. “tola: çok” (Öner, 2015, s. 418); Yeni Uygur T. “tola: çok” (Necip, 2008, s. 418); Başkurt T. “tulı: dolu” (Özşahin, 2017, s. 641); Hakas T. (-); Tuva T. (-); Yakut T. (); Çuvaş T. (); Karaçay-Malkar T. “tolu: dolu, tam olarak” (Tavkul, 2000, s. 403); Kumuk T. “tolu: tam” (Pekacar, 2011. S. 183).
23	tükel	Türkiye T. (-); Azerbaycan T. (-); Türkmen T. (-); Özbek T. (-); Gagavuz T. (-); Kazak T. (-); Kırgız T. (-); Tatar T. (-); Kazan-Tatar T. (-); Yeni Uygur T. (-); Başkurt T. (-); Hakas T. (-);

		Tuva T. (-); Yakut T. (-); Çuvaş T. (-); Karaçay-Malkar T. (-); Kumuk T. (-).
24	tükellig	Türkiye T. (-); Azerbaycan T. (-); Türkmen T. (-); Özbek T. (-); Gagavuz T. (-); Kazak T. (-); Kırgız T. (-); Tatar T. (-); Kazan-Tatar T. (-); Yeni Uygur T. (-); Başkurt T. (-); Hakas T. (-); Tuva T. (-); Yakut T. (-); Çuvaş T. (-); Karaçay-Malkar T. (-); Kumuk T. (-).
25	tümen	Türkiye T. “tümen: tugay” (Türkçe Sözlük, 2011, s. 2398); Azerbaycan T. “tümen: ” (Altaylı, 1994, s. 304); Türkmen T. “doli: dolu, tam” (Tekin-Ölmez-Ceylan-Z. Ölmez-Eker, 1995. s. 169); Özbek T. (-); Gagavuz T. (-); Kazak T. (-); Kırgız T. “tümön: hesapsız, gayet çok” (Yudahin, çev. Taymas, 1998, s. 770); Tatar T. “tömen: on bin ,çok fazla” (Ehmetyanov-Möhemmetdinov-Nurieva-Ganiev, akt; Öner 2014, s.486); Kazan-Tatar T. “tümen: on bin, çok fazla” (Öner, 2015, s. 486); Yeni Uygur T. “tümen: tümen, çok” (Necip, 2008, s. 430); Başkurt T. “tömen: binbaşı” (Özşahin, 2017, s. 630); Hakas T. (-); Tuva T. “tümen:” (Ölmez, 2007, s. 378); Çuvaş T. (-); Karaçay-Malkar T. (-); Kumuk T. “tümen: on bin” (Pekacar, 2011. S. 183).
26	tüzü	Türkiye T. (-); Azerbaycan T. (-); Türkmen T. (-); Özbek T. (-); Gagavuz T. (-); Kazak T. (-); Kırgız T. (-); Tatar T. (-); Kazan-Tatar T. (-); Yeni Uygur

		T. (-); Başkurt T. (-); Hakas T. (-); Tuva T. (-); Yakut T. (-); Çuvaş T. (-); Karaçay-Malkar T. (-); Kumuk T. (-)
27	üküş	Türkiye T. (-); Azerbaycan T. (-); Türkmen T. (-); Özbek T. (-); Gagavuz T. (-); Kazak T. (-); Kırgız T. (-); Tatar T. (-); Kazan-Tatar T. (-); Yeni Uygur T. (-); Başkurt T. (-); Hakas T. (-); Tuva T. (-); Yakut T. (-); Çuvaş T. (-); Karaçay-Malkar T. (); Kumuk T. (-).
28	ülgüsüz	Türkiye T. (-); Azerbaycan T. (-); Türkmen T. (-); Özbek T. (-); Gagavuz T. (-); Kazak T. (-); Kırgız T. (-); Tatar T. (-); Kazan-Tatar T. (-); Y eni Uygur T. (-); Başkurt T. (-); Hakas T. (-); Tuva T. (-); Yakut T. (-); Çuvaş T. (-); Karaçay-Malkar T. (); Kumuk T. (-).
29	ülgülençsiz	Türkiye T. (-); Azerbaycan T. (-); Türkmen T. (-); Özbek T. (-); Gagavuz T. (-); Kazak T. (-); Kırgız T. (-); Tatar T. (-); Kazan-Tatar T. (-); Yeni Uygur T. (-); Başkurt T. (-); Hakas T. (-); Tuva T. (-); Yakut T. (-); Çuvaş T. (-); Karaçay-Malkar T. (-); Kumuk T. (-).
30	yumgı	Türkiye T. (-); Azerbaycan T. (-); Türkmen T. (-); Özbek T. (-); Gagavuz T. (-); Kazak T. (-); Kırgız T. (-); Tatar T. (-); Kazan-Tatar T. (-); Yeni Uygur T. (-); Başkurt T. (-); Hakas T. (-); Tuva T. (-); Yakut T. (); Çuvaş T. (); Karaçay-Malkar T. (-); Kumuk T. (-).

KAYNAKÇA

- Aksan, D. (1998). *Her Yönüyle Dil(ana çizgileriyle dilbilim)*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara
- Altaylı, S. (1994). *Azerbaycan Türkçesi Sözlüğü I/II*, MEB Yayınları, İstanbul.
- Arat, R. R. (1991). *Eski Türk Şiiri, (3. Baskı)*. Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara
- Arikoğlu, E. (2005). *Örneklili Hakasça-Türkçe Sözlük*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Ayazlı, Ö. (2009). *Altun Yaruk Sudur VI. kitap*. İstanbul: Türk Dil Kurumu.
- Ayazlı, Ö. (2016). *Eski Uygurca Din Dışı Metinlerin Karşılaştırmalı Söz Varlığı*, Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Aydemir, H. (2013). *Die alttürkische Xuanzang-Biographie IX*.
- Aydın, E. (2015). *Orhon Yazıtları*, Kömen Yayınları, Konya.
- Banguoğlu, T. (1979). *Ana Hatlarıyla Türk Grameri: Kılavuz Kitap*, Dergah Yayınları, İstanbul.
- Bilgegil, M. K. (1984). *Türkçe Dilbilgisi*, Dergah Yayınları, İstanbul.
- Caferoğlu, A. (2015). *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü, (3. Baskı)*. Ankara, Türk Dil Kurumu.
- Clauson, S.G. (1972). *An Etymological of Pre-Thirteenth-Century Turkish*, Oxford.
- Çetin, E. (2017). *Eski Uygurcada Anlamca Çokluk ve Topluluk Bildiren Sözcüklerin Kullanım Özellikleri –Altun Yaruk Örneğinde-*, Ankara.
- Çetin, E. (2012). *Altun Yaruk Yedinci Kitap, Berlin Bilimler Akademisindeki Metin Parçaları Karşılaştırmalı Metin, Çeviri, Açıklamalar, Dizin*, Karahan Kitabevi, Adana.
- Delice, H. İ. (2012). *Sözcük Türleri*, Asitan Yayıncılık, Ankara.
- Demir, N Ve Yılmaz, E. (2009). *Türk Dili El Kitabı*, Grafiker Yayınları, Ankara.
- Ediskun, H. (2003). *Türk Dilbilgisi*, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Ehmetyanov, R; Möhemmetdinov, R; Nurieva, F; Ganiev, F; Akt. Öner, M. (2014). *Türkçe-Tatarca Sözlük*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Emre, A. C. (1945). *Türk Dilbilgisi: Türkçenin Bugün ve Geçmişteki Gelişimleri Üzerine Gramer Denemesi*, Türk Dil Kurumu Yayınları, İstanbul.
- Eraslan, K. (2012). *Eski Uygur Türkçesi Grameri*, Ankara TDK
- Ercilasun, A.B. (2004). *Başlangıçtan 20. Yüzyıla Türk Dili Tarihi*, Ankara.
- Erdal, M. (2004), *A Grammar of Old Turkic*, Leiden-Boston: E. J. Brill.

- Ergin, M. (2009). *Türk Dilbilgisi*, Bayrak Basım/Yayım/Tanıtım, İstanbul.
- Gabain, A. V. (2000). *Eski Türkçenin Grameri*, Çev. Mehmet Akalın. Ankara, TDK
- Gulcalı, Z. () *Eski Uygurca Altun Yaruk Sudur'dan "Aç Bars" Hikâyesi*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- ___ (2015), *Altun Yaruk Sudur X. kitap (Metin-Çeviri-Açıklamalar-Sözlük)*, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.
- Gülensoy, T. (1995). *Türkçe El Kitabı*, Bizim Gençlik Yayınları, Kayseri.
- Hengirmen, M. (1998). *Türkçe Temel Dilbilgisi*, Engin Yayınevi, Ankara.
- İlhan, N. (2009). *Türk Dilinde Çokluk*, Manas Yayıncılık, Elazığ.
- İmer, K; Kocaman, A. Ve Özsoy, A. S. (2011). *Dilbilim Sözlüğü*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul.
- Kaya, C. (1994). *Uygurca Altun Yaruk, Giriş-Metin-Dizin*, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları. Ankara.
- Koç, K; Bayniyazov A; Başkapan V. (2003). *Kazak Türkçesi Türkiye Türkçesi Sözlüğü*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Korkmaz, Z. (1992). *Grammer Terimleri Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Korkmaz, Z. (2003). *Türkiye Türkçesi Grameri: Şekil Bilgisi*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Necip, N. E; Çev. Kurban, İ. (2008). *Yeni Uygur Türkçesi Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Ölmez, M. (1991), *Altun Yaruk III. Kitap (=5. Bölüm), (Su-varnaprabhâsasûtra)*, Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi: 1, Ankara.
- Ölmez, M; Klaus Röhrborn (2001). *Die alttürkische Xuanzang-Biographie III.*
- Ölmez, M. (1994). *Hsüen Tsang'ın Uygurca Yaşam Öyküsü VI. Bölüm (Doktora Tezi)*. Ankara.
- Öner, M. (2015). *Kazan-Tatar Türkçesi Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Özbay, B. (2014). *Manihaist Uygurların Tövbe Duası Huastuanift*. Ankara: TDK Yayınları.
- Özşahin, M. (2017) *Başkurt Türkçesi Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Pekacar, Ç. (2011). *Kumuk Türkçesi Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Röhrborn, K. (1991). *Die alttürkische Xuanzang-Biographie VII.*
- Röhrborn, K. (1996). *Die alttürkische Xuanzang-Biographie VIII.*
- Tavkul, U. (2000). *Karaçay-Malkar Türkçesi Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayınları,

Ankara.

- Tekin, Ş. (1992) *Eski Türkçe, Türk Dünyası El kitabı II Dil Kültür-Sanat*, Ankara: TKAE.
- Tekin, Ş. (1988). *Mani Dininin Uygurlar Tarafından Devlet Dini Olarak Kabul Edilişinin 1200. Yıldönümü Dolayısı İle Birkac Not (762 – 1962)*, TDAY-B 1962, Ankara 1988: 1-11.
- Tekin, T; Ölmez, M. (2003). *Türk Dilleri, Giriş. Yıldız, Dil ve Edebiyat*.
- Tekin, T. (2003). *Orhon Türkçesi Grameri. Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi:9*, İstanbul.
- Tekin, T. (2010). *Orhon Yazıtları*, Ankara: TDK.
- Tekin, T; Ölmez, M; Ceylan, E; Ölmez, Z; Eker, S. (1995). *Türkmence-Türkçe Sözlük*, Simurg Yayınları, Ankara.
- Tezcan, S. (1984). *Uygur Edebiyatı. Türk Ansiklopedisi XXXIII*, Ankara: 126- 131, MEB Yayınları.
- Tezcan, S. (1984). *Uygurca. Türk Ansiklopedisi XXXIII*, Ankara, 141- 148.MEB Yayınları
- Tezcan, S. (1975). *Eski Uygurca Hsüan Tsang Biyografisi X. Bölüm*. Ankara.
- Tokyürek, H. (2015), *Altun Yaruk Sudur IV. Tegzinç (Karşılaştırmalı Metin Yayını)*, Laçin Yayınevi, Kayseri.
- Topaloğlu, A. (1989). *Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü*, Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- Toparlı, R. (2007). *Kıpçak Türkçesi Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Torun, Y. (2014). “*Tarama Sözlüğü Verilerine Göre Türkçede Çokluk Bildiren Fiiller ve Birlikte Kullanıldığı İsimlerle Sayılabilirlik Bağlamında Görünümleri*”, Mehmet Özmen Armağanı, ed. Nurettin DEMİR, Faruk YILDIRIM, Çukurova Üniversitesi Yayınları, Adana.
- Tuguşeva, L. Yu. (1991). *Uygurskaya Versiya Biografii Syuan’-Czana: Fragmenti iz Leningradskogo Rukopisnogo Sobraniya Instituta Vostokovedeniya AN SSSR*. Moskva: Nauka
- Türkçe Sözlük, *Onuncu Baskı*, Ankara. TDK.
- Uçar, E. (2009), *Altun Yaruk Sudur, V. Kitap, Berlin Koleksiyonunda-ki Fragmanların Transliterasyonu ve transkripsiyonu, Açıklamalar ve Dizin*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dünyası Araştırmaları Ana Bilim Dalı Türk Dili ve Lehçeleri Bilim Dalı (Yayımlanmamış doktora tezi), İzmir.
- ____ (2013), *Uygurca Altun Yaruk Sudur IX. Tegzinç*, Diplomatik Neşir Usûlüyle Yayını, Tercüme, Açıklamalar ve Dizin, Dinozor Kitabevi Yayınları, İzmir.
- Ünlü, S. (2012), *Harezmi-Altınordu Türkçesi Sözlüğü*, Eğitim Yayınevi, Konya.

- Üstünova, K. (2012). *Türkiye Türkçesi Ad İşletimi(Biçim Bilgisi)*, Sentez Yayıncılık, Bursa.
- Üşenmez, E. (2000). *Karahanlı Türkçesinin Sözlüğü*, Doğu Kitabevi, İstanbul.
- Vardar, B. (yönetiminde: N. Güz, E. Öztokat, M. Rifat, O. Senemoğlu, E. Sözer) (1980). *Dilbilim ve Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Yudahin, K. K, Taymas A. (1998). *Kırgız Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Zieme, P. ____ (1996), *Altun Yaruq Sudur, Vorworte und das erste Buch, Edition und Übersetzung der alttürkischen Version des Goldglanzsūtra (Suvārnabhāsottamasūtra)*, Turnhout.

EKLER

Ek 1. Uygur Türkçesi metinlerinde incelenen çokluk ve topluluk anlamı veren sözcüklerin hangi kitapta veya bölümde kaç kez kullanıldığına dair veriler

Altun Yaruk Süü Ülüş:

alku: 2

alku kamag: 1

barça: 2

erte: 1

erte ked: 1

ertijü: 4

ertijü üküş: 3

kamag: 3

kamagun: 1

ked: 2

kop: 2

kopda: 10

tolu tükel: 3

tükel: 20

tükellig: 2

üküş telim: 1

ülgüsüz: 1

ülgüsüz kolusuz: 1

Altun Yaruk: I. Kitap

alku: 11

alkudın: 3

alkuka: 3

alkunı: 3

alkugun barça: 5

alku kamag: 3

alku kamagun: 1

barça: 2

ertijü: 10

erüş üküş: 1

kamag: 40

kamagun: 2

kopda: 1

telim üküş 1

tükel: 4

tükellig: 2

tolp: 1

tolu: 1

ülgüsüz: 1

ülgüsüz sansız: 1

ülgüsüz üküş: 2

Altun Yaruk: II. Kitap

alku: 66

alkudın: 2

alkuka barçaka: 1

alkunı: 12

alkunı barça: 4

alkukamag: 1

alku barça: 3

alkugun: 4

alkugun barça: 1

barça: 37
 barça kalısız: 2
 barça kop: 1
 barça tükellig: 1
 ertinü: 8
 erüş üküş: 2
 kamag: 27
 kamagda: 1
 kamaglısız: 2
 kamaglıg: 1
 kamagun barça: 3
 kalısız: 4
 kop: 8
 kopda: 6
 kopdın: 2
 kop kamag: 3
 sañuluksuz sansız: 1
 sansızsakışsız: 4
 tükel: 11
 tükellig: 10
 tükellig alku: 1
 tüzünü: 3
 tüzü tükel: 5
 tüzü barça: 1
 tolu: 1
 tolu tükel: 4
 tolp: 7
 tolpkamag: 2
 ülgülençsiz tenglençsiz: 4
 ülgüsüz: 2
 ülgüsüz tenlençsiz: 3
 ülgüsüz kolusuz: 2
 ülgüsüz sansız: 4
 ülgüsüz tenlençsiz: 1

ülgüsüz üküş: 2
 üküş: 11
 üküş telim :6
 yumgı: 1

Altun Yaruk: III. Kitap

alku:18
 alkunı barça: 3
 alku kamag: 4
 alku barça: 3
 alkugun: 2
 barça: 15
 barçanı: 3
 barça kalısız: 3
 barça yumgı: 1
 ertinü: 7
 ertinü üküş: 2
 kamag: 53
 kamagda: 1
 kamaglık: 1
 kamagun: 2
 kamagun barça: 3
 kop: 11
 kopda: 7
 kop kamag: 1
 sansız sakışsız: 6
 tükel: 16
 tükellig: 11
 tüzütüketi: 1
 tolu: 1
 tolu tükel: 1
 tolp: 3
 tolpkamag: 1
 ülgülençsiz tenlençsiz: 5

ülgüsüz: 2
 ülgüsüz kolusuz: 1
 ülgüsüz sansız: 3
 ülgüsüz üküş: 1
 üküş: 7
 üküş telim :1
 yumgı: 3

Altun Yaruk: IV. Kitap

alku: 94
 barça: 21
 ertinü: 8
 kalısız: 15
 kamag: 38
 kamagu: 2
 kop: 16
 ked: 3
 telim: 5
 teñlençsiz: 1
 tolp: 2
 tolu: 25
 tükkel: 69
 tükellig: 9
 tüketi: 4
 tüzü: 3
 sansız: 14
 ülgülençsiz: 2
 ülgüsüz: 18
 üküş: 12
 yumgı: 2

Altun Yaruk:V. Kitap

alku: 27
 alkuta: 1

alkugun: 3
 alkugun barça: 2
 alku kamag: 2
 barça: 18
 barçata: 2
 barçaka: 1
 barçanı: 1
 barçanıñ: 1
 barçaka tüzüke: 1
 erüş üküş: 1
 erte: 1
 ertiñü: 7
 kalısız: 1
 kalısız barça: 7
 kalısız kamag: 3
 kamag: 48
 kamagta: 9
 kamagka: 3
 ðamagun: 10
 kamagun barça: 17
 ðop: 2
 kopda: 12
 koptın: 1
 köp kalın: 1
 sansız sakışsız: 3
 telim: 2
 üküş telim: 1
 teñlençsiz: 4
 teñlençsiz telim: 1
 tolp: 2
 tolp kamag: 1
 tüzüde: 1
 tüzüke: 1
 tüzünü: 1

ülgüsüzsansız: 4
 ülgülençsiz: 1
 ülgülençsiz teñlençsiz: 3
 ülgüsüz üküş: 1
 üküş: 4
 yumgı: 2

Altun Yaruk: VI. Kitap

alku: 10
 alkuta: 3
 alkuka: 3
 alkugun: 2
 alkugun barça: 2
 erüş üküş: 1
 barça: 8
 barçaka: 5
 barçaka tüzüke: 1
 barçanı: 1
 barçanı: 1
 kamag: 31
 kamagta: 1
 kamagka: 3
 kamagun: 5
 kamagun yumgı: 1
 kalısız alku: 1
 kop: 10
 kopda: 10
 köp kalın: 1
 sansız üküş: 1
 üküş barça: 2
 üküşi barça: 2
 üküş telim: 5
 ülgüsüz sansız: 7
 ülgülençsiz teñlençsiz: 2

ülgüsüz üküş: 2
 teñlençsiz: 1
 tolu: 1
 tükel: 4
 sansız sakışsız: 3
 erüş üküş: 1

Altun Yaruk: VII. Kitap

alku: 29
 alkuka: 2
 alkunu: 1
 alku barça: 1
 alku barça: 2
 alkugun: 1
 alkugun barça: 2
 barça: 6
 barçanı: 2
 barçasın: 1
 ertin: 2
 kalısız barça: 1
 kamag: 13
 kamagta: 2
 kamagka: 4
 kamagı: 1
 kamagun: 2
 kop: 3
 kopda: 10
 koptın: 1
 sansız üküş: 2
 tükel: 8
 tükellig: 2
 tükelligin: 1
 tolu: 3
 tolp: 2

tükellig: 2
 üküş: 2
 üküşte: 1
 üküş telim: 1
 ülgüsüz sansız: 3
 yumgı: 1
 yumgın: 1

Altun Yaruk: VIII. Kitap

alku: 19
 alku barça: 1
 alkunı barça: 3
 barça: 6
 barçanı: 1
 barçaka: 1
 barça kalısız: 1
 barça yumgın: 1
 erte: 1
 erüş üküş: 1
 ertinü: 4
 kalın: 2
 kalısız: 2
 kamag: 30
 kamagda: 1
 kamagu: 2
 kamagun: 7
 kamagun barça: 5
 ked: 1
 kop: 7
 kopda: 10
 koptın: 1
 köp kalın: 1
 ülgüsüz sansız: 3
 tolp: 2

tolu: 2
 tolu tükel: 2
 tükel: 13
 tükellig: 5
 tüzü tükel: 1
 tüzü tüketi: 3
 üküş: 6
 üküşi barça:
 üküş telim: 2
 yumgı: 3
 yumgın: 2
 yumgı barça: 1

Altun Yaruk: IX. Kitap

alku: 7
 alkugun: 1
 barça: 8
 barçata: 2
 barçaka: 2
 barçanı: 1
 ertinü: 2
 imerigme: 1
 kalın: 1
 kalısız: 1
 kamag: 17
 kamagta: 1
 kamagka: 1
 kamagun: 2
 kamagun barça: 1
 ked: 6
 kop: 2
 kopda: 4
 sansız sakışsız: 2
 telim: 1

tolp: 1
 tolu: 2
 tükkel: 5
 tükellig: 1
 tükellig kamag: 1
 tüzü: 1
 tüzütüketi: 1
 üküş: 4
 üküş telim: 3
 ülgüsüz: 6
 yumgı: 2
 yumgın: 2
 yumgı barça: 2

Altun Yaruk: X. Kitap

alku: 8
 alkuka: 1
 alku barça: 1
 alkuka barça: 1
 alku kamag: 3
 alkugun barça: 1
 barça: 4
 barça kalısız: 1
 ertinü: 5
 ertinü tolu: 1
 imerigme kamag: 2
 kamag: 20
 kamagta: 1
 kamagtın: 1
 kamagtın barça: 1
 kamagun: 7
 kalısız: 4
 kolusuz: 2
 kop: 2

kopda: 13
 koptın: 2
 sansız sakışsız: 2
 telim: 1
 tolp: 6
 tolp kamag: 2
 tolu: 2
 tolun: 1
 tolu tükkel: 4
 tükkel: 16
 tükellig: 5
 tükelligsiz: 1
 tüzü: 1
 tüzüte: 1
 tüzünü: 1
 tüzü barça: 2
 üküş: 4
 üküş telim: 2
 ülgülençsiz teñlençsiz: 3
 ülgüsüz: 1
 ülgüsüz üküş: 2
 yumgı: 6
 yumgın: 3

Hsüen-Tsang Biyografisi: III.

barça: 5
 bütün: 1
 ertinü: 2
 kamag: 4
 kamagı: 1
 kamagnı: 1
 kamagun barça: 1
 telim: 1
 tükkel: 8

ülgüsüz sansız: 1
 üküş: 2
 yumgı: 3

Hsüen-Tsang Biyografisi: V.

alku: 1
 alkuta: 1
 barça: 18
 barçanı: 2
 barça kalısız: 1
 barça tükel: 1
 ertinü: 16
 ertinü üküş: 1
 kalısız barça: 1
 kamag: 32
 kamagun: 2
 kamagun barça: 1
 ked: 2
 ked tükel: 1
 kop: 1
 telim: 2
 tolpa: 2
 tolu tükel: 1
 tükel: 7
 tükellig: 2
 üküş: 17
 üküşine: 1
 ülgüsüz üküş: 1
 ülgüsüz sansız: 2

Hsüen-Tsang Biyografisi: VI.

alku: 2
 alkugun: 1
 ertinü: 5

barça: 6
 kamag: 9
 kamagun: 1
 kamagun barça: 1
 tolpa: 1
 tolu: 1
 tükel: 2
 üküş: 2
 üküşine: 1
 yumgı: 3

Hsüen-Tsang Biyografisi: VII.

alku: 2
 barça: 3
 barçanı: 1
 ertinü: 8
 ertinü üküş: 1
 erte: 1
 imerigme üküş: 1
 kamag: 10
 kamagta: 3
 kamaglıg: 3
 kamagun: 2
 kopı: 1
 telim: 1
 tolpa: 2
 tolpta: 2
 tolu tükel: 1
 tolulu: 1
 tükel: 13
 tükellig: 1
 tükelligsiz: 1
 tükelligsiz: 2
 tüzü: 3

tüzüke: 1
 tüzünü: 1
 ülgülençsiz üküş: 1
 ülgüsüz: 2
 ülgüsüz sansız: 1
 üküş: 12
 üküşrek: 1
 yumgı: 1
 yumgın: 1

Hsüen-Tsang Biyografisi: VIII.

alku: 1
 alkunı: 1
 alku barça: 1
 alkunı barça: 1
 barça: 3
 ertinü: 5
 kamag: 11
 kamagta: 2
 kamagun: 3
 kamagunı: 1
 kamagun barça: 3
 ked: 3
 kedte: 1
 kop: 1
 tolu: 1
 tolu tükel: 2
 tükel: 13
 tükellig: 1
 üküş: 5
 üküşi: 2
 üküşiñ: 1
 üküşüg: 2
 üküşte üküş: 1

üküş telim: 1
 yumgı: 1
 yumgunı: 1

Hsüen-Tsang Biyografisi: IX

alku barça: 1
 barça: 6
 barça tükel: 1
 barça yumgı: 1
 ertinü: 16
 ertinü üküş: 1
 erte: 2
 kalısız tükel: 1
 kamag: 14
 kamagta: 2
 kamag barça: 1
 kop: 2
 telim: 1
 tükel: 6
 tükellig: 1
 tolp: 1
 tolu: 1
 ülgülençsiz: 2
 üküş: 17
 üküşrek: 1
 üküş telim: 1

Hsüen-Tsang Biyografisi: X.

barça: 13
 barçaka: 1
 barçasın: 1
 barça tükel: 1
 barçanı tükel:
 ertinü: 14

imerigme kamag: 1

kalısız: 1

kamag: 19

kamag barça: 1

kamagunı: 1

kop: 2

sansız sakııssız: 1

tolu: 2

tükel: 11

tükel tolu: 2

tükel yumgı: 1

tükellig: 1

tüzüke: 1

üküş: 1

ülgüsüz sansız: 2

yumgı: 1

Huastuanift:

kamag: 6

kop: 1

tüketi: 4

üküş: 3

Manihaist Şiirler:

alku: 3

alkugun barça: 1

barça: 4

kamag: 3

kamagun: 1

koptın: 1

telim üküş: 1

tolp: 1

üküş telim: 3

Ek 2. Uygur Türkçesi metinlerinde incelenen çokluk ve topluluk anlamı veren sözcüklerin eserlere göre toplam verisi

Altun Yaruk Sözcük Verisi:

alku: 245

alkuta: 4

alkuka: 3

alkudın: 3

alkunı: 15

alkunun: 1

alku barça: 10

alku kamag: 14

alku kamagun: 1

alkuka barça: 1

alkuka barçaka: 1

alkunı barça: 11

alkugun: 8

alkugun barça: 13

barça: 129

barçata: 3

barçadın: 0

barçaka: 7

barçanı: 15

barçanın: 2

barçasın: 1

barça kalısız: 7

barça kop: 1

barça tükel: 0

barça tükellig: 1

barça yumgı: 1

barça yumgın: 1

erte: 3

erte ked: 1

ertiñü: 61

ertiñü üküş: 3

ertiñü: tolu: 1

erüş üküş: 2

kalın: 3

kalısız: 12+14 ?

kalısız barça: 3

kalısız kamag: 1

kamag: 293

kamagta: 17

kamagdın: 1

kamagı: 1

kamagka: 11

kamaglıg: 1

kamaglıgsız: 2

kamagtın barça: 1

kamagu: 4

kamagun: 28

kamagunı: 0

kamagun barça: 29

kamagun yumgı: 2

ked: 13

kedte: 0

kedniñ: 0

ked tükel: 0

kop: 61

kopı: 0

kopda: 83

kopdın: 8

kop kamag: 4

köp kalın: 3

sanguluksuz sansız: 1

sansız sakışsız: 20+14 ?
 sansız üküş: 3
 telim: 14
 telim üküş: 1
 tenlençsiz: 4
 tolpa: 28
 tolpta: 0
 tolpa kamag: 6
 tolu: 20+25 ?
 tolu:0
 tolu tükel: 7
 tükel: 97+63 ?
 tükel yumgı:
 tükel tolu:
 tükellig: 49
 tükelligin: 1
 tükelligsiz: 1
 tükellig alku: 1
 tükellig kamag: 1
 tüzü: 6
 tüzü tükel: 7
 tüzü tüketi: 7
 üküş: 53
 üküşke: 1
 üküşte: 1
 üküşte üküş: 0
 üküşi: 0
 üküşin: 0
 üküşine: 0
 üküşrek: 0
 üküş telim: 22
 üküş barça: 1
 üküşi barça: 1
 ülgüsüz: 20+18 ?

ülgüsüz kolusuz: 3
 ülgüsüz sansız: 25
 ülgüsüz üküş: 10
 ülgüsüz tenlençsiz: 2
 ülgülençsiz: 3
 ülgülençsiz tenlençsiz: 14
 yumgı: 25
 yumgın: 8
 yumgı barça: 2

Hsüen-Tsang Biyografisi Sözcük

Verisi:

alku: 6
 alkuta: 1
 alkuka: 0
 alkudın: 0
 alkunı: 1
 alkunun: 0
 alku barça: 2
 alku kamag: 0
 alku kamagun:0
 alkuka barça: 0
 alkuka barçaka: 0
 alkunı barça: 1
 alkugun: 1
 alkugun barça: 0
 barça: 54
 barçata: 0
 barçadın: 0
 barçaka: 1
 barçanı: 3
 barçanın:0
 barçasın: 1
 barça kalısız: 1

barça kop: 0	kopda: 0
barça tükkel: 3	kopdın: 0
barça tükellig: 0	kop kamag: 0
barça yumgı: 1	köp kalın: 0
barça yumgın: 0	sanguluksuz sansız: 0
erte: 3	sansız sakışsız: 1
erte ked: 0	sansız üküş: 0
ertıñü: 66	telim: 8
ertıñü üküş: 3	telim üküş: 0
ertıñü: tolu: 0	teñlençsiz: 0
erüş üküş: 0	tolp: 6
kalın: 0	tolpta: 1
kalısız: 1	tolp kamag: 0
kalısız barça: 1	tolu: 5
kalısız kamag: 0	tolulu: 1
kamag: 99	tolu tükkel: 4
kamagta: 7	tükkel: 60
kamagdın: 0	tükkel yumgı: 1
kamagıg: 1	tükkel tolu: 2
kamagka: 0	tükellig: 6
kamaglıg: 3	tükelligin: 0
kamaglıgsız: 0	tükelligsiz: 1
kamagtın barça:	tükellig alku: 0
kamagu: 0	tükellig kamag: 0
kamagun: 8	üküş: 56
kamagunı: 2	üküşte: 0
kamagun barça: 6	üküşı: 2
kamagun yumgı: 0	üküşıñ: 1
ked: 4	üküşıñe: 2
kedte: 1	üküşrek: 2
kedniñ: 1	üküşte üküş: 1
ked tükkel: 1	üküş telim: 2
kop: 5	üküş barça: 0
kopı: 1	üküşı barça: 0

ülgüsüz: 2

ülgüsüz kolusuz: 0

ülgüsüz sansız: 6

ülgüsüz üküş: 1

ülgüsüz teñlençsiz: 0

ülgülençsiz: 0

ülgülençsiz teñlençsiz: 0

yumgı: 9

yumgın: 1

yumgı barça: 0

Huastuanift:

kamag: 6

kop: 1

tüketi: 4

üküş: 3

Manihaist Şiirler:

alku: 3

alkugun barça: 1

barça: 4

kamag: 3

kamagun: 1

koptın: 1

telim üküş: 1

tük: 1

tolp: 1

üküş telim: 3

Ek 3. Uygur Türkçesinde Çokluk ve Topluluk Anlamı Veren Sözcüklerin Tarihi Türk Dillerinde Kullanım Alanı Bulduğu Yerler Ve Şekilleri

Orhon Türkçesi

ertiñü: (BK K9, 10; BK G 14, 15 ,15) (Aydın, 2012, s. 162).

kalın: (BK D 25; T 13) (Aydın, 2012, s. 167).

kalısız: (T 30, 33) (Aydın, 2012, s. 167).

kamag: (KT D 8, 12, 18; BK D 8, 11, 15) (Aydın, 2012, s. 167).

kop: (KT G 2, 3, 9, 9, 10; KT D 2, 2, 14, 30, 34, 38, KT K 1, 1, 10, 10, KT K-D, KT G-D, BK K, 2, 7, 7, 7, 14; BK D 3, 12, 24, 24, 28; BK G 1, 12, 42, 46; T 16, 36) (Aydın, 2012, s. 171).

sansız: (BK G 12) (Aydın, 2012, s. 177).

tümen: (KT D 31; KT K 12; BK K 12; BK D 25, 26; BK G 1, 8, 8; T 3; KÇ 10) (Aydın, 2012, s. 184).

üküş: (KT G 6, 7, 10; KT D 29; BK K 5, 6 ,7; BK D 24, 31; T 7, 39, 40) (Aydın, 2012, s. 186).

Karahanlı Türkçesi

barça: (DLT I, KB, DH, KT) (Üşenmez, 2010, s.)

kamu: (AH) (Üşenmez, 2010, s.)

kamug: (DLT I, KB, AH, DH, KT) (Üşenmez, 2010, s.)

kamuk: (DH) (Üşenmez, 2010, s.)

ked: (DLT, KB, AH, KT) (Üşenmez, 2010, s.)

key: (KT) (Üşenmez, 2010, s.)

kop: (DLT I) (Üşenmez, 2010, s.)

köp: (DLT I, AH, DH, KT) (Üşenmez, 2010, s.)

kalın: (DLT I, KB, KT) (Üşenmez, 2010, s.)

öküş: (DLT I, KB, AH) (Üşenmez, 2010, s.)

sansız: (DH, HT) (Üşenmez, 2010, s.)

sakışsız: (KT) (Üşenmez, 2010, s.)

telim: (DLT, KB, AH) (Üşenmez, 2010, s.)

tolu: (KB, KT) (Üşenmez, 2010, s.)

tümen: (DLT I, KB, AH) (Üşenmez, 2010, s.)

tükel: (DLT I, KB, AH, DH, KT) (Üşenmez, 2010, s.)

üküş: (KT) (Üşenmez, 2010, s.)
 üküş üküş: (KT) (Üşenmez, 2010, s.)
 üküşrek: (KT) (Üşenmez, 2010, s.)
 üküşlük: (KT) (Üşenmez, 2010, s.)
 yumgı: (DLT III, KT) (Üşenmez, 2010, s.)

Harezmi Türkçesi:

barça: (NF 304/7; KE 3r/20; HKT 443b/4, HŞ 1788, MN (1) 7/15; K VII/24; MN (2) 12/110) (Ünlü, 2012, s.)
 kalıñ: (NF 33/1, HKT 559a/4) (Ünlü, 2012, s.)
 kamıg: (HŞ 313, 2; HŞ 351) (Ünlü, 2012, s.)
 kamu: (KE 151v/16) (Ünlü, 2012, s.)
 kamug: (NF 36/1; KE 4r/13; ME 226/4; MM 3/4; HKT 423b/3; CE 2/1; MN (2) 44/437; HKT 5b/1; HKT 524a/9) (Ünlü, 2012, s.)
 kamuk: (MN (2) 16/158) (Ünlü, 2012, s.)
 ked: (KE 19v/18, MM 34/4, HŞ 1598) (Ünlü, 2012, s.)
 köp: (NF 11/13; KE 22v/12; ME 15/5; MM 32/3; HKT 573a/9; HŞ 1919; MN (1) 1/5; AO IV/7; MN (2) 4/34) (Ünlü, 2012, s.)
 köp telim: (KE 56v/13) (Ünlü, 2012, s.)
 köp tümen: (KE 181 v/20) (Ünlü, 2012, s.)
 köprek: (NF 33/12; KE 153r/10; MM 198/4; HKT 302a/8; HŞ 2127) (Ünlü, 2012, s.)
 köpegü: (HKT 15b/8) (Ünlü, 2012, s.)
 öküş: (MN (1) 15/13; HŞ 4330; İML 153; MN (2) 10/90) (Ünlü, 2012, s.)
 öküşrek: (HŞ 1960) (Ünlü, 2012, s.)
 telim: (NF 61/9 KE 11v/14; HŞ 2405; MN (2) 37/366) (Ünlü, 2012, s.)
 telimrek: (KE 177v/10; KE 66r/1) (Ünlü, 2012, s.)
 tola: (KE 208v/7) (Ünlü, 2012, s.)
 tolu: (ME 176/7; MM 78/1) (Ünlü, 2012, s.)
 tolusı: (HKT 59b/1) (Ünlü, 2012, s.)
 tolug: (NF 3/10; KE 47v/14; MM 78/2; HKT 562b/2; HŞ 4373; HKT 558b/9; NF 430/12; HKT 427/a) (Ünlü, 2012, s.)
 tükel: (NF 63/2; KE14r/9, ME 40/5; MM 56/3; HKT 411a/2; HKT 1019/2; HKT 144a/7; HKT 567b/2; HKT 454a/4; HKT 54b/2; HKT 233a/3; HKT 50a/8; ME 146/6; HKT 161b/3; ME 21/8; HKT 181a/8; HKT 531a/6; HKT 69a/1; HKT 255a/2; HKT 224b/2)

(Ünlü, 2012, s.)

tükellik: (HŞ 252) (Ünlü, 2012, s.)

tümen: (HŞ 3626; MM 186/2; MN(1) 4/7; KE 184r/20; MM 244/4; HŞ 1306; MM 378/1; HŞ 3460) (Ünlü, 2012, s. 611)

üküş: (NF 6/1; KE 2r/15; ME 15/5; MM 200/3; HKT 38b/5; HKT 516a/8; HKT 542a/7; NF 55/14; KE 13r/2; MM 15/2; HKT 173a/5; MM 298/1; HKT 340a/3; HKT 344b/5; NF 248/12; KE 5r/3; ME 92/2; HKT 573a/3; NF 9/15; HKT 554b/4; MM 43/4; HKT 551b/7; HKT 525a/7; HKT 144a/1; HKT 508a/4; MM 121/3; MM 54/4; MM 45/1) (Ünlü, 2012, s. 635)

üküşrek: KE 31v/6; NF 23/7; HKT 412b/7; HKT 457a/6) (Ünlü, 2012, s. 636)

üküşlük: (NF 71/2; HKT 119b/7; ME 196/7) (Ünlü, 2012, s. 636)

Kıpçak Türkçesi:

barça: (BV, CC, Gİ, GT, İM, İN, KF, KFT, Kİ, KK, MG, MS, RH, TZ) (Toparlı, 2007, s.).

barşa: (DM) (Toparlı, 2007, s.).

delim: (Kİ) (Toparlı, 2007, s.).

köp: (BV, CC, GT, İM, KFT, Kİ, MG, RH, TA, TZ) (Toparlı, 2007, s.).

köb: (TA) (Toparlı, 2007, s.).

öküş: (BV, İM, İN, Kİ, RH, TA) (Toparlı, 2007, s.).

sansız: (GT) (Toparlı, 2007, s.).

telim: (TA) (Toparlı, 2007, s.).

tolu-dolu: (BV, CC, Gİ, GT, İM, KF) (Toparlı, 2007, s.).

tolug: (BV, CC, Gİ, GT, İM, KF) (Toparlı, 2007, s.).

top tolu: (GT) (Toparlı, 2007, s.).

dolu: (Gİ, KF) (Toparlı, 2007, s.).

üküş: (MG) (Toparlı, 2007, s.).

Eski Anadolu Türkçesi:

delim:

key:

köp:

üküş:

tümen:

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER ADI - SOYADI: Ahmet AKBAŞ

DOĞUM YERİ - YILI: Adana - 1993

E-POSTA: ahmetakbass00@gmail.com

ÖĞRENİM DURUMU

2017-2019 Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Tezli Yüksek Lisans Programı

2012-2016 Çukurova Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Lisans Programı

